

Podrobný seznam map, plánů a vyobrazení svazku č. 26 – Most

Sestavili Ivan Bičík, Tomáš Burda, Manfred Hellmich, Eva Hladká, Jan Klápště, Eliška Králová, Zdeněk Kučera, Lucie Kupková, Martin Myšička, Jan Pacina, Tomáš Pavlíček, Eva Semotanová, Robert Šimůnek, Stanislav Štýs, Karolína Tichá, Aleš Vyskočil

Obálka

Obr. č. 1: Znak města Mostu k roku 2014. Grafické zpracování Petr Tomas.

Obr. č. 2: Most od východu, 1602. J[an] W[illenberg]. Perokresba, výška 189 mm, šířka 614 mm. Knihovna Královské kanonie premonstrátní na Strahově, Praha, sign. DT I 30. Foto Pavel Vychodil. Srov. mapový list č. 52, obr. č. 119.

Textové listy

Mapa č. 1: Krajinný rámeček Mostu a okolí v předindustriální době. Dle: BŘEZÁK, Jaroslav – KLÁPŠTĚ, Jan: Zpráva o rekonstrukční geomorfologické a hydrologické mapě Mostecká. Archaeologia historica 8, 1983, s. 399–404 (archeologický obsah Jan Klápště, grafické zpracování Jaroslav Březák).

Mapa č. 2: Raně středověké osídlení (6. – počátek 13. století) v okolí přechodu řeky Biliny pod vrchem Hněvínem podle archeologických dokladů (1–10). A – sídelní areál na levém břehu řeky, okolí kostela sv. Václava doloženého k roku 1238, B – sídelní areál v Zahražanech, s kostelem doloženým v roce 1283, C – sídelní areál v místech pozdějšího městského špitálu sv. Ducha. Čerchovaně dálková cesta mezi Žatcem a Bílínou, tečkovaně spojnice do českého vnitrozemí a do Freibergu. Dle: KLÁPŠTĚ, Jan: Paměť krajiny středověkého Mostecká. Most 1994 (archeologický obsah Jan Klápště, grafické zpracování Jaroslav Březák).

Obr. č. 3: Pečetidlo města Mostu, kolem 1400. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – typáři, ev. j. 1. Foto Martin Myšička. – Nejstarší dochovaný městský typář byl zhotoven kolem roku 1400. Jeho nejstarší otisk je přivěšen na listině z 8. srpna 1402 a poslední známý otisk se nachází na listině z 1. února 1681. Pečetidlo sloužilo jako tzv. větší pečeť (*sigillum maius*) pro ověřování významnějších městských písemností a právních aktů. Stříbrné pečetidlo má okrouhlou pečetní desku s průměrem 72 mm. Mezi perlovci je umístěna legenda psaná gotickou majuskulou: * S * CIVIVM * CIVITATIS * IN * PONTE * *. Uprostřed pečetního pole je vyobrazen znak města Mostu: klenutý most z kvádového zdiva s cimbuřím o 14 stínkách, který má tři oblouky, z nichž prostřední je vyšší a širší. Na mostě stojí dvě hranolové věže z téhož zdiva, viditelné ze dvou stran a navzájem od sebe mírně odkloněné. Každá je v přízemí heraldicky vpravo prolomena branou a v prvním patře má dvojici oken na přední straně a jedno okno ve zdi nad branou. Zakončené jsou cimbuřím o třech stínkách na každé straně a jehlanovitými střechami s makovicemi, které mírně zasahují do popisu. Mezi věžemi vyrůstá český lev opírající se tlapami o jednu z věží a nad ním se vznášá šesticípá hvězda. Otisk pečetidla je pochopitelně vždy zrcadlově převrácený, proto na samotných pečetích je český lev ve skoku heraldicky vlevo. Na druhé straně pečetního pole je jako držadlo připevněna tzv. kobyłka s ouškem o výšce zhruba 25 mm. K ní je připevněn stříbrný řetěz z 24 ovalných článků a se závěsným kroužkem. Městské mluvčí znamení, tj. opevněný most s věžemi, se vyskytuje i na starších pečetích, avšak poprvé zde byl použit v této kompozici s kvádovými věžemi a českým lvem a hvězdou mezi nimi. Takto pojatý obraz se stal vzorem i pro následující městská pečetidla a byl použit i pro ustálené ztvárnění městského znaku. Jedinou odchylkou je otočení bran heraldicky doleva.

Obr. č. 4: Dvě etapy vývoje jádra Mostu ve 13. století. Šrafovane městské jádro vytyčené na počátku 30. let 13. století, šedým rastrem rozšíření kolem poloviny 13. století. Čárkovaně dálková cesta mezi Žatcem a Bílínou, čerchovaně „pražská“ trasa do českého vnitrozemí. I, II, III – náměstí. Archeologický obsah Jan Klápště – Tomáš Velímský, grafické zpracování Jaroslav Březák.

Obr. č. 5: Dodatečná úprava městského půdorysu severovýchodně od III. náměstí, 13. století. Obvod náměstí (n) je vyznačen čárkovaně. Definitivní průběh ulice vycházející z náměstí (a) byl vytyčen dodatečně, po zániku částečně zahloubené stavby (A). Původní průběh ulice pravděpodobně vycházel z rohu náměstí (b). Dle: KLÁPŠTĚ, Jan – RICHTER, Miroslav – VELÍMSKÝ, Tomáš: Hausbau früher Lokationsstädte in Böhmen. In: Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa – Památky archeologické – supplementum 6, 1996, s. 148–165 (archeologický obsah Tomáš Velímský, grafické zpracování Jaroslav Březák).

Obr. č. 6: Tři etapy středověkých proměn domu č. p. 226 na II. náměstí v Mostě, cca 1230–1400 (a, b, c). Počátky využívání parcely při II. náměstí v době před polovinou 13. století reprezentoval pozůstatek částečně zahloubené stavby, vybavené jednoduchou dřevěnou konstrukcí (1). Žádné soudobé stavební relikty archeologický výzkum nezachytil. Snad už v polovině 13. století byly vystavěny dvě stavby z kamene spojovaného maltou (2, 3), které od sebe odděloval úzký průchod. Nejpozději na počátku 15. století byly dosud oddělené stavby spojeny do jednoho celku. Vedle hlavní obytné místnosti přibyla malá prostora černé kuchyně (4), která sloužila k obsluze kamen. Spojení domu do jednoho celku si vyžádalo uzavření dřívějšího průchodu lomenou klenbou (5). Dle: KLÁPŠTĚ, Jan – MUK, Jan: Studie o středověkém domě z Mostu (č. p. 226). Památky archeologické 79, 1988, s. 199–240.

Mapa č. 3: Rekonstrukční plán města Mostu, kolem 1510. Planskizze von Brüx um 1510. Alois Ott (in: OTT, Alois: Brüxer Erbe aus der Hussitenzeit. Windsbach 1955, příloha za s. 102). Sken Robert

Šimůnek. – Legenda: Äußere Stadtmauer [Vnější městské hrady]; 1a Innere Stadtmauer [Vnitřní městské hrady]; 2. Spittelort [Špitálská brána]; 3. Wassertor [Vodní brána]; 4. Prager Tor [Pražská brána]; 5. Seeter [Jezerní brána]; 6. Fleischerpforte [Řeznická branka]; 7. Wolfspforte [Vlčí branka]; 8. Pforte [Branka]; 9. Zwingerpforte [Hradební branka]; 10. Rathaus [Radnice]; 11. Ratskirche mit Barfüßerkloster [Radniční kostel s klášteřem bosáků]; 12. Stadtpfarrkirche [Městský farní kostel]; 13. Böhmische Kirche [Český kostel], Jan Netik ztotožňuje kostel s bývalou kaplí sv. Michala, využívanou později jako kostnice a zbořenou roku 1840 (NETÍK, Jan: K otázce tzv. „behemische Kirche“ v Mostě. Věstník Okresního archivu v Mostě 1976, s. 106–107); 14. Pfarrei [Fara]; 15. Predigerhäusl [Kazatelství dům]; 16. Vitzthumsches Priesterhaus (Seit 1581 Schule) [Vitzthumův kněžský dům (od 1581 škola)]; 17. Schule (Bis 1581) [Škola (do 1581)]; 18. Kaplanhaus der Fronleichnams-Bruderschaft [Dům kaplana bratrstva Božího těla]; 19. Minoritenkirche mit Kirche zu St. Laurenz [Minoritský kostel s kostelem sv. Vavřince]; 20. Nonnenkloster mit Kirche zu den 7 Freuden Mariens [Klášteř jeptišek s kostelem Sedmi radostí Panny Marie]; 21. Fronfeste [Věznice]; 22. Roßmühle [Koňský mlýn]; 23. Pulverturm [Prašná věž]; 24. Pulverturm [Prašná věž]; 25. Basteiturm [Bašta]; 26. Wasserbrücke [Vodní most]; 27. Fleischerbrücke [Řeznický most]; 28. Ehem. Gnevinsbrücke [Bývalý Hněvín most]; I Alter Markt (Vorderer Ring) [Staré tržiště (Přední náměstí)]; II Holzmarkt (Mittlerer Ring) [Dřevný trh (Střední náměstí)]; III Böhmischer Ring (Neuer Markt) [České náměstí (Nový trh)]; IV Markt vor der Stadt [Tržiště před městem]; V Spittelgasse [Špitálská ulice]; VI Fleisnergasse [Řeznická ulice]; VII Fleischergaßl mit Fleischbänken [Řeznická ulička s masnými krámy]; VIII Quergasse (Zwerggasse) [Příčná ulice]; IX Enge Gasse [Úzká ulice]; X Weite Gasse [Široká ulice]; XI Wollgasse [Vlněná ulice]; XII Judengasse [Židovská ulice]; XIII Eisengasse (Wagendrüssel, Wagnergasse, Göldgäßl) [Železná ulice (Kolářská ulice, Zlatnická ulička)]; XIV Schnippelgaßl (Stümpelgaßl, Kleine Judengasse) [Rařanda, Na Rařandě, Malá židovská ulice]; XV Böhmische Gasse (Büttnergasse) [Česká ulice (Bednářská ulice)]; XVI Klostergasse [Klášteřní ulice]; XVII Kirchgasse [Kostelní ulice]; XVIII Mantnergasse [Kabátnická ulice]; XIX Hoher Markt [Vysoké tržiště]; XX Seegasse [Jezerní ulice]; XXI Klitschgasse [Kašová ulice] (častěji však zvaná Farbergasse, Barvířská ulice); XXII Kirhhof [Hřbitov]; XXIII Alter Friedhof [Starý hřbitov]; XXIV Zwinger (Hirschgraben) [Na Hradbách (Jelení příkop)]; XXV Zwingergaßl [Hradební ulička]; XXVI Ehem. Judenfriedhof [Bývalý židovský hřbitov].

Obr. č. 7: Pohled na Most, [1592] (bitva u Mostu roku 1421). Autor neznámý. Olejomalba na plátně, výška 2050 mm, šířka 1600 mm, výřez. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0584. Foto Pavel Vychodil. – Reprodukce celku mapový list č. 51, obr. č. 118 (tamtéž i komentář).

Obr. č. 8: Most na mapě sporných pozemkových hranic, mezi 1675–1689. Autor neznámý. Kolorovaná kresba tuší, výška 500 mm, šířka 375 mm, výřez. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3307. Foto Pavel Vychodil. – Reprodukce celku mapový list č. 2, mapa č. 10.

Mapa č. 4: Obrazová mapa silniční sítě na severozápad od Mostu, 1739. Rukopisná mapa, výška 330 mm, šířka 420 mm, bez měřítka. Národní archiv Praha, Sběrka map a plánů, sign. A-XVI-9. Foto Pavel Vychodil. – Na (neorientované) obrazové mapě je zachycena oblast zhruba mezi Horním Jiřetínem (4) a Janovem (5, 8) na severu a Mostem (6), Třebošicemi (2) a Hořany (1) na jihu. Mapa opatřená důkladnou legendou vznikla primárně pro evidenci směru (průběhu) cest (opakovaně se upozorňuje na problematické úseky) a vlastníků jednotlivých lokalit; pozoruhodná je nicméně i zakreslením kostelů jakožto výrazných orientačních bodů a částečně (byť silně schematicky) i reliéfu. Most (6), označený jako královské horní město a na mapě zastoupený kostelem Nanebevzetí Panny Marie, byl ústředním bodem – v legendě jsou uvedeny i vzdálenosti k okrajovým bodům zachyceného území, tedy k Hořanům, Janovu a Hornímu Jiřetínu (*John Brūx königl. Bergstadt 1 kleine Meil von Hareth, 1 Meil von Johnsdorff, und 1 Meil von Obergeregenthal gelegen*). Kopcovitý reliéf, v němž je Most seřven, je popsán jen orientačně – vrchy směrem k Hořanům pod č. 17 a směrem k Bílíně pod č. 18 (*Berge zwischen Brūx und Hareth, 18. Berge zwischen Brūx und Bylin*).

Obr. č. 9: Most od severovýchodu, kolem 1750. Brix. Friedrich Bernard Werner. Fotografie originální perokresby, zničené za 2. světové války. Sken Robert Šimůnek. (Dle e-mailového sdělení ing. arch. Violey Škabradové ze dne 10. října 2013 není příslušný skleněný negativ v Archivu Štenc t.č. k dispozici.) – Jedná se o tradiční severovýchodní pohled, avšak s několika nepřesnostmi. Především se za Mostem nenachází Zámecký vrch (Hněvín) – tři návrší vlevo od města bychom mohli považovat za Hněvín, Široký vrch a Ressel, ovšem první jmenovaný je v tom případě výrazně posunut. Rovněž řeka Bilina přítéká na obraze k městu zprava, tj. ze severu, ve skutečnosti přicházela od severozápadu a oddělovala město a křivočnickou komendu s kostelem sv. Václava (č. 9). První věž, uváděná pod číslem 2 jako Chomutovská brána, je Pražská brána, zatímco skutečná Chomutovská (Jezerní) brána je při tomto pohledu skryta za domy mezi radnicí (č. 6) a kapucínským klášteřem (č. 7). Rovněž děkanský (č. 5) a minoritský kostel (č. 4) jsou, pravděpodobně z estetického důvodu, pootočený. Klášteřní kostel minoritů byl orientován právě ve směru jihozápad-severovýchodu, tedy při tomto pohledu by bylo viditelné pouze průčelí a za ním věž, nikoliv celá stavba lodi. Děkanský kostel je zde situován zrcadlově obráceně, neboť jeho věž stála na západní straně, tj. na veduté by se měla nacházet vlevo. Kromě dvou bran popsanych v legendě (č. 2 a 8) jsou v městském opevnění zakresleny ještě Prašná věž (věž v jihovýchodním rohu hradeb), o něco nižší tzv. Vlčí branka a Vodní brána (mohutná věž čtvercového půdorysu nalevo od Teplické brány). Na Pražském předměstí nad okolní zástavbu vystupuje hřbitovní kostel sv. Vavřince, zakresleno je i předměstí Ves

sv. Václava, tvořené souvislou řadou domů před městem. Legenda: 1 Biela Flus [Řeka Bílina]; 2 Commotauer Thor [Chomutovská brána], správně Pražská brána; 3 Jungfräul. Closter von einem Frantzosen (!) A° 1224 S. M. Magdale(ne) gestiftet [Ženský klášter založený jakýmsi Francouzem (!) roku 1224 a zasvěcený sv. Maří Magdaléně] – zahražanský klášter magdalenitek zobrazen není a jeho existence je připomenuta pouze v legendě; 4 Minoritten Closter [Minoritský klášter]; 5 Stadt Pfarr Kirch [Městský farní kostel]; 6 Rath-haus [Radnice]; 7 Capuciner Closter [Kapucínský klášter]; 8 Töplitzer Thor [Teplická brána]; 9 Commenda der Creutz Heren mit dem Rothen Stern [Komenda křížovníků s červenou hvězdou].

Obr. č. 10: Most od východu, 18. století. Nástěnná malba v ambitech areálu poutního kostela Bolestné Panny Marie v Bohosudově. Foto Robert Šimůnek. – Vše nasvědčuje tomu, že se malíř nechal inspirovat vedutou Jana Willenberga (srov. mapový list č. 52, obr. č. 119), jak lze soudit nejen na základě celkového podání významných objektů, ale (a možná především) dle drobných shod, a ovšem (poněkud překvapivě) také chybějících objektů. Analogický je totiž hrad s cestou, studna vlevo dole se dvěma domky, stodola před řekou a kolem ohrazené pole se snopy slámy, rozmístění domů na předměstí i ve městě, a současně (jak tomu logicky musí být u Willenberga z roku 1602) chybí klášter kapucínů z roku 1616, který se jinak vyskytuje vždy a všude. Zde přibyla jen střecha a strom vpravo v popředí, jenž zakrývá kostel sv. Václava. Z hlediska zobrazení samotného města veduta tedy nepřináší nic nového, ale jakožto poměrně pozdní derivát Willenbergovy veduty je pozoruhodným příspěvkem jednak k pramenné kritice (víme-li, že jde o malbu 18. století a srovnáním s ostatním ikonografickým materiálem můžeme dovodit, že podobě města v této době prokazatelně neodpovídá), a jednak jako ilustrace jednoho ze způsobů, jimiž městské veduty v té době vznikaly nebo vznikaly mohly. Což je v případě Mostu tím zajímavější, je-li zřejmé, že východiskem byla rukopisná podoba veduty (v Paprockého Diadochu se Most neobjevuje, navíc by „převedením“ kresby na dřevěný původní předloha výrazně ztratila na podrobnosti – jako tomu bylo v ostatních případech – a nemohla by tedy sloužit jako vzor), a nutně se ptáme, jakým způsobem byla autorovi malby k dispozici: v originálu ve Willenbergově tzv. Strahovském skicáři, případně v nějaké pracovní překresbě?

Obr. č. 11: Pohled na Most od východu, 18. století. *S[ancti] Vitalis et Vincentius Martyres, quorum Sacra corpora Pontii in Ecclesia Fratrum min[orum] Convent[us] requiescunt et pie venerantur*. Rytina, dvojlíst, výška 177 mm, šířka 114 mm. Státní okresní archiv Most, Sběrka starých tisků. Sken Martin Myšička. – Město i jeho okolí je pojata spíše schematicky, s několika topografickými nepřesnostmi. Ve městě obehaném hradbami s bránami jsou vyznačeny významné městské dominanty, všechna tři hlavní náměstí a naznačena zástavba extra muros. Zcela vlevo je vidět věž piaristického kostela a před ní stojící Pražská brána a v jihozápadním rohu městských hradeb vyznačené mohutné pozůstatky po Prašné věži (v prostoru, kde posléze vznikla jezdecká kasárna č. p. 215). Středu města dominuje děkanský kostel s vpravo sousedící zvonící, která však svým ztvárněním spíše připomíná sanktusník na jeho střeše. Před ním kostel sv. Františka Serafínského u kláštera minoritů na II. náměstí. V hradbách je umístěna tzv. Vlčí branka, kterou vedla Židovská ulice (Na Valech, Hvězdáň) na III. náměstí a větší Řeznická branka mezi II. a I. náměstím. Špitálská, Vodní a Jezerní brána se nacházely mimo záběr. V pravé části obrazu se rozkládá I. náměstí s radnicí a sloupem sv. Anny uprostřed, zcela vpravo je znázorněn kapucínský klášter, který se však rozkládal mimo hrady, než jak je zde vyznačeno. Před hradbami vlevo je zachycen barokní hřbitovní kostel sv. Vavřince na Pražském předměstí, v popředí zástavba na předměstí sv. Václava (Teplickém předměstí) zastoupena dvěma domy a kostel sv. Anny před novogotickou přestavbou, zobrazený však více jižně. Za městem vystupují nízká návrší, proporcermi naprosto neodpovídající Zámecké hoře (Hněvínu) a Širokému vrchu. Na jejich svazích jsou vyznačeny vinice. – Pěstování révy vinné v Mostě a jeho okolí probíhalo kontinuálně od 13. století a jeho rozvoj nastal i díky viničnímu právu, které město z nařízení krále Karla IV. obdrželo od perkmistra pražských hor viničných Mikuláše z Bernecke 24. února 1374. Za husitských válek došlo k určitému utlumení probíhajícího vývoje, ovšem od poloviny 15. století se setkáváme s opětovným rozmachem pěstování révy. V Mostě vedle měšťanů patřila značná část vinic k panství mosteckého hrady, jak dokládá soupis jeho důchodů z roku 1425. Rejstřík městské berně z roku 1525 dokládá, že se jen v samotném Mostě a na předměstích nacházelo 14 vinic. Tomuto rozkvětu zasadila ránu třicetiletá válka, ale berní rula ukazuje, že se měšťané po válce opět k vinařství v nezanedbatelném počtu navraceli. Zpráva o opravách a přestavbách městských budov, silnic a vinic, které probíhaly v letech 1671–1679, udává, že nově opravené vinice na vrchu Hněvín mají výnos 6–7 sudů a poté, co se vysadí nově plánované sazenice, stoupne výnos na 10 sudů. Zhruba do počátku 18. století zažívalo mostecké vinařství svůj obnovený rozkvět, nicméně následně už ustupoval zájem o pěstování révy vinné všeobecně do pozadí. V roce 1718 bylo 250 strychů zdejších vinic vysekáno a přeměněno na pole a vinařství pozvolna mizelo na úkor vzrůstajícího ovocnářství. Války vedené za Marie Terezie a několik let neúrody odrazovaly od pěstování další a další nákladníky a také za Josefa II. došlo k redukci vinic. Na příhodných místech se orná půda začala stále více využívat k osevu, případně k pěstování ovocných stromů, které nebyly tak náročné na péči během roku jako réva vinná. Od poloviny 19. století se také negativně projevovale urbanizace i nárůst průmyslu a vinařství v Mostě počátkem 20. století zcela zmizelo. Na několika vyobrazeních z počátku 19. století je zachycena dřevěná lisovna (srov. mapový list č. 55, obr. č. 122). Vinice v těsné blízkosti města vzaly zaslavě při výstavbě

obytných čtvrtí a také vlivem rychlého rozvoje průmyslu. Ve 20. letech 20. století pak bylo možno ještě spatřit zbytky zplaněných vinných keřů na terasách nad městem na svazích Širokého vrchu a Hněvína, přeměněných částečně v zahrady. Jejich výskyt tehdejší kronikář zaznamenal jako velkou kuriozitu. Na vrších Hněvín a Ressel byly níže položené viniční terasy rozparcelovány koncem 19. století při vzniku nové vilové čtvrti, zatímco terasy na příkřejších svazích zůstaly ponechány svému osudu a postupem času zarostly náletovými křovinami. Na některých z nich byla nově vysazena réva v 70. letech 20. století. Poslední obnovenou viničí se stala v roce 2004 stará vinice na Hněvíně péčí vinaře Ing. Ivana Váni. Obdobný osud potkaly pozemky na Širokém vrchu, které čekal zánik, zástavba a nakonec i částečné obnovení. – V 19. století byla veduta Mostu z tohoto listu překreslena formou kolorované perokresby (s názvem *Brüx im 17. Jahrhundert*); uložena je v Oblastním muzeu v Mostě, sign. UGM 2692.

Obr. č. 12: Mostecké městské brány, počátek 19. století. Reprodukce dobových kreseb na pohlednici. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Nahoře je vyobrazena Špitální brána s mostem přes Bilinu s baštou, také zv. Teplická, stržená v roce 1835 (v jejím prostoru vzniklo náměstí Na Baště, později Smetanovo), dole vlevo Jezerní brána, také zvaná Chomutovská, zbořená v roce 1839, a vpravo Pražská brána, zbořená v roce 1829. V Mostě byla ještě čtvrtá brána, tzv. Vodní, situovaná na konci Vodní ulice (později Bezručova), vedoucí k řece Bilině. Ta byla zbořena roku 1839. Dále byly v hradbách další dvě branky – tzv. Masná na konci Příčné ulice (později Hammerschmidtova a Horova) a Vlčí fortina v ulici Na Valech (později Hvězdná). Z obou branek vedly cesty k můstkům přes řeku Bilinu. Postupně byly odstraňovány nejen brány a branky, ale i samotné hradební zdi. – Srov. též mapový list č. 58, obr. č. 128, 129.

Obr. č. 13: Most od severu (severovýchodu), kolem 1850. *K. Freystadt Brüx Saazer Kreises im Königreich Böhmen. Ansicht von Norden nach Süden.* G. Waldenburg, dle rytiny A. Jungmanna a G. Döblera. Lavírovaná kresba tuší, výška 330 mm, šířka 390 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3279. Foto Pavel Vychodil. – Srov. mapový list č. 55, obr. č. 122 (tamtéž i komentář).

Obr. č. 14: Renesanční radnice, cca 50. léta 19. století. *Das Rathhaus in Brüx.* Karl Würbs, litografie Emil Höfer. Výška 105 mm, šířka 138 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 2688. Sken Eva Hladká. – Radnice byla zbořena roku 1882.

Obr. č. 15: Pohled na I. náměstí, 1878. A. K. V. Slowikowski. Lavírovaná kresba, výška 230 mm, šířka 360 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4199. Foto Pavel Vychodil. – Pohled od severovýchodu z prostoru pozdější radnice (č. p. 57/58) zachycuje náměstí krátce před zbořením renesanční radnice a tří přilehlých domů s podloubím, které vpravo odděluje Lutherova ulice (pozdější Balbínova) od domů č. p. 83 (hotel Adler, U Černého orla), č. p. 82 (policejní ředitelství, ve 30. letech stavebně upraveno) a dvojdom č. p. 80/81 („Burghardův“ hotel U Zlatého lva, U Lva, kde ještě před první světovou válkou vzniklo kino Guth). Na protilehlé, jihovýchodní straně jsou zachyceny domy č. p. 49 (hotel Ross) a č. p. 48, pozdější prodejna Bata, kterou firma nechala strhnout a v letech 1930–1933 nahradit funkcionalistickou dvoupatrovou stavbou. Ulice nazývaná beze změny Úzká odděluje frontu domů č. p. 47–42, přičemž předposlední dvojdom č. p. 43/44 byl stržen a na jeho místě vznikla ve 30. letech 20. století čtyřpatrová budova České záložny. Za těmito domy je vidět věž děkanského kostela. Uprostřed náměstí se tyčí morový sloup sv. Anny a za ním renesanční kašna se sochou českého lva přidržujícího znak města Mostu z roku 1729 od sochaře Jana Adama Dietze. V pozadí se vypíná Zámecká hora s restaurací Švýcarská bouda, která byla na vrcholek přenesena ze zámku Jezeří.

Obr. č. 16: Pohled na II. náměstí, 1878. A. K. V. Slowikowski. Lavírovaná kresba, výška 230 mm, šířka 370 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4200. Foto Pavel Vychodil. – Pohled od západu na II. náměstí s výrazně dominujícím minoritským kostelem sv. Františka Serafinského a sloupem s Janem Nepomuckým uprostřed (dnes umístěným u přesunutého děkanského kostela). Kostel odděluje v horní části ulice Minoritů (Ždanova) od domu č. p. 173, ze zdola na něj navazuje řada domů č. p. 227, 226 a 225. Z fronty ve spodní části náměstí mezi ulicemi Masná (Švermova) a Kasárenská (U Tržiště, Tržní) jsou zachyceny domy č. p. 198–201, včetně průchodu v tzv. Domě femesel č. p. 200, kudy se procházelo k řece. V levé části obrazu, na severní straně náměstí, se nacházejí domy č. p. 174 a 175 mezi ulicemi Široká (Nejedlého) a Úzká a pod nimi č. p. 176 a 177.

Obr. č. 17: Pohled na Most z věže kostela sv. Václava, 1878. A. K. V. Slowikowski. Lavírovaná kresba, výška 335 mm, šířka 540 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4208. Foto Pavel Vychodil. – Pohled na město od severu. V popředí vpravo areál křižovnické komendy a vlevo Václavské náměstí, odkud vede ulice Nádražní (Čsl. legií, Koněvova) do města. Vlevo je zachycen kostel sv. Anny, předaný roku 1878 protestantské církvi, a v pozadí vystupují nad zástavbu tři zbývající kostely a radnice. Nad městem se tyčí Zámecká hora se Švýcarskou boudou. Na pravé straně úpatí je zřetelný kapucínský klášter a od něj vedoucí souvislá zástavba na Chomutovské ulici. Komín před klášterem patří k Veitově parnímu mlýnu č. p. 325 (Jezerní či též Rehnův mlýn) v prostoru za pozdějším městským divadlem (srov. mapový list č. 59, obr. č. 132).

Obr. č. 18: Pohled na Most z Hněvína, 1880. *Königliche Stadt Brüx im Jahre 1880.* – *Altes Kreisgericht.* – *Brüxer Schlossberg.* Autor neznámý (uvedeno pouze: Lith. Anst. v. Herzum & Comp. Brüx). Litografie, výška listu 277 mm, šířka 218 mm, výřez. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 184. Sken Eva Hladká. – Most býval tradičně na vedutách zachycován z okolní krajiny, aby vynikla monumentalita městského panoramatu v kombinaci s krajinným rámcem. Pohled z roku 1880, pořízený z Hněvína, je tak jedním z nejstarších svého

druhu. V levém dolním rohu je vidět budova renesanční radnice, jež byla záhy poté zbořena, v pravém dolním rohu potom vrcholová část Hněvína – dosud s „autentickými“ pozůstatky mosteckého hradu (pouze valy a příkopy).

Obr. č. 19: Mostecký hrad před pseudogotickou dostavbou, [po 1879]. Fritz Dausch. Lavírovaná kresba tuší, výška 460 mm, šířka 745 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4209. Foto Pavel Vychodil. – Úpravy svahů a temene Zámeckého vrchu (Hněvína) probíhaly od 70. let 19. století. Parková úprava zahrnovala zpevnění vycházkových cest a výsadbu stromů. Následovala stavba výletní restaurace v alpském stylu, zvané Švýcarská bouda, kterou provozoval Wenzel Bartosch († 1919), a která je zachycena na obraze.

Obr. č. 20: Nádraží Ústecko-teplické dráhy, 1883. John Popp. Olejomalba, průměr 730 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0943. Foto Pavel Vychodil. – V roce 1858 bylo zahájeno budování soukromé Ústecko-teplické dráhy. Hlavním motivem byla doprava uhlí a průmyslových výrobků z uhelného revíru a doprava zboží do podkrušnohorské pánve. Most byl napojen k železniční síti až v roce 1870 a trať vedla odtud dále do Chomutova. Tzv. Ústecké nádraží bylo budováno od roku 1868 a rozšiřovalo se s hospodářským rozvojem Mostecka. Před nádražím byla v roce 1901 zřízena konečná stanice tramvajové linky (srov. obr. č. 45). Nádraží bylo původně nazýváno Ústeckým, později Hlavním nádražím, protože po vybudování propojky s Pražským, resp. Státním nádražím v Mostě, se toto stalo hlavní stanicí. K oběma nádražím vedly z dolů a dalších podniků vlečky, čímž se Most během krátké doby stal nejen hospodářským, ale i dopravním centrem uhelné pánve. – Poppův obraz byl součástí výzdoby vestibulu Okresního soudu v Mostě.

Obr. č. 21: Nádraží Ústecko-teplické dráhy, kolem 1890. Fotografie, výška 104 mm, šířka 154 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 682b. Sken Eva Hladká. – Srov. komentář k obr. č. 20.

Obr. č. 22: Nádraží Pražsko-duchcovské dráhy, kolem 1890. Fotografie, výška 104 mm, šířka 154 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 682a. Sken Eva Hladká. – Také stát budoval železnice do hospodářsky rychle se rozvíjejícího Mostu. V letech 1872–1873 byla postavena státní Pražsko-duchcovská dráha, pro kterou bylo v Mostě vybudováno i nové nádraží (Pražské nádraží, zvané též Státní, nebo později Staré), asi 400 m východně od nádraží Ústecko-teplické dráhy. Došlo tím k napojení na privátní Duchcovsko-podmokelskou dráhu (vedla přes Litvínov do Chomutova), kterou se přepravovalo uhlí do labského přístavu. Dále přes nádraží vedla Plzeňsko-březenecská dráha, kterou byl Most spojen s průmyslovou Plzní. Na Pražsko-duchcovské dráze byl do roku 1884 budován technicky náročný horský úsek na hřebeni Krušných hor do Moldavy, z níž vedla železnice dál do saského Freibergu.

Obr. č. 23: Novorenesanční budova soudu na I. náměstí, kolem 1890. Fotografie, výška 104 mm, šířka 155 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 644d. Sken Eva Hladká. – Po správní reformě v rakouské monarchii po roce 1848 se Most stal okresním městem a sídlem soudu. Vznikl okresní soud a do města byl přenesen ze Žatce krajský soud a zemské zastupitelství. Pro tyto instituce byl v roce 1883 na místě renesanční radnice vybudován nový reprezentativní areál s věznicí. V budově byla řada dalších úřadů, jako okresní hejtmánství, obchodní rejstřík, pozemkový, horní a berní úřad a školní inspektorát. Byla zde i kaple, archiv a služební byty.

Obr. č. 24: Budova nové radnice, kolem 1890. Fotografie, výška 104 mm, šířka 155 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 669c. Sken Eva Hladká. – Po zbourání staré renesanční radnice v roce 1882 předsídila část městské správy do provizorních prostor v několika budovách ve městě. Nová radnice posléze vznikla pseudorenesanční přestavbou dvou domů v dolní části I. náměstí. Budova zcela vpravo je tiskárna Johanna Eisenhammera & Co. (založena 1850). Tiskly se v ní také Mostecké noviny (*Brüxer Zeitung*). Další tiskárna, která patřila Moritzovi Herzumovi, byla v ústí Masné ulice (pak Šmeralova) do I. náměstí.

Mapa č. 5: Rozmístění klíčových hospodářských provozů v Mostě, stav k roku 1890. Rekonstrukční mapa Manfreda Hellmicha. Zakresleno do dobového plánu města: *Plan der Stadt Brüx 1890*. Vydal G. A. Ressel, tisk H. Scheler. Výška 415 mm, šířka 335 mm. – Pozn.: V Nádražní ul. měla svá ředitelství velká těžařská uskupení jako Mostecká uhelná společnost, C. k. státní doly a Severočeská uhelná společnost a také doly Viktoria a Jan.

Obr. č. 25: Průlom v hradbách v Barvišské uličce, 1892 (malba 1920–1925). *Durchbruch der Stadtmauer zur Färbergasse 1892.* H. Loos. Olejomalba na lepence, výška 245 mm, šířka 325 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0669. Foto Pavel Vychodil. – Na konci Barvišské ulice stála vlevo před ústím do Jezerní ulice budova soudu. Cesta v popředí je Soukenickou ulicí (Tuchramme), která vedla od bašty Špitálské brány (později náměstí Na Baště) podél vnější strany také do Jezerní ulice.

Obr. č. 26: Mostecké hradby s parkánem a suchým příkopem, kolem 1897. Fotokopie fotografie, výška 89 mm, šířka 130 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, IK/348. Sken Eva Hladká. – Na snímku je zachycena část hradeb na západní straně města pod Zámeckým vrchem (Hněvínem), podél ulice Vogelstange (Na ptáku, později Rooseveltova). Za hradbou se uvnitř města nacházela obecná škola, dva obytné domy a farní zahrada. Tento úsek hradeb se z větší části zachoval až do likvidace města.

Obr. č. 27: Kuřavková katastrofa v Mostě, 1895. Fotografie, výška 100 mm, šířka 150 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 609d. Sken Eva Hladká. – K průvalu kuřavky došlo v pomocné jámě dolu Anna Pomocná na Janovské silnici v noci z 19. na 20. července 1895. Katastrofa měla dalekosáhlé následky pro město Most, zejména pro území mezi Ústeckým nádražím, plynárnou a kostelem sv. Václava (rozsah propadů srov. mapový list č. 13, mapa č. 25 a obr. č. 28, 29).

Kuřavka v hornictví označuje tekoucí písky, tvořené směsí jemných písků s podílem jílu nasycené z 15 až 45 % vodou; vyskytují se v jílovém nad- i podloží uhelných slojí, voda je v nich často pod značným tlakem, který způsobuje průvaly do dolů a následně propady terénu. Na snímku pohled z pěší lávky přes kolejiště Ústeckého nádraží směrem do epicentra katastrofy: vlevo zmizel v kráteru dvoupatrový dům.

Obr. č. 28: Kuřavková katastrofa v Mostě, 1895. Fotografie, výška 99 mm, šířka 150 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 607d. Sken Eva Hladká. – Na fotografii, pořízené z Goetheho ulice (později Čechovy), je zachycena část postiženého území jiho-východně od nádraží Ústecko-teplické dráhy, na předměstí zvaném Taschenberg. Srov. též mapový list č. 13, mapa č. 25 a obr. č. 27, 29.

Obr. č. 29: Kuřavková katastrofa v Mostě, 1895 (snímek z roku 1896). Fotografie, výška 82 mm, šířka 110 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Podle odhadů se při katastrofě provalilo asi 95 000 t tekutých písků do důlních děl. Kolem nádraží se propadla na více místech země (na rozloze asi 2 ha), domy začaly prskat a některé se úplně propadly. Ve městě poté zhasly všechny plynové lampy a na místě propadů vypukl požár. V temné a deštivé noci byl v ulicích zmatek a zděšení. Tři lidé zemřeli, zničeno bylo 82 domů a více než 2600 osob zůstalo bez přístřeší. Příčina nebyla nikdy zcela objasněna. Bylo konstatováno, že buď došlo k propadu stropu vytěžené komory na dole Anna (pomocné jámě), nebo ke zvýšení množství podzemních vod, event. prasklo vodovodní potrubí. Na snímku je patrný kráter vzniklý pod železniční lávkou u nádraží Ústecko-teplické dráhy (stav v roce 1896, kdy ještě docházelo k propadům). Srov. též mapový list č. 13, mapa č. 25 a obr. č. 27, 28.

Obr. č. 30: Továrna Carla Spitze na výrobu porcelánu a kameniny na Pražském předměstí, cca 1890–1895. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/1074. Sken Eva Hladká. – Podnik C. Spitze byl založen roku 1882 v sousedství špitálu sv. Duha na místě, kde už od roku 1870 stála hrnčírna. Továrna zpočátku vyráběla užitékované zboží a dárkové předměty a v průběhu své téměř 125-leté činnosti přizpůsobovala svůj výrobní program požadavkům doby. Od roku 1973 byla součástí národního podniku Karlovarský porcelán. Výroba byla zastavena v roce 2006.

Obr. č. 31: Evangelický kostel sv. Anny, kolem 1895. Fotografie, výška 140 mm, šířka 100 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 654a. Sken Eva Hladká. – Původní pozdně gotický hřbitovní kostel sv. Anny za východními hradbami města u řeky Biliny v roce 1585 vyhořel. Podle něj bylo pojmenováno přilehlé náměstíčko sv. Anny (později Jeronýmovo). Po opravě sloužil svému účelu až do roku 1782, kdy byl za císaře Josefa II. uzavřen a přeměněn na sklad obilí. Po opravě se od roku 1878 stal evangelickým kostelem a ke konci 19. století byl pseudogoticky přestavěn. Po roce 1945 jej užívala Československá církev husitská, později se stal opět skladištěm. U kostela byly založeny Gutenbergovy sady (později Jungmannovy sady), na jejichž východní straně byla v roce 1873 postavena synagoga (srov. obr. č. 39).

Obr. č. 32: Cukrovar na Pražské ulici, kolem 1890. Fotografie, výška 110 mm, šířka 161 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 682d. Sken Eva Hladká. – V pořadí druhý velký mostecký cukrovar, založený roku 1871 na Pražské ul. u rozcestí na Vtelno a Obrnice. Ukončil svou činnost v roce 1904. Po 1. světové válce zde vznikla sklárna a později keramický závod Poros. Po roce 1945 využívala areál Hutní obytná základna, která expendovala produkty mostecké Ocelárny (později přejmenovaná na Feronu).

Obr. č. 33: Cukrovar na Teplické ulici, kolem 1900. Fotografie, výška 110 mm, šířka 161 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 682c. Sken Eva Hladká. – První mostecký cukrovar byl postaven v roce 1868 v blízkosti tzv. Vrbova mlýna na Bílém potoce a hlubinné šachty Marie Pomocné. Byl prosperujícím podnikem, který byl postupně rozšiřován a modernizován. Důvodem jeho zániku byla postupující těžba uhelných lomů Richard a Evžen.

Obr. č. 34: Výstava německého průmyslu, živností a zemědělství severozápadních Čech v Mostě, 1898. Fotografie, výška 166 mm, šířka 225 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, p. č. 2717/63. Sken Eva Hladká. – Mimořádná a nákladná hospodářská výstava byla organizována prosperujícími podnikateli ze širokého okolí a městem Most. Výstavní plochy byly na Promenádě císaře Josefa II. (později Wilsonovy a Fučíkovy sady) a v prostoru bývalého vojenského cvičiště pod stavenišťem nového pivovaru. Snímek ukazuje vlevo velký pavilon strojírenství a v zádru pivovarský pavilon, vpravo restauraci a za ní pak zábavné „orientální bludiště“.

Obr. č. 35: Výstava německého průmyslu, živností a zemědělství severozápadních Čech v Mostě, 1898. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Jedna z oficiálních výstavních pohlednic zachycuje Promenádu a Sady císaře Josefa II. Na obzoru uprostřed je Hněvín (zatím bez repliky hradu) a vpravo odtud nová měšťanská škola (srov. obr. č. 57) s tělocvičnou a částí bývalé piaristické koleje. Vlevo od Hněvína jsou budovy na Pohnertově ulici (přejde v Žateckou silnici), před kterými bude od roku 1899 stát nový pivovar (srov. obr. č. 52).

Obr. č. 36: Nová zástavba na Šmejkalově náměstí (později Vrbenského) na Teplickém předměstí, cca 1898. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, p. č. 134/70. Sken Eva Hladká. – Stavební sloh na konci 19. století, označovaný jako historismus, měl ve střední Evropě univerzální charakter, takže vzhled velkých veřejných staveb i nájemných domů v Mostě se podobal budovám v jiných městech. V druhém domě zprava (nejvyšším v bloku) bylo známé umělecké kovářství a továrna s dlouhým názvem První mostecký ústav pro železné konstrukce a továrna na rolety J. Pawlaty.

Obr. č. 37: Rozhledna na Zámeckém vrchu, 1889. Fotografie, výška 196 mm, šířka 130 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Srov. komentář k obr. č. 38.

Obr. č. 38: Mostecký hrad, cca 1896. Fotografie, výška 98 mm, šířka 145 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 43a. Sken Eva Hladká. – Mostecký hrad na zhlavcovém Zámeckém vrchu (Hněvíně), zvaném též Landeswarte („Zemská stráž“), byl vybudován ve 13. století jako královský hrad. Po třicetileté válce patřil k hradům, jež byly se souhlasem císaře Ferdinanda III. zbořeny (1651–1653), aby se napříště nemohly stát opěrným bodem nepřítelů. V 19. století se hradní areál dostává do centra zájmu jako potencionální výletní cíl. Od 70. let 19. století zde v několika etapách probíhaly poměrně rozsáhlé stavební úpravy. Nejprve došlo k částečné opravě hradeb, zpřístupnila se místa výhledu a byla postavena bašta s restauračním posezením. V roce 1879 byla ze zámku Jezeří přenesena tzv. Švýcarská chata, ve které byla zřízena restaurace. V roce 1889 byla postavena dřevěná rozhledna (obr. č. 37), snad inspirovaná právě dokončenou Eiffelovou věží v Paříži, avšak po pouhých několika měsících (24. ledna 1890) jí smetla vichřice. Pro výstavbu rozhledny (na základech bývalé hradní věže) a později repliky romantického hradu byl založen německý Spolek přátel Zámecké hory, který postupně svůj cíl do první světové války realizoval.

Obr. č. 39: Židovská synagoga, zv. Templ, kolem 1900. Fotografie, výška 147 mm, šířka 100 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 32. Sken Eva Hladká. – Ve druhé polovině 19. století se v Mostě usazovali na základě získaných náboženských práv Židé. Jejich náboženská obec si postavila poblíž kostela sv. Anny (srov. obr. č. 31) v Gutenbergových (později Jungmannových) sadech novorománskou synagogu; vysvěcena byla v roce 1873. Roku 1880 žilo v Mostě 551 Židů, na konci 19. století asi 700 Židů, nejvíce pak v roce 1910, kdy je evidováno 868 osob (tj. 3,3 %). Synagoga byla vypálena v listopadu 1938 nacisty a její ruiny následně odstraněny.

Obr. č. 40: Školní budova ve Školní ulici (později Dobrovolců), kolem 1900. Fotografie, výška 146 mm, šířka 100 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 706c. Sken Eva Hladká. – Velká městská škola, nazývaná Hlavní školou, stávala poblíž farního kostela; budova zachycená na fotografii byla vystavěna v roce 1855 na místě staré školy, která zde působila již před třicetiletou válkou. Z říšských školských reforem v 70. letech 19. století vzešly nové nároky (např. osmiletá docházka, dělení na školy obecné a měšťanské, rovnost jazyků apod.), a z toho důvodu byla tato škola rozšířena a od roku 1871 v ní byla oddělena škola chlapecká a dívčí (dokladem jsou i dva vchody). Po postavení nové měšťanské školy roku 1894 v Sadech císaře Josefa II. (později Wilsonovy a Fučíkovy sady) sloužila tato škola jen jako obecná/národní. Od roku 1945 byla v jedné polovině budovy hudební škola a v druhé tzv. pomocná škola.

Obr. č. 41: Nová mostecká vilová čtvrť pod Hněvínem, kolem 1900. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Vilová čtvrť vznikala od posledního desetiletí 19. století výstavbou honosných sídel ve Vilové ulici (později Gorenzova a Žižkova). Na začátku 20. století byly stavěny další vily v nových ulicích Na Ptáku (později Rooseveltova) a Na lisu (později U města Chersonu). Část této čtvrti se zachovala dodnes.

Obr. č. 42: Ruční těžba uhlí na dole Johann, kolem 1900. Fotografie, výška 292 mm, šířka 397 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 97/71. Sken Eva Hladká. – Ve spodku mohutných sluj se vyrážely chodby a kolmo na ně pak komíny, kterými padalo vyrubané uhlí do chodeb – tzv. mlýnkování. V uhelné slouji se navíc nad chodbami vyrubávaly komory, ze kterých se uhlí také sypalo do komínů.

Obr. č. 43: Důl Prinz Eugen/Princ Evžen na Pařidelské silnici, po 1900. Fotografie, výška 85 mm, šířka 135 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 24/79. Sken Eva Hladká. – Fotografie dokumentuje skrývání uhelného nadloží parními rypadly a přepravu již kolejeovou dopravou. Touto moderní metodou se skrývalo nadloží stroji v několika řezech, podle hloubky uložení uhelné slouje. Ta se pak odtěžila ručně, v pozdější době také stroji. Vytěžené nadloží i uhlí se z lomu odváželo důlní úzkokolejkou. Tato metoda se využívá dodnes v kombinaci s pásovou dopravou.

Obr. č. 44: Provozní budovy dolu Richard, po 1903. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Důl pojmenovaný podle svého majitele Richarda Baldaufa (z Drážďan) zahájil hlubinnou těžbu v roce 1900, a jeho budovy je možno označit za ukázkový příklad průmyslové architektury z přelomu 19. a 20. století. Situován byl jihovýchodně od Pražského nádraží (také zvaného Státní nebo později Staré) při železniční trati do Obrnic a Teplické ulici. V roce 1921 byla zahájena také povrchová těžba; od roku 1945 pod názvem důl Ležáků.

Obr. č. 45: Zahájení provozu tramvaje v Mostě před nádražím Ústecko-teplické dráhy, 1901. Fotografie, výška 180 mm, šířka 244 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – V roce 1901 byla dokončena okružní jednokolejná trať o rozchodu 1000 mm na trase Most – Kopisty – Růžodol – Dolní a Horní Litvínov – Chudeřín – Hamr – Janov s důmyslným výhybkovým systémem pro třicetiminutový provozní interval. Trať se využívala jak k osobní, tak nákladní přepravě (např. k dopravě uhlí z Kopist do mostecké elektrárny zejména v noci). Druhá linka, která projížděla městem až pod vrch Ressler, byla zprovozněna v roce 1917. – Srov. mapový list č. 43, mapa č. 56.

Obr. č. 46: Náměstí Na Baště (později Smetanovo nám.), cca 1901. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 121/71. Sken Eva Hladká. – Vlevo je zachycena budova spořitelny.

Obr. č. 47: Pohled na Most z Hněvína, kolem 1905. Fotografie, výška 100 mm, šířka 150 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/442. Sken Eva Hladká. – Z fotografie je mimo jiné dobře patrná expanze starého města za hradby a vznik nových čtvrtí. V pozadí vrch Špičák.

Obr. č. 48: Mariaschneefest – průvod ostrostřelců na I. náměstí, kolem 1905. Fotografie, výška 109 mm, šířka 81 mm. Oblastní muzeum

v Mostě, fotoarchiv, A 220a. Sken Eva Hladká. – Srov. plán trasy průvodu z roku 1929 (mapa č. 6).

Obr. č. 49: C. k. dvorní továrna na obvazy a vatu Richter & Co., kolem 1905. Pohlednice (podle firemní rytiny). Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/876. Sken Eva Hladká. – Firma byla založena v roce 1891 v Chomutově, do Mostu byla přestěhována v roce 1900, kde částečně využila areálu opuštěné rafinerie cukru. Zpracovávala bavlnu až na koncové obvazové a hygienické produkty. Měla moderní přádelnu, chemickou bělírnu a laboratoř pro impregnaci obvazů. Továrna se úspěšně rozvíjela a získala statut dvorního dodavatele. V roce 1914 se stala akciovou společností s názvem RICO Werke A.G. Během 1. světové války jako jediný mostecký podnik prosperovala, protože rakousko-uherská armáda potřebovala obvazové materiály na válečných frontách. Ze stejného důvodu byl zařazen mezi strategické podniky za 2. světové války. Podnik byl úspěšný i za socialismu. V privatizaci jej získala společnost Hartmann-RICO a.s., která ukončila výrobu v roce 2009. Bývalá továrna RICO, porcelánka a keramička Carla Spitze (naposled ve vlastnictví Karlovarského porcelánu) zůstaly zachovány do současnosti a připomínají společně s přesunutým kostelem Nanebevzeří Panny Marie a špitálem sv. Ducha zaniklé město Most.

Obr. č. 50: Městská obchodní škola, po 1906. Fotografie, výška 180 mm, šířka 236 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 696b. Sken Eva Hladká. – Výstavní secesní budova školy byla postavena v roce 1906 na Teplickém předměstí. Zasažovala do dvou náměstí – do Náměstí arciknížete Fridricha (později Republiky a Husovo náměstí) a do Šmejkalova náměstí (později Vrbenského). Byla významnou střední školou; po roce 1945 byla však dána k využití pomocné škole a ještě později sem byla přemístěna zdravotní škola.

Obr. č. 51a–b: Mostecká spořitelna, kolem 1910. Fotografie, výška 163 mm, šířka 223 mm (vlevo); výška 275 mm, šířka 214 mm (vpravo). Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Spořitelna byla založena v roce 1853 a od roku 1859 poskytovala své služby ve Vodní ulici (pozdějiš Bezručova). Vlastní nová budova byla postavena v roce 1896 na náměstí Na Baště (později Smetanovo nám.) v sousedství řeky Bíliny. Na náměstí byla na počátku 20. století také zřízena stanice tramvaje. Vpravo je pohled do honosného vestibulu spořitelny.

Obr. č. 52: Nový mostecký pivovar, kolem 1910. Barevný tisk, výška 173 mm, šířka 202 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 671b. Sken Eva Hladká. – Honosný areál pivovaru byl vystavěn na Pražském předměstí při Žatecké silnici v roce 1899 nad obecními pivovarskými sklepy. V roce 1902 už patřil k největším v Čechách, zaměstnával 95 osob a vyrobil okolo 100 000 hl piva ročně. C. k. místopředsedstvím ocenilo jeho kvalitu a povolilo mu užívat ve znaku rakouskou/říšskou orlici. Pivovar, který vyráběl převážně výčepní pivo, uvedl koncem roku 1905 na trh světlý ležák Zlatopramen (Goldquell), vyráběný ze speciálních druhů sladu, podle bavorského způsobu. Tuto značku užíval od roku 1967 pivovar v Krásném Březně (v Ústí nad Labem), který stejně jako mostecký patřil k n.p. Severočeské pivovary (dnes koncern Heineken/NL). Pivovar zanikl s městem v roce 1972. Nový pivovar, který vznikl v roce 1976 v obci Sedlec, už nedosahoval kvality původního a byl po privatizaci v roce 1996 uzavřen.

Obr. č. 53: Městské divadlo v Mostě, 1911. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 8/72. Sken Eva Hladká. – Do otevření nového honosného secesního divadla, navrženého arch. Alexandrem Grafem v roce 1911, se představení hrála v hotelu Modrá hvězda na III. náměstí. Nové divadlo bylo po technické i umělecké stránce vynikající a pojalo 620 diváků. První ochotnické české představení se v něm uskutečnilo v roce 1919 (český profesionální soubor vznikl až v roce 1945). Uzavíralo západní stranu náměstí Na Baště (pak Smetanovo). V roce 1948 bylo přejmenováno na Divadlo pracujících. Na snímku je zachyceno slavnostní otevření divadla dne 30. září 1911.

Obr. č. 54: Městské divadlo v Mostě, cca 1913. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Esteticky působivá kompozice zachycuje divadlo a jeho nejbližší okolí, v pozadí Zámecký vrch s novou mosteckou dominantou hradní věže, v popředí je dobře patrná projíždějící souprava elektrické dráhy.

Obr. č. 55: Mostecký hrad, před 1905. Černobílý tisk, výška 174 mm, šířka 119 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 17/77. Sken Eva Hladká. – V posledních letech 19. století započal Spolek přátel Zámecké hory se stavbou repliky hradu na místě, kde stával středověký zemský strážní hrad (srov. komentář k obr. č. 37). Do začátku 1. světové války byla podle plánů architekta A. Schwarzerera přestavěna věž z roku 1900 a vystavěna restaurace, vstupní brána, budova, ve které mělo být muzeum, nárožní bašty, terasy a ochozy. Bašta ve východní části hradu byla upravena na hlásku a dnes je hvězdárnou.

Obr. č. 56: Mostecký hrad, kolem 1912. Fotografie, výška 220 mm, šířka 164 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 743. Sken Eva Hladká. – Srov. komentář k obr. č. 55.

Obr. č. 57: Německá měšťanská škola v Sadech císaře Josefa II., kolem 1912. Fotografie, výška 163 mm, šířka 223 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Výstavní chlapecká i dívčí škola byla vystavěna roku 1894 v místech zrušeného Vavříneckého hřbitova na jihozápadním nároží hradeb. Vzniklý park byl později přejmenován na Promenádu císaře Josefa II., po vytvoření ČSR pak na Wilsonovy a po 2. světové válce na Fučíkovy sady. Vpravo od školy je bývalý piaristický kostel (do roku 1782 řádu magdalenitek).

Obr. č. 58: Piaristická kolej Narození Páně s gymnáziem, kolem 1912. Fotografie, výška 163 mm, šířka 224 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 688. Sken Eva Hladká. – Nové piaristické gymnázium (původní bylo od roku 1768 v Masné ulici, později Švermově) bylo postaveno na III. náměstí (přejmenováno pak na Gymnazijní) v areálu

bývalého kláštera magdalenitek, zrušeného v roce 1782. Šestitřídní gymnázium bylo rozšířeno o filozofické studium, které bylo jako jediné v litoměřické diecézi přípravkou na univerzitní studium. Zánik filozofického studia způsobily napoleonské války, hladomor a hlavní požár v roce 1820, který zničil celý areál. Po opravách a za významné podpory města zde zůstalo gymnázium, které se v roce 1849 přeměnilo na osmileté. V roce 1860 byla zvýšena budova gymnázia o druhé patro. V roce 1870 se stala škola reálným gymnáziem, které převzalo od piaristů město a pak v roce 1890 stálo.

Obr. č. 59: Revírní bratrská pokladna v Mostě, kolem 1912. Fotografie, výška 177 mm, šířka 240 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 777. Sken Eva Hladká. – Pokladna vznikla v roce 1893 jako instituce, do které vkládali prostředky jak zaměstnavatelé tak zaměstnanci, a sídlila na Václavském předměstí. Její dům se propadl v roce 1895 při kuřavkové katastrofě (srov. obr. č. 27–29). Nová, reprezentativní budova byla postavena ještě téhož roku v jihozápadní části nově budovaného Teplického předměstí, na rohu ulic Karlovy (pak Jarošovy), Václavské (pak Okružní) a U Běly. Počátkem 20. století pracovalo pro pokladnu více než 60 lékařů. Pokladna financovala část vybavení nové mostecké nemocnice, měla vlastní ozdravovnu a bytové domy pro vysloužilé horníky. Zanikla po roce 1945. Mezi léty 1948–1975 byla v budově umístěna poliklinika a pak knihovna.

Obr. č. 60: Nová jezdecká kasárna Františka Josefa I., kolem 1912. Fotografie, výška 179 mm, šířka 238 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 697. Sken Eva Hladká. – Jezdecká kasárna 4. eskadrony Pluku Františka Josefa I. byla vystavěna městem Most v letech 1906–1908 při Žatecké silnici. Obdélníkový areál byl tvořen 28 budovami a patřilo k nim cvičiště a stělnice, čímž byl nejmodernějším vojenským objektem svého druhu v monarchii. Od roku 1920 v nich byl 9. střepečský pluk K. H. Borovského; v roce 1927 byla přejmenována na Štefánikova kasárna. V roce 1940 je město poskytl německému státu. V roce 1950 byla převedena na československou vojenskou správu a postupně v ní sídlily jednotky PTP, protiletadlového dělostřelectva, protitankového pluku a nakonec, do roku 1994, železničního vojska. Poté byla kasárna rozprodána různým subjektům. V roce 2007 byl secesní areál prohlášen kulturní památkou, v současnosti jsou ovšem využívány jen některé budovy. Většina jich chátrá.

Obr. č. 61: Císařské lázně, kolem 1912. Fotografie, výška 168 mm, šířka 224 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 769. Sken Eva Hladká. – Budova císařských lázní (později Městské lázně) byla postavena v roce 1888 na levém břehu řeky Bíliny. „Císařské“ byly nazvány na počest 40 let vlády císaře Františka Josefa I. V budově byla očištěná zařízení a také plavecké bazény. Jižně od lázní, na pravém břehu řeky Bíliny, vzniklo o 23 let později honosné secesní divadlo.

Obr. č. 62: Nová okresní všeobecná nemocnice Františka Josefa I., 1912. Fotografie, výška 200 mm, šířka 278 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 781. Sken Eva Hladká. – Na konci 19. století již původní městská nemocnice nestačila, proto se v roce 1898 začala stavět vedle ní nová okresní nemocnice. Otevřena byla v roce 1900 a měla interní, chirurgické a infekční oddělení s celkem 139 lůžky. K nemocnici patřila záchranná stanice, hospodářská budova, obytný dům pro lékaře a márnice. Nemocnice byla zlikvidována spolu s městem, dvě budovy a vrátnice se ale dodnes dochovaly naproti kostelu sv. Ducha.

Obr. č. 63: Okresní sirotčinec Františka Josefa I., 1912. Fotografie, výška 162 mm, šířka 224 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 771. Sken Eva Hladká. – Už od konce 19. století se uvažovalo o postavení velkého okresního sirotčince. V roce 1906 bylo vybráno místo ve Vilové ulici (později Gorenzově, pak Žižkové ulici) a v roce 1910 byl zprovozněn moderní ústav s velkou zahradou. Byl pojmenován po císaři Františku Josefovi I. při příležitosti jeho 80. narozenin. O děti pečovaly milosrdné sestry. Po roce 1938 byla budova využívána jako úřad zemského rady a po 2. světové válce krátce jako okresní úřad, pak součást Okresního ústavu národního zdraví v Mostě (s odd. očním, ušním, krčním, nosním a neurologickým). Od roku 1992 byla v budově léčebna dlouhodobě nemocných mostecké nemocnice, počínaje rokem 2003 je nemocnicí následně péče (v majetku a správě Ústeckého kraje).

Obr. č. 64: Sokolovna na Teplickém předměstí, kolem 1913. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/1139. Sken Eva Hladká. – Na konci 19. století vznikla ve městě řada německých tělocvičných a sportovních spolků a zařízení. Česká Tělocvičná jednota Sokol Most byla založena v roce 1892. Cvičení a společenské akce napřed probíhaly na různých hřištích a v hostinských sálech. V roce 1899 získali sokolové stavební parcelu a v roce 1902 byla otevřena nová secesní tělocvična s restaurací ve Stecherově ulici (později Fügnerova a pak Sibiřská ulice).

Obr. č. 65: Mostecká elektrárna, před 1914. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/47. Sken Eva Hladká. – Moderní uhelná elektrárna (v levé horní části zástavby) byla vybudována za nádražím Ústecko-teplické dráhy při cestě do Kopist rakouským spolkem Union mezi léty 1896–1899; provozovala ji akciová společnost s názvem Mostecká pouliční dráha a elektrárnská společnost. Pouliční dráha byla napojena v roce 1901 (srov. obr. č. 45) a veřejně osvětlení Mostu v roce 1902. Na elektrárnu byly postupně připojovány veřejné instituce, podniky i bytové domy. Uhlí se do elektrárny dováželo nákladními vozy pouliční dráhy z Dolu Julius III v Kopistech, a to hlavně v nočních hodinách, kdy byla omezena osobní doprava.

Obr. č. 66: Nový poštovní úřad, kolem 1915. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/1198. Sken Eva Hladká. – V roce 1914 byl dokončen nový poštovní úřad, vybavený moderním spojovým zařízením. Byl postaven na křižovatce ulic Na příkopech (později Havlíčkova) a Vodní (později Bezručova) u řeky Bíliny, nedaleko místa, kde stála stará pošta (Vodní ul. č. p. 247). Náměstí, které tam postupně

vzniklo, se pak nazývalo Poštovním (později Masarykovo, Benešovo a Náměstí 14. prosince).

Obr. č. 67: Mostecká přehrada u Křížatek, kolem 1918. Fotografie, výška 88 mm, šířka 140 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Přehrada byla vybudována v údolí potoka Lounnice nad obcí Hamr (dnešní místní část Litvínova) mezi léty 1910–1914. Záměrem bylo zajistit kvalitní pitnou vodu pro Mostecko na období nejméně 50 let. Byla nejvýše vybudovanou kamennou přehradní hrází (493,5 m n. m.) v monarchii. Přehrada je napájena dvěma potoky – Lounnicí a Klínským potokem. Je 45,5 m vysoká, 225 m dlouhá, plocha vodní hladiny je asi 10 ha a zadržuje přes 1,5 mil. m³ vody. Přehrada je chráněnou technickou památkou; označuje se též jako Hamerská přehrada, event. vodní nádrž Janov.

Obr. č. 68: Důl Johann, kolem 1920. Fotografie, výška 141 mm, šířka 229 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, 1887/63. Sken Eva Hladká. – Důl založený v roce 1870 těžil hnědé uhlí jak hlubinným, tak povrchovým způsobem. Jeho důlní pole bylo na východní straně města (za řekou Bílinou při železniční trati do Obrnic). Na horizontu zleva jsou patry znělcové mostecké kopce Ressler/Rössl (Koňský vrch), Široký vrch a Zámecký vrch/Hněvín (s replikou hradu).

Obr. č. 69: Vyšší německé reálné gymnázium, 1920. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 52b. Sken Eva Hladká. – Mohutná secesní budova školy na Žatecké ulici (dnes Čsl. armády) byla dokončena v roce 1911. Po roce 1919 v ní bylo české i německé gymnázium (do otevření nové budovy českého gymnázia v roce 1927 v téže ulici, kde působí dodnes). Po roce 1945 budovu dostala střední chemická a strojní průmyslová škola a základní škola. V roce 1996 se po důkladné rekonstrukci do budovy přestěhovalo okresní muzeum (od roku 2001 příspěvková organizace Ústeckého kraje s názvem Oblastní muzeum v Mostě).

Obr. č. 70: Spolkový hornický dům, cca 1923. Fotografie, výška 122 mm, šířka 170 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Autorem stavby byla firma Hroch a Hilse, která ji postavila ve stylu tzv. rondokubismu (nazývaného též dekorativismem). Nákladná a rozsáhlá stavba byla postavena z důlních fondů, sochařská výzdoba je dílem Josefa Paukerta. Na fotografii je budova zachycena krátce po svém dokončení.

Obr. č. 71: Krematorium, cca 1926. Fotografie, výška 165 mm, šířka 230 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 680a. Sken Eva Hladká. – Autorem stavby byl Ing. Antonín Svitil. Historie plánování krematoria je poměrně dlouhá. Ještě před 1. světovou válkou je měl navrhnout vídeňský architekt August Kirstein. Nicméně z těchto plánů zcela sešlo a v roce 1922 začalo plánování současné budovy. Autor ji navrhl v intenci pozdní vídeňské moderny s výraznými klasickými prvky jako je mohutný dórský portikus. Plastiky na kornících jsou symbolickým vyjádřením smutku.

Mapa č. 6: Plán města se zakreslením trasy průvodu slavnosti Panny Marie Sněžné, 1929. *Plan der Stadt Brüx*. Černobílý tisk (rukopisného plánu), výška 310 mm, šířka 220 mm, [měřítko 1 : 7000]. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 23. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdlby. – Průvod (procesí) na den Panny Marie Sněžné (Mariaschneefest) se pořádá každoročně počátkem srpna jako připomínka neúspěšného pokusu husitů roku 1421 dobýt město a hrad. K rozhodujícímu střetu po zhruba desetidenním obléhání došlo 5. srpna, na svátek Panny Marie Sněžné, která dle legendy stála na straně Mosteckých a Mišeňských, kteří jim přišli na pomoc. Paměť téměř záračné záchraně města fixoval od konce 15. století oslavní spis Jana Lvova (Johannes Leonis), jehož původní latinská verze byla roku 1513 přeložena do němčiny; obrazy s náměty (z) obléhání Mostu a vyplnění kláštera v Zahražanech vznikají ještě v době renesanční a barokní (srov. mapový list č. 51, obr. č. 118; mapový list č. 53, obr. č. 120). S obléháním Mostu je spojena rovněž tradice o bilinském purkrabím Rampholdovi von Gorenz, kterého měli husité zajmout a jeho život hodlati vyměnit za postoupení mosteckého hradu, jehož posádku velel Gorenzův bratr; ve své památné fečtí Ramphold naopak vybil Mostecké, aby se nevzdávali a posádku hradu požádal o rychlou smrt. Jeho pomník je na plánu vyznačen u okresního sirotčince (dnešní léčebny dlouhodobě nemocných) v Gorenzově ulici (současné Žižkově). Průvodu doprovázeného hudbou a zpěvem se účastnili zástupci církve, státních úřadů a města, spolků a korporací. Součástí slavnosti byla rovněž střelecká soutěž a ohňostroj. Od konce 19. století sílil politický a nacionální (protičeský) podtext slavnosti. Plán odráží trasu průvodu v roce 1929, kdy se vycházelo z Dobyčtího trhu u nádraží a končilo na střelnici na Chomutovské ulici. – Srov. též obr. č. 48.

Obr. č. 72: Městská cihelna na Dobyčtím trhu, kolem 1930. Fotografie, výška 89 mm, šířka 126 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, IK/1367. Sken Eva Hladká. – Městská cihelna s dobývacím prostorem cihlářské hlíny se nacházela mezi Ústeckým nádražím (pak Hlavním) a Pařidelskou silnicí. Na fotografii je vstupní budova cihelny s byty zaměstnanců, za ní byly pece a další technologická zařízení. Na prostranství před cihelnou byl původně dobytčí trh, který položil základ stejnojmennému náměstí (později Dvouletky). Tato cihelna byla největší z asi patnácti cihelen, které vznikly ve druhé polovině 19. století na okraji Mostu (např. podél Janovské a Žatecké ul.). Zanikla v době 2. světové války. Na Loosově malbě (srov. mapový list č. 59, obr. č. 133) je zachycen prostor před cihelnou v roce 1870.

Obr. č. 73: Pohled na Most z Hněvína, cca 1931. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 648. Sken Eva Hladká. – Na fotografii je zachycen rozvoj nových čtvrtí, včetně nových dominantních architektonických celků. Důlní činnost již postoupila do těsné blízkosti města.

Obr. č. 74: Most a okolí na panoramatickém vyobrazení z Hněvína, 1936. J. Machleid. Kolorovaná perokresba, výška 420 mm, šířka 2600

mm, výřez. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4212. Foto Pavel Vychodil. – Panoramatický pohled zachycuje Most jako industriální centrum obklopené od severu k jihu průmyslovými podniky a uhelnými doly. Na severu města (levá část obrazu) se nachází rozsáhlé nádraží a za ním městská elektrárna, Böttgerova strojírna, Sedláčková strojírna a důl Evžen. Za železniční tratí na Prahu leží areál firmy Sfinx u cesty do Pařidel, důl Terezie, cukrovar na Teplické ulici, jižně od silnice do Teplic se mezi Mostem a Střimicemi rozkládají těžební jámy dolu Richard a před železnicí v těsné blízkosti města důl Jan. Na jihu města je vidět jáma dolu Segen Gottes (Boží požehnání); do tohoto prostoru byl v roce 1975 přesunut děkanský kostel. V sousedství sídlily firmy RICO a porcelánka Spitz a dále na Pražské ulici ocelárny a vedle ní sklárna Ignaze Glasera. Vpravo dole je zachycen hřbitov a nad ním areál okresní nemocnice.

Obr. č. 75: Pohled na zahražanskou čtvrť, kolem 1935. Fotografie, výška 90 mm, šířka 126 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, IK/1315. Sken Eva Hladká. – Čtvrť se rozvíjela na pozemcích nových jezdeckých kasáren. Pro stavbu jednotlivých rodinných domů ve 20. letech vzniklo stavební družstvo (Baugenossenschaft), které tuto výstavbu zajišťovalo. Domy stavěli místní architekti a firmy, jako například firma Bratři Wettsteinové. Zajímavý je také pohled na současnou Jugoslávskou ulici, kde uliční frontu malých domů projektoval městský architekt Ing. Antonín Svitil ve druhé polovině 20. let.

Obr. č. 76: Starý pivovar na I. náměstí za radnicí, 1944. *Altes Bräuhaus – Brüx. Reinhardt 1944*. Otto Reinhardt. Kresba uhlím na papíře, výška 350 mm, šířka 470 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3294. Foto Pavel Vychodil. – Doklady o pivovarnictví mosteckých měšťanů jsou k dispozici již ze druhé poloviny 15. století. Pivovar na I. náměstí měl roku 1890 149 spoluvlastníků a ročně produkoval 43 500 hl piva. Druhým pivovarem byl Křížovnický na Václavském předměstí/Taschenbergu.

Obr. č. 77: Poštovní a telegrafní úřad, 1944. 20. 12. 1944. *Post- u. Telegraphenamtsamt, Brüx (Vorderseite)*. Fotografie, výška 110 mm, šířka 174 mm. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv AV ČR, fond Sudetoněmecký vlastivědný ústav Liberec, karton 30, inv. č. 1142. Sken Jan Chodějovský. – Fotografie byla pořízena jako součást dokumentace škod způsobených bombardováním Mostu dne 20. prosince 1944; v případě této budovy byla rozsáhlá poškození patrna především na nádvorní straně.

Obr. č. 78: Hornické sídliště v Zahražanech, 1944. *Bergbau-Siedlung, Brüx-Saras*. Fotografie, výška 89 mm, šířka 139 mm. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv AV ČR, fond Sudetoněmecký vlastivědný ústav Liberec, karton 30, inv. č. 1142. Sken Jan Chodějovský. – Fotografie byla pořízena jako součást dokumentace škod způsobených bombardováním Mostu dne 20. prosince 1944.

Obr. č. 79: Hospodářský dvůr v Zahražanech, 1944. *Maihofer Saras-Brüx*. Fotografie, výška 89 mm, šířka 139 mm. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv AV ČR, fond Sudetoněmecký vlastivědný ústav Liberec, karton 30, inv. č. 1142. Sken Jan Chodějovský. – Fotografie byla pořízena jako součást dokumentace škod způsobených bombardováním Mostu dne 20. prosince 1944; současně je dokumentem závěrečné fáze existence dvora v areálu bývalého kláštera magdalenitek, beze stopy zlikvidovaného v 60. letech 20. století.

Obr. č. 80: Hornická kolonie Zdař Bůh, cca 1949. Fotografie, výška 125 mm, šířka 174 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Pohled od vrch Ressler na urbanistickou lokalitu pod Širokým vrchem, projektovanou na konci 40. let. Mezi tzv. Dvouletkovými stavbami je vidět německé sídliště (Siedlung) z období 2. světové války.

Obr. č. 81: Pohled na Most z Hněvína, kolem 1955. Pohlednice. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Fotografie zachycuje stav několik let před rozhodnutím o likvidaci starého Mostu.

Obr. č. 82: Mostecká ocelárna, 60. léta 20. století. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Ocelárna stávala na území dnešní třídy Budovatelů, nového zimního stadionu, supermarketu Kaufland a domova pro seniory Astra. Na Pražské ulici, jižně od nemocnice, ji roku 1916 vybuďovala firma Rakouský ocelářský průmysl, s.r.o. Již roku 1917 ocelárna zaměstnávala okolo 330 osob a objem výroby činil 22 000 t drátů různých průměrů. Po 1. světové válce se přeměnila na akciovou společnost Ocelářský průmysl. Během 2. světové války byla převedena na válečnou výrobu a mj. vyráběla granáty pro německou armádu. Po roce 1945 dostala název Ocelárny 1. Máje; tyto byly později připojeny k Válcovněm trub a železárnám, n. p. Chomutov (VTŽ). Ocelárna zanikla se starým městem v roce 1974. Součástí cihlového komína byl technicky zajímavý vodojem.

Obr. č. 83: Podžatecká čtvrť, kolem 1970. Fotografie, výška 181 mm, šířka 240 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká.

Obr. č. 84: Demolice pivovaru, 1970. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 85: Panoramatický pohled na Most, 1971–1972. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 86: První městská nemocnice, cca 1974. Fotografie, výška 101 mm, šířka 152 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, RM/1115. Sken Eva Hladká. – Nemocnice byla vybudována na Pražském předměstí v Pražské ulici naproti špitálu sv. Ducha v letech 1851–1855. V jednoduchém patrovém domě byla ošetřovna, operační sál, několik pokojů s 52 lůžky a technické zázemí (kuchyně, koupelna, prádelna ad.). Po 2. světové válce budova sloužila mimo jiné jako internát zdravotní školy.

Obr. č. 87: Demolice minoritského kláštera, 1974. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 88: Demolice v okolí kostela sv. Václava, 1975. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 89: Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a nejbližší okolí, 1975. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 90: Přesun kostela Nanebevzetí Panny Marie, 1975. Fotografie, výška 96 mm, šířka 240 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Srov. mapový list č. 48.

Obr. č. 91: Schéma přesunu kostela Nanebevzetí Panny Marie, 1975. Reprodukce dle: Přesun kostela v Mostě. Praha 1975, s. 78. Sken Stanislav Štýs.

Obr. č. 92: Špitál s kostelem sv. Ducha, 1975. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora. – Diskuse o demolici areálu skončily rozhodnutím jej zachovat; do jeho těsné blízkosti byl posléze přesunut děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie.

Obr. č. 93: Archeologický průzkum na III. náměstí, 1975. Fotografie, výška 92 mm, šířka 140 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – V likvidovaném městě probíhal záchraný archeologický průzkum. Kostel na snímku v pozadí je již připraven na svou pouť.

Obr. č. 94: Zbytkový lom dolu Jan, 1975. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 95: Torzo Böttgerovy strojírny v Lužické ulici, kolem 1975. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, XI-D. Sken Eva Hladká. – Podnik, v němž se vyráběly a opravovaly zemědělské stroje, byl založen před rokem 1870 (stav z toho roku zachycuje Loosův obraz – srov. mapový list č. 60, obr. č. 136). Postaven byl na prostranství mezi zahradnictvím komendy křížovníků s červenou hvězdou, řekou Bílinou a náspem Ústecko-teplické dráhy, podél které vznikla Janovská ulice (později Lužická). Kolem roku 1900 si Böttger postavil novou strojírnu a slévárnu na Janovské ulici, blíže k Ústeckému nádraží, kde vyráběl především důlní vozíky. Ze staré továrny se pak stala Bahnwegova kloboukárna. Snímek byl pořízen od městských lázní. Přes železniční nadjezd vede dráha do Chomutova a tramvaj tudy projížděla do Litvínova.

Obr. č. 96: Bourání zástavby na I. náměstí, 1977. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – V čele stojí dvojdom sloužící od 19. století jako městský úřad (později národní výbor).

Obr. č. 97: Česká obecná škola na Václavském předměstí, 1978. Fotografie, výška 180 mm, šířka 238 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Školní budova ve Špitálské uličce, naproti kostelu sv. Václava, vznikla přestavbou přízemní triviální školy z 18. století. Byla nejprve německou obecnou školou a od roku 1887 první českou školou v Mostě (poté, co se německá škola přestěhovala do nedaleké nové „velké Taschenbergské“ školy, postavené na rohu Špitálské a Nové příčné ul., později Žižkovy a Propadlé). Tato nová škola byla poškozena při kuřavkové katastrofě v roce 1895 (následně opravena roku 1897). Na fotografii je budova zachycena krátce před zbořením.

Obr. č. 98: Odstřel budovy Reprezenčního domu horníků, 1980. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – K odstřelení budovy došlo 31. března 1980.

Obr. č. 99: Stavba koupaliště v Zahradní čtvrti, kolem 1975. Fotografie, výška 181 mm, šířka 240 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká.

Obr. č. 100: Severní čtvrť, kolem 1980. Fotografie, výška 181 mm, šířka 240 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Snímek zachycuje park vzniklý mezi bloky v Severní čtvrti. Vlevo za blokem domů stojí 3. ZŠ. Vzadu na snímku je stavba internátu a hotelu Domino, před ním sportovní hala.

Obr. č. 101: Výstavba centra nového Mostu, kolem 1980. Fotografie, výška 181 mm, šířka 240 mm. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Sken Eva Hladká. – Pohled na budoucí První náměstí ze střechy budovy OV KSČ. Jeřáb stojí u základů budoucího divadla, za ním budova spojených národních výborů. Napravo hotel Murom a za ním výšková budova, v níž sídlilo ředitelství SHD. Mezi hotelem a národními výbory stojí rozestavěný kulturní dům.

Obr. č. 102: Pohled od Prioru na křižovatku třídy Budovatelů a ulice Josefa Skupy, 1986. Fotografie, výška 256 mm, šířka 366 mm. Magistrát města Mostu, nesign. Sken Karolína Tichá.

Obr. č. 103: Pohled na centrum města (tzv. „Plecháč“), 1986. Fotografie, výška 256 mm, šířka 366 mm. Magistrát města Mostu, nesign. Sken Karolína Tichá.

Obr. č. 104: Pohled na hlavní třídu v okolí sportovní haly, 1988. Fotografie, výška 126 mm, šířka 176 mm. Magistrát města Mostu, nesign. Sken Karolína Tichá.

Obr. č. 105: Pohled na Zahražany a Hněvín od jihu, kolem 1990. Fotografie, výška 113 mm, šířka 176 mm. Magistrát města Mostu, nesign. Sken Karolína Tichá.

Obr. č. 106: Pohled na hlavní třídu v centru města, 1998. Fotografie, výška 186 mm, šířka 126 mm. Magistrát města Mostu, nesign. Sken Karolína Tichá.

Obr. č. 107: Městské divadlo v Mostě, 2005. Foto Eva Hladká. Archiv autorky. – Městské divadlo (dříve Divadlo pracujících) patří k architektonickým zajímavostem města. V popředí sloup se sochou sv. Anny.

Obr. č. 108: Druhé náměstí v novém Mostě, 2006. Foto Eva Hladká. Archiv autorky. – Druhé náměstí vzniklo mezi budovami kulturního domu REPRES a finančního úřadu roku 2006. Na snímku dominuje výšková stavba SHD Komes.

Obr. č. 109: Pohled na Most od Šibeníku, 2008. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Obr. č. 110: První náměstí v novém Mostě, 2011. Foto Robin Dlouhý Štekbauer. © Magistrát města Mostu, 2013. – První náměstí bylo definitivně uzavřeno výstavbou obchodního centra a obytného komplexu Odeon (nalevo). V čele budova současného magistrátu. Na náměstí stojí také sloup se sochou sv. Anny a historická kašna coby reminiscence na I. náměstí ve starém Mostě.

Obr. č. 111: Napouštění Mosteckého jezera, 2011. Foto Eva Hladká. Archiv autorky. – Napouštění Mosteckého jezera bylo zahájeno v roce 2008. Přitékající voda je přiváděna z řeky Ohře. V současné době je přítok vody zastaven a čeká se na sesednutí podloží a vyřešení problémů s propustností.

Obr. č. 112: Pohled na Most od západu, 2013. Foto Petr Toman. © Magistrát města Mostu, 2013.

Obr. č. 113a–c: Centrum Mostu, 1960, 1982, 2012. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora. – a: I. náměstí, 1960. – b: Pohled týmž směrem do prostoru bývalého Mostu, 1982. – c: Pohled týmž směrem do prostoru bývalého Mostu, 2012.

Obr. č. 114a–b: Panoramatický pohled na Most, kolem 1910, 2012. – a: Pohled na Most z věže kostela sv. Václava, kolem 1910. Pohlednice. Soukromá sbírka. Sken Stanislav Štýs. – b: Pohled z téhož místa (na napouštěné Mostecké jezero a nový Most v pozadí), 2012. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora.

Mapový list č. 1

Mapa č. 7: Most a okolí na Müllerově mapě Čech z roku 1720. *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano adjunctis... à Joh: Christoph: Müller...A:C:M.DCC.XX. Michael Kauffer sculp-sit Augusta Vind: Mědirytina, grafické měřítko [1 : 132 000], sekce VII, výška 465 mm, šířka 540 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. VII/4/A-2587. Foto Pavel Vychodil.*

Mapa č. 8: Most a okolí na mapě Žateckého kraje Františka Jakuba Jindřicha Kreybicha z roku 1828. *Charte vom Saazer Kreise des Königreichs Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet von Fr. Jac. Heinr. Kreybich. Mědirytina, grafické měřítko [1 : 249 000], výška 444 mm, šířka 330 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. VI/8/A-2285. Foto Pavel Vychodil.*

Mapa č. 9: Most a okolí na tištěné mapě III. vojenského mapování z roku 1917, resp. 1928. List 3751. Praha, Vojenský zeměpisný ústav 1917, 1928, výška sekce výška sekce 390 mm, šířka 480 mm, měřítko 1 : 75 000, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., nesign. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 2

Mapa č. 10: Most a okolí na mapě sporných pozemkových hranic, mezi 1675–1689. Autor neznámý. Kolorovaná kresba tuší, výška 500 mm, šířka 375 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3307. Foto Pavel Vychodil. – Mapa zahrnuje hranice mezi panstvími hraběte Lobkovic (A), mosteckého hradu (B), samotného města Mostu (C), barona Michny z Vacínova (D) a hraběte Valdštejna (E) v prostoru mezi Českým středohořím, tj. Hněvínem, Širokým vrchem a Ressellem a Krušnými horami. Naposled uvedené je označeno jako panství arcibiskupské, neboť Jan Bedřich z Valdštejna byl od roku 1675 až do své smrti roku 1694 pražským arcibiskupem. Významné lokality jsou v legendě očíslovány a doprovozeny údaji o výměře polí a počtech osedlých: zbořený mostecký hrad (1), královské město Most (2), Souš (3), Komořany (4), Třebošice (5), Vršany (6), Nová Ves v Horách (7), Mníšek (8), Křížatky (9), Lounice (10) a Klíny (11). Mapa vznikla v souvislosti se spory o průběh hranic některých pozemků. Spory vedli Lobkovicové jak s baronem Michnou a městem Mostem, tak také s Valdštejnem. Podrobný popis hranic městských pozemků k roku 1654 obsahuje urbář města (Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – knihy, inv. č. 642, ev. j. 447). V 17. století město rozšířilo svůj pozemkový majetek o Saběnice (1662) a část Komořan (1689), o rok později Mosteckí prodali Novou Ves v Horách Lobkovicům. Další spor vedl Martin Jaroslav Michna z Vacínova, od roku 1643 majitel panství Janov a Záluží s hrabětem z Valdštejna. Hrabě nechal při cestě, která vedla přes jeho panství, zřídit v Hamru v roce 1664 novou hospodu zvanou Neuschänke, která se stala konkurencí pro dva Michnovy zájezdní hostince v Janově. Michnovi se však nepodařilo zrušení výčepu dosáhnout.

Mapový list č. 3

Mapa č. 11: Krajina západně od Mostu směrem ke Krušným horám, 2. polovina 17. století. Rukopisná obrazová mapa. Olejomalba na plátně, výška 410 mm, šířka 730 mm, bez měřítko. Národní archiv Praha, Sběrka map a plánů, sign. F-VIII-1. Foto Pavel Vychodil. – Obrazová mapa (plán) byla primárně vyhotovena pro potřeby evidence průběhu cest ve vymezené oblasti. Z legendy je zřejmé, že zachycuje řadu krajinných prvků (vedle sídlišť jsou to především potoky a rybníky), přičemž svým ztvárněním představuje pozoruhodný doklad dobového prolínání kartografického zobrazení s krajinnomalbou.

Mapa č. 12: Most a vodní síť v zázemí města, počátek, event. 1. polovina 18. století. *Plan der königl. Stadt Brix*, pod tím pozdější rukou pokračuje: *in Böhmen, Satzer Kreyß, so angenehm und ziemlich groß; zur diesen war ein unüberwindliches Schloß darbey*. Autor neznámý. Rukopisný kolorovaný plán, výška 310 mm, šířka 270 mm. Württembergische Landesbibliothek Stuttgart, Sammlung Karten und Graphik – Sammlung Nicolai, sv. 132 (= NIC. S. 132; *Topograph(ies) des villes et forteresses. B. Tom I.*), fol. 35r. Sken Württembergische Landesbibliothek Stuttgart. – Plán zachycuje zástavbu a síť ulic ve městě oběhnaném hradbami, z budov jsou zvýrazněny jen kostely (děkanský,

minoritský a piaristický), extra muros pak areál kapucínského kláštera a kostel sv. Anny za řekou. Pečlivě je zanesen tok řeky Bíliny včetně pobřežního porostu, mostů a levobřežního přítoku Bílého potoka s Kamenným mlýnem. Vzhledem k zakreslení dalších strategických údajů jako bašta na levém břehu řeky (označená kolečkem), silnice do Prahy a rukopisného přípisu, že se u města nacházel nedobytný hrad, lze mít za to, že plán vznikl k vojenským účelům. – Spolu s několika dalšími analogicky koncipovanými plány téhož (neznámého) autora (ze severočeských např. Chomutov) se plán dochoval v rámci mimořádně rozsáhlé kolekce map a plánů Ferdinanda Friedricha (von) Nicolai (1730–1814).

Mapový list č. 4

Mapa č. 13: Most a okolí na I. vojenském mapování Čech z let 1780–1783. Rukopisná kolorovaná mapa, sekce č. 37, 38, výška sekce 408 mm, šířka 618 mm, grafické měřítko [1 : 28 800], výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv, Wien. Reprodukce Laboratorů geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Mapový list č. 5

Mapa č. 14: Plán města Mostu, 1803. *Planskizze der Stadt Brüx. (Kopie nach einem im Brüxer Museum befindlichen Plan aus dem Jahre 1803.)*. Autor kopie neuveden, jedná se patrně o překreslení části brüxionu Josefa Richtera (srov. mapový list č. 5, mapa č. 15). Rukopisný kolorovaný plán, výška 410 mm, šířka 435 mm, měřítko 1 : 5556. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3315. Foto Pavel Vychodil. – Mapa zachycuje zástavbu městského centra a jeho předměstí s popiskami církevních objektů a dalších významných staveb. Na vrcholku Zámecké hory (*Schloß Berg*) jsou pozůstatky hradu (*Altes Schloss*). Městská zástavba je vyznačena schematicky v blocích. Na trojúhelníkovitém I. náměstí (*Erster Platz*) je zakreslena radnice (*Rathhaus*), kruhová značka pro renesanční kašnu (přenesena roku 1935 na II. náměstí) a značka pro morový sloup se sousoším sv. Anny Samotářů a sochami sv. Rozálie, sv. Anežky Římské, sv. Šebestiána a sv. Rocha z roku 1681, dílo italského sochaře Petra z Toscany. Na II. náměstí (*Zweyter Platz*) je kostel kláštera minoritů (*Minoriten*) a značka pro sloup se sochami Jana Nepomuckého a zemských patronů sv. Václava a sv. Vojtěcha z let 1719–1722 od Jana Adama Dietze z Jezeří. Na Kostelním náměstí je zvýrazněn děkanský kostel (*Stadt Pfarr*) a zvonice. III. náměstí (*Dritter Platz*) nese značku pro mariánský sloup vztyčený roku 1710 a popisku u piaristického kostela (*Piaristen*). V jihozápadním cípu města se rozkládají kasárna (*Cassern*). Město je uzavřeno pásem hradeb s Pražskou (*Prager Thor*), Jezerní (*See Thor*), Špitálskou neboli Teplickou (*Teplitzer Thor*) a Vodní branou (*Wasser Thor*) a se zalesněnými příkopy. Z nich v 19. století vznikl park Promenáda Josefa II. (*Laurenzipromenade, Wilsonovy sady, Fučíkovy sady*) na jihu města v prostoru, kde na předměstí stála v letech 1731–1878 kaple sv. Vavřince (*St. Laurenz*). Cesta podél hradeb na západním okraji města, kde je na úpatí Zámecké hory vyznačena sporadická zástavba, se přeměnila v ulici Vogelstange, česky Na ptáku (Rooseveltova, Žižkova) s vilovou zástavbou směrem do kopce a parkovou úpravou na straně k městu. Úsek pokračující od Jezerní k Teplické bráně pak dostal pojmenování Soukenická ulice (Týlova) a Heroldova ulice (Palackého); zde došlo k zastavení prostoru bývalých hradeb, zelený pás poté znovu pokračoval od Teplické brány na východním okraji města podél řeky Bíliny jako Gutenbergovy sady (Jungmannovy sady) s kostelem sv. Anny (*Kr. St. Annen*) a promenáda U Běly (sady U Běly, Svojsíkovy sady). Na mapě je rovněž zakreslen rybník (*Damm Teich*) zasypaný spolu s hradebními příkopy ve 30. letech 19. století, takže zůstala jen řeka Bílina a mlýnský náhon. Zastavěné území mimo město představuje Pražské předměstí na jihu s cestou do Rudolic (*nach Rudelsdorf*) kolem špitálu sv. Ducha (*Spittal zum Heiligen Geist*), ke kterému vede pozdější Bruckfeldova ulice (Leninova) a na ni navazující Pražská ulice. Na jihozápad vedou z města cesty, které získaly název Zatecká ulice (dnešní ulice Čsl. armády) a Gorenzova (dnešní Žižkova) spojující město s areálem kláštera magdalenitek na Zahražanech (*Sarras*). Nedokončený klášterní kostel na půdorysu řeckého kříže je viditelný v jižní části areálu. Na mapě nevyznačen, neboť po zrušení kláštera roku 1782 byl přeměněn na sýpku. Ze severozápadu k městu přiléhá klášter kapucínů (*Capuziner*) s pozemky mezi cestou do Chomutova (Jezerní, později Chomutovskou ulicí) a řekou Bílinou. Na řece je zakreslen Jezerní mlýn (*See Mühle*). Před Teplickou branou je zakreslena kruhová bašta (bez popisku) a křížovnická komenda (*Commenda*) s kostelem sv. Václava (*St. Wenzel*) a zástavbou Vsi sv. Václava, odkud vedla severní cesta směrem do Pařidel. Jižně pokračovala cesta se souvislou zástavbou označená jako Wenzelsdorf, pozdější Okružní ulice (*Henleinstrasse, Stalinova*), která se stala základem Teplického předměstí. Na jejím konci se nachází Kamenný mlýn (*Steinmühle*) na Bílém potoce, který dal jméno pozdější Kamenné ulici (U Kamenného mlýna). Od něj je vyznačena cesta vedoucí na jih (ulice U Běly).

Mapa č. 15: Plán města Mostu, [1803]. *Brouillon der Staett Brüx*. Josef Richter. Rukopisný kolorovaný plán, výška 330 mm, šířka 505 mm, bez měřítko. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3304. Foto Pavel Vychodil. – K předpokládané dataci a podrobnému popisu srov. mapový list č. 5, mapa č. 14. Oproti mapě neobsahuje skica popisky, ale zato má zakreslenou síť cest v okolí Mostu a vesnici Střimice východně od města.

Mapa č. 16: Plán města Mostu, počátek 19. století. *Plan der königlichen Stadt Brüx*. H. Hörnig. Rukopisný kolorovaný plán, výška 220 mm, šířka 300 mm, [měřítko 1 : 5760]. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 1. Sken Martin Myšička. – Legenda: A Prager-Vorstadt [Pražské předměstí]; B See-Vorstadt [Jezerní předměstí]; C Teplitzer-Vorstadt [Teplické předměstí];

1. Erster Platz [I. náměstí]; 2. Zweiter Platz [II. náměstí]; 3. Dritter Platz [III. náměstí]; a Prager Tor [Pražská brána]; b See Tor [Jezerní brána]; c Teplitzer Tor [Teplická brána]; d Wasser Tor [Vodní brána]; e Pfarr-Kirche [Farní kostel]; f Piaristen-Kirche [Piaristický kostel]; g Sct. Laurenz-Kirche [kostel sv. Vavřince]; h Minoriten-Kirche [Minoritský kostel]; i Kreuzherrn-Kirche [Křížovnický kostel]; k Kapuziner-Kloster [Kapucínský klášter]; l Kaserne [Kasárna]; m Rathaus [Radnice]; n Militär-Knaben-Erz. Inst. [Vojenský chlapecký vzdělávací ústav] – kasárna č. p. 187 v Masné (Švermově) ulici, od roku 1891 budova městského muzea a č. p. 216 a 274 ve Vodní (Bezručově) ulici, tzv. Stará pošta, později rovněž muzeum; o Biela-Flüsschen [Řička Bílina]; p Damm-Teich [Hrázný rybník].

Mapový list č. 6

Mapa č. 17: Ves sv. Václava (předměstí Mostu) na mapě toku řeky Bíliny, [1831]. *Fortgesetzter Situationsplan Litt B. der Bielaflussgegend von Tschauisch bis Brüx und Rudelsdorf*. K. Hönig, J. Rubeš. Rukopisná kolorovaná mapa, výška 730 mm, šířka 530 mm, grafické měřítko ve vídeňských sázích [cca 1 : 6000]. Národní archiv Praha, Sběrka map a plánů, sign. A-VIII-3 rol. Foto Pavel Vychodil. – Mapa zachycuje velmi detailně průběh toku Bíliny v prostoru mezi Souš a Rudolicemi, a to včetně mlýnů, mlýnských náhonů a můstků, po nichž bylo možné řeku (náhony) překročit. Zástavbu ve Vsi sv. Václava lze srovnat se stavem na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1842 (srov. mapový list č. 7, mapa č. 18).

Mapový list č. 7

Mapa č. 18: Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru města Mostu z roku 1842. Kolorovaná litografie, výška listu 526 mm, šířka 658 mm, grafické měřítko [1 : 2880], výřez. © Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru Praha, sign. B2/a/6C4845, list IV, V, VIII, IX. Sken Český úřad zeměměřičký a katastrální Praha.

Mapový list č. 8

Mapa č. 19: Polohopisný plán okolí dolu Svornost, 1843. *Situations-Plan uiber die Taggegend zwischen der Einigkeits-Zeche und der Stadtkirche der königl. Stadt Brüx, [pro]t[ro]j[ol]c[ollum] Anlegung und Abteufung Zweyer Versuchschächte zum Commissions-Protocoll von 2 u. 3. May 1843*. Autor neznámý. Rukopisný plán, výška 320 mm, šířka 440 mm, měřítko 1 : 720. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Jedná se o pozdější kopii původní mapy se zákresem dolového pole dolu Zlatá trojka (*Goldene Drey Zeche*) a Svornost (*Einigkeits Zeche*), včetně půdorysu městského kostela Nanebevzetí Panny Marie (*Stadtkirche*). Dále je zde vyznačena nálezná jáma (*Fundschaft*) a propadlána (*Pinge*), vzniklá poklesem horních vrstev terénu v důsledku předchozí hlubinné těžby. Zakreslené další nálezná jámy umístěné za hradbami sloužily k ověřování zásob uhlí a nahrazovaly tak dnešní geologický průzkum. Název Zlatá trojka dnes nese výstavní síň v Městské knihovně.

Mapa č. 20: Mapa důlních měř na jihovýchodním okraji Mostu, 1857. *Karte zur Besichtigung des Freischurfes Z. 6964 de 1856 des Josef Paernt in Brüx. Protokoll de dato 22. März 1857*. Ed. John, *Bevollmächtigte* (plnomocník); Fr. Wiehofer (?), k.k. *Markscheider* (měřič). Rukopisný kolorovaný plán, výška 370 mm, šířka 520 mm, měřítko [1 : 2880]. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Mapa zachycuje důlní míry majitele dr. Hněvkovského Einigkeit, Pressfeld, Katharina a Maria-Schnee podél Žatecké ulice (dnešní třídy Čsl. armády). V pravé části mapy je zobrazen špitál sv. Ducha, který je umístěn v důlní míře Johann Nepomuk I. Kutací (též kutná, nálezná) jáma vyznačená v důlní míře Johann Nepomuk VI sloužila pro vyhledávání a průzkum ložiska užitkového nerostu. Důlní (nebo dolová) míra byla územní plocha s přesně stanoveným plošným obsahem (12544 čtverečních sáhů = Quadratklafter nebo 45116 m² ve tvaru obdélníka), na níž bylo uděleno podle platných předpisů povolení k těžbě. V důlních mírách Johann Nepomuk byl ve druhé polovině 19. století otevřen důl Segen Gottes.

Mapový list č. 9

Mapa č. 21: Most a okolí na II. vojenském mapování Čech z let 1846–1847, zakresl železnic 1869–1873. Rukopisná kolorovaná mapa, sekce č. III/5, westliche Colonne, výška sekce 527 mm, šířka 527 mm, grafické měřítko [1 : 28 800], výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv, Wien. Reprodukce Laboratorů geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Mapový list č. 10

Mapa č. 22: Mapa okresu Most, 1861. *Karte des Bezirkes Brüx herausgegeben über Veranlassung des Saazer k. k. Kreisamtes und gewidmet Seiner Excellenz dem hochwohlgebornen Herrn Herr Carl Freiherrn Mecserý de Tsóor k. k. Polizeiminister (vormals Statthalter des Königreiches Böhmen) von Friedrich Selner Saazer k. k. Kreishauptmann im Jahre 1861*. Autor Victor Josef Hollmar, tisk Josef Habel. Litografie, původně dvoudílná mapa splená v jednu, výška 840 mm, šířka 565 mm, [měřítko cca 1 : 36 000]. Vydáno jako mapová příloha ke statistickým tabulkám pro okres Most: SELNER, Friedrich: *Statistische Tafeln des Brüxer Bezirkes (Saazer Kreis, im Königreiche Böhmen) für die politische Administration*. Prag 1861. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 93. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Srov. mapu vývoje územněsprávních hranic na Mostecku od roku 1850 (mapový list č. 42, mapa č. 55).

Mapový list č. 11

Mapa č. 23: Plán rozšíření města Mostu, 1875. *Königl. Stadt Brück deren Regulierung und Erweiterung*. Albin Schmeer. Kolorovaná perokresba, karton podlepený plátnem, výška 1160 mm, šířka 1160 mm, měřítko 1 : 1440. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 4. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Plán orientovaný více versa, tj. od jihu na sever, zachycuje předpokládanou zástavbu v okrajových částech města. Na l. náměstí je již zakreslena soudní budova posléze postavená v letech 1880–1883, ovšem jako blok s jedním centrálním nádvořím; realizovány byly posléze dva spojené objekty soudu a věznice, každý s vlastním dvorem. Další konkrétní, avšak nerealizované projekty jsou dva návrhy na umístění městského divadla buď vpravo od synagogy na místě kostela sv. Anny, který byl v době vzniku plánu odsvěcen, ale roku 1878 jej začala využívat protestantská církev, nebo v Gutenbergových sadech vlevo od synagogy. Divadlo bylo nakonec otevřeno v roce 1912 na rohu Janovské a Heroldovy ulice, kde plán počítal s obytnou zástavbou. Tato výstavba je zanesena červenou barvou. Nové čtvrtě byly plánovány především severně tak, aby se město přibližovalo k nádraží. Nová zástavba tak byla v následujících desetiletích realizována na tzv. Taschenbergu severně od Teplické ulice k městské plynárně, kde vznikla Goethova ulice (Čechova). Naopak prostor mezi plynárnou a nádražím na ulici Pařidelská (Seligerova, U hřiště) na místě sportovního hřiště, cihelny a dobytčího trhu zůstal nezastavěn a vznikl zde park (náměstí Dvouletky). Souvislou zástavbu v tomto prostoru měla pouze severní část Nádražní ulice. Z důvodu špatného podloží rovněž nedošlo k souvislé zástavbě západně od kostela sv. Václava, resp. domy zde postavené byly zničeny při průvalu tekutých písků v roce 1895 (srov. mapový list č. 13, mapa č. 25). Bez zástavby proto zůstala část Janovské ulice (Míšeňská). Město se naopak rozvíjelo na Teplickém předměstí východně od Okružní ulice (která získala po obou stranách souvislou zástavbu) až k železniční trati (Kollenbergerova, později Sovova ulice) a jižně od Teplické ulice až ke Kamenné ulici. Výstavba probíhala též západně od města podél Jezerní a Chomutovské ulice, avšak získala jiný charakter, než předpokládal návrh z roku 1875. Naopak k realizaci zástavby v prostoru bývalých hradeb v ulicích Na pláku, Jahnova a Promenáda U Běly nedošlo a prostranství si zachovala svůj parkový ráz.

Mapový list č. 12

Mapa č. 24: Severozápadní část Mostu na projektové mapě, 1895. *Copie aus dem Lagerplan Brück*. B. Nasse. Rukopisná mapa, výška 380 mm, šířka 470 mm, měřítko 1 : 1440. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Plán zprostředkovává pohled na projektované stavební úpravy v severozápadní části Mostu mezi kapucínským klášterem a křižovnickou komendou v okolí řeky Bíliny s nově postavenou spojitelnou (*Sparcassa*). Na stavebním místě vpravo vedle Jezerního mlýna (*Seemühle*) bylo později postaveno divadlo. Projektovaná ulice nesla jméno Gabelsbergerova (později Palackého) a po obou jejích stranách vznikla bytová zástavba. Na zbývajícím prostoru byl vybudován park (později Dvořákovy sady).

Mapový list č. 13

Mapa č. 25: Plán průvalu tekutého písku při tzv. kuřavkové katastrofě, 1895. *Situations-Plan der Katastrophe in Brück*. Autor Gustav Fabian, vydavatel Adolf Becker. Černobílý tisk, výška 450 mm, šířka 295 mm, měřítko 1 : 1440. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 6. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Dne 19. července 1895 narazili horníci během večerní směny v pomocném dolu Anna v Souši západně od Mostu na vrstvu tekutých písků, které následně vyplnily prostory šachty. Hlavní ložiska těchto písků se nacházela pod městskou zástavbou mezi železniční tratí a kostelem sv. Václava. Po jejich vyprázdnění se do uvolněného prostoru propadly domy na Janovské, Nádražní, Plynárenské (později U hřiště) a Příčné (později Propadlé). Neštěstí nazývané jako kuřavková katastrofa podle hornického výrazu pro tekuté písky postihlo 30 900 m² území města Mostu a bylo při něm poškozeno 40 objektů, z nich 31 bylo zcela zničeno. V následujícím roce došlo v Mostě v těžební oblasti ke dvěma dalším průvalům: v srpnu bylo poškozeno deset budov a v září dva domy. – Srov. též obr. č. 27–29.

Mapový list č. 14

Mapa č. 26: Mapa Mostu a okolí s vyznačením jednotlivých dolů, před 1898. *Übersichtskarte von Brück und Umgebung*. Autor neznámý. Rukopisný plán, výška 490 mm, šířka 570 mm, měřítko 1 : 37 500. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Mapa zobrazuje širší okolí Mostu s hustou sítí sidel, komunikací a vodotečí před započítáním lomové těžby, jejímž následkem byla nejen likvidace obcí, ale i změny krajiny nebyvalého rozsahu, včetně přeložek cest, železnic a vodních toků. Zaznamenány jsou doly, které byly v té době v provozu, i jejich napojení vlečkami na hlavní železniční tratě. Neznámý autor neopomněl ani další objekty, jako např. továrny, ovčiny či zřídla. K římským číslicím zakresleným na mapě se vztahují vysvětlivky v pravé části mapového listu, kde jsou uvedeny jednak názvy dolů, jednak majitelé pozemků. Legenda: I. König Schacht [Důl Král Albert Braňany], hlubina, v provozu na počátku 20. století, pojmenován po belgickém panovníkovi Albertu I. (1875–1934); II. Franz Schacht [Důl Franz Střimice], hlubinný důl, v provozu v letech 1872–1878; III. Friedrich Schacht [Důl Friedrich Střimice], hlubina založená roku 1873; IV. Segen Gottes Schacht

[Důl Segen Gottes] v Mostě, v provozu ve druhé polovině 19. století. Pod označením VI. – XV. jsou uvedeni držitelé důlního majetku, na kterém ještě neprobíhá těžba.

Mapový list č. 15

Mapa č. 27: Plán města Mostu, 1898. *Plan v. Brück*. Gustav Gabert. Černobílý tisk (rukopisného plánu), výška 550 mm, šířka 390 mm, měřítko 1 : 5760. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 9. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Plán zachycuje mj. rozšiřování města směrem na severovýchod včetně vytyčených, avšak prozatím nepostavených ulic nad Teplickou ulicí, tj. ulice Goethova (Čechova), Grillparzerova (Máchova a Slepá) a Schlesingerova (Vítězslava Nováka) a pod Teplickou, tj. Weitmilova (Wolkerova), Dernschwamova (Nerudova) se Stecherovou ulicí (Fügenera) až k Mannlicherově (Lidická) spolu s příčnými ulicemi Pontanova (Henzlova), Františka Josefa (Komenského) a Alžbětina (Siegelova, Marxova). Legenda: 1. Decanal-Kirche [Děkaný kostel]; 2. Minoriten-K. [Minoritský kostel]; 3. Piaristen-K. [Piaristický kostel]; 4. Kapuziner-K. [Kapucínský kostel]; 5. Kreuzherrn-K. [Křižovnický kostel] – tj. sv. Václava; 6. Evangelische K. [Evangelický kostel] – tj. sv. Anny; 7. Israelit. Tempel [Synagoga]; 8. k. k. Obergymnasium [C. k. vyšší gymnázium]; 9. Handels-Volkschule [Obchodní a obecná škola] – č. p. 150–153, pozdější obecná škola chlapecká (č. p. 150/151) a dívčí (č. p. 152/153), německá obchodní škola přesídlila na Fridrichovo (Husovo) náměstí do nové budovy č. p. 1260 z let 1904–1905; 10. Bürgerschule [Měšťanská škola]; 11. St. Wenzels-Volkschule [Obecná škola u sv. Václava]; 12. Schulturnhalle [Školní tělocvična]; 13. St. Lazarus Armenhaus [Chudobinec u sv. Lazara]; 14. Krankenhaus [Nemocnice]; 15. hl. Geist Spital [Špitál sv. Ducha]; 16. Commenda Spital [Špitál na komendě]; 17. k. k. Kreisgericht, Bezirkshauptm., Steueramt [C. k. krajský soud, Okresní hejtmánství, Berní úřad]; 18. K. k. Post u. Telegraphenam [C. k. Poštovní a telegrafní úřad]; 19/a. k. k. Revierbergamt [C. k. Revírní báňský úřad]; 19/b. c. k. Revier-Brudertade [C. k. Revírní bratrská pokladna]; 20. Stadthaus [Radnice]; 21. Kaiserbad [Císařské lázně]; 22. Militärkasernen [Vojenská kasárna]; 23. Polizeikasernen [Policejní kasárna]; 24. Sparkasse [Spořitelna]; 25. Museum [Muzeum]; 26. Schützenhaus [Střelnice]; 27. Zuckerfabrik I [Cukrovar I]; 28. landw. Zuckerfabrik [Zemědělský cukrovar]; 29. Spiritusfabrik [Lihovar]; 30. Gasanstalt [Plynárna]; 31. Emailwarenfabrik [Továrna na emailové zboží]; 32. Stanzwerk [Lisovna]; 33. Eisengiesserei [Slévárna]; 34. Porzellanfabrik [Porcelánka]; 35. bürgerl. Brauerei [Měšťanský pivovar]; 36. Kreuzherrnbrauerei [Křižovnický pivovar]; 37. Seemühle [Jezerní mlýn]; 38. Steinmühle [Kamenný mlýn]; 39. Pragermühle [Pražský mlýn]; 40. Stainöhl. u. Steinschleiferei [Cínové zboží a kamenobrusičství]; W Feuerwehr-Requisiten-Plätze [Místa s hasičskými potřebami].

Mapový list č. 16

Mapa č. 28: Plán katastrální obce Most, 1905. *Plan der Katastralgemeinde Brück. Nach dem Grundbuchsstand vom 1/1 1905*. Černobílý tisk s barevným zákresem továren a firem různých průmyslových odvětví, výška 870 mm, šířka 860 mm, 1 : 8000, výřez. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Hornictví zastupuje důl Richard, pojmenovaný podle majitele dolu Richarda Baldaufa z Drážďan, založený roku 1900. Nejříve se dobývalo hlubinným způsobem, ve 20. letech 20. století se přešlo na povrchový způsob dobývání. V červnu roku 1945 následovalo přejmenování dolu na Ležáky (na památku osady vyhlazené za války). Legenda: I. Zuckerfabrik [Cukrovar]; II. Austria Emailwerke [Závody na emailové zboží Austria]; III. Gasanstalt [Plynárna]; IV. Strassenbahn- & Elektrizitätsgesellschaft [Společnost pouliční dráhy a elektrárenská společnost]; V. Maschinenfabrik Sedlacek [Strojírna Sedláček]; VI. Spiritusfabrik [Továrna na lih]; VII. Rehmühle [Rehův mlýn, též Jezerní]; VIII. GH, Bauanstalt für Eisenkonstruktionen [Georg Heidl, stavba železných konstrukcí]; IX. OO, Eisenmöbelfabrik [Ottomar Oeser, továrna na kovový nábytek]; X. Spitzmühle [Spitzův mlýn, též Kamenný]; XI. Kronmühle [Korunní mlýn]; XII. Schlachthaus [Jatka]; XIII. Ricowerke Verbandstoff Fabrik [Továrna na obvazový materiál RICO]; XIV. Porzellanfabrik Firma Spitz [Porcelánka Spitz]; XV. Krankenhaus [Nemocnice]; XVI. Brüxer Stahlwerk [Mostecká ocelárna]; XVII. Glasfabrik Glaser Sigmund [Sklárna Sigmunda Glasera]; XVIII. Burghart. Stein- u. Glasschleiferei [Burghartova brusírna kamene a skla]; XIX. Bürgerliches Bräuhaus [Měšťanský pivovar]; XX. Bau-, Ton- und Ziegelwerkes-Gesellschaft [Cihelna].

Mapový list č. 17

Mapa č. 29: Mapa politického okresu Most, 1906. *Politischer Bezirk Brück. Herausgegeben vom Deutschen Lehrervereine im Bezirke Brück. Gezeichnet von Heinr. Blumtritt, Fachlehrer*. Autor Heinrich Blumtritt, tisk August Bartel. Barevný tisk, výška 545 mm, šířka 480 mm, měřítko 1 : 75 000. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 97. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Mapa zachycuje širší okolí Mostu od saské Saydy na severu přes Blatno (Platten) a Jirkov (Görkau) na západě, Zálezly (Salesel) na jihu a Bílinu (Bilin) na východě. Vedle hustého osídlení je na ní zobrazena síť železnic, silnic a cest ještě před rozmachem lomové těžby, vodoteče a vodní plochy. Zakresleny jsou i povrchové a hlubinné doly, které byly v této době v provozu. Náhledové okno v levé části mapy ukazuje postavení mosteckého okresu vůči okresům sousedním, tj. Chomutov (Komotau), Žatec (Saaz), Duchcov (Dux) a Teplice (Teplitz).

Mapový list č. 18

Mapa č. 30: Most a okolí na tištěné mapě III. vojenského mapování z roku 1913, resp. 1938. List 3751/4. Praha, Vojenský zeměpisný ústav 1913, 1938 (6. vyd.), výška sekce 500 mm, šířka 700 mm, měřítko 1 : 25 000, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. B 7740. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 19

Mapa č. 31: Plán města Mostu, [před 1918]. *Pharus-Plan Brück*. Julius Hüller. Barevný tisk, výška 505 mm, šířka 390 mm, měřítko 1 : 7000. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 12. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Plán zachycuje jak pokračující výstavbu v severovýchodní části Mostu na Teplickém předměstí (srov. mapový list č. 11, mapa č. 23), tak nové průmyslové závody jižně od Pražského předměstí, včetně areálu nových jezdeckých kasáren Františka Josefa (Štefánikových kasáren), vybudovaných v letech 1906–1908, a vojenského cvičiště. Červeně jsou zakreslena nádraží a tramvajová trať se zastávkami.

Mapový list č. 20

Mapa č. 32: Plán města Mostu, [po 1923]. *Plan der königlichen Stadt Brück*. Ludwig Georg Granzner. Rukopisný plán, papír podlepený plátnem, výška 1110 mm, šířka 910 mm, [měřítko 1 : 1440]. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 19. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Mapa zachycuje sídla úřadů, průmyslových podniků i drobných živností.

Mapový list č. 21

Mapa č. 33: Most a okolí na mapě majetku důlních polí, 1927. *Grubenfeld-Besitz Brück, Tschauisch, Triebsschitz*. Vyd. Brüxer Kohlen-Bergbau-Gesellschaft. Kolorovaný tisk, papír podlepený plátnem, výška 450 mm, šířka 820 mm, měřítko 1 : 10 000. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Mapa vznikla v ústřední měřické kanceláři Mostecké společnosti pro dobývání uhlí a zobrazuje důlní majetek společnosti v Mostě, Souši a Třebušicích. Důlní míry vybarvené růžovou jsou ty, u nichž bylo právo rubání získáno, u modře označených naopak postoupeno jiné společnosti. Na severním okraji města se nachází důl Evžen (po válce přejmenovaný na Ležáky), na východě pak důl Richard. Fialovou barvou podél železničních tratí a vleček jsou zaznamenány pozemky patřící dráze. Předpokládaný výchoz sloje je označen čarovaně v dolní části mapy.

Mapový list č. 22

Mapa č. 34: Plán města Mostu, [1932]. *Stadtplan von Brück*. Wilhelm Starrach a Ernst Mülling. Barevný tisk, výška 610 mm, šířka 410 mm, měřítko 1 : 8000; součástí mapy je rejstřík ulic a veřejných budov. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 24. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Na mapě je zachyceno Teplické předměstí ve své konečné podobě. Rozšiřování města nyní probíhá v podobě vilové zástavby mezi jihovýchodním úpatím Hněvína a Žateckou ulicí (dnešní ulicí Čsl. armády), takže došlo k urbanistickému spojení do té doby volně stojícího areálu bývalého kláštera. K němu vedla z města pouze poutní cesta, ze které vznikla Gorenzova ulice (dnešní Žižkova). Vilovou čtvrt odděluje Červená ulice (Opletalova) od nových kasáren, kolem kterých vznikly ulice Jakobova (Jugoslávská), Lauterbachova (Partyzánská), Trietzova (Dukelská), Rotterova (Prokopa Diviše), Kutschery (Jožky Jabůrkové) a Bertholdova (Jana Vrby). Další stavební rozvoj proběhl v průmyslové oblasti podél Pražské ulice, kde na Vtelenské cestě vyrostlo několik zaměstnaneckých domů, jako např. sklářské domy č. p. 1408–1410 a 1701–1704. Legenda: 1 = Bahnhof [Nádraží]; 2 = Städtische Gaswerk [Městská plynárna]; 3 = Tschech. Bürgerschule [Česká měšťanská škola]; 4 = Tschech. Volksschule [Česká obecná škola]; 5 = Handelsschule [Obchodní škola]; 6 = Deutsche Volksschule St. Wenzel [Německá obecná škola u sv. Václava]; 7 = Deutsche Bürgerschule St. Wenzel [Německá měšťanská škola u sv. Václava]; 8 = Stadtbad [Městské lázně]; 9 = Städtische Sparkasse, Steueradministration, Revierbergamt [Městská spořitelna, Berní správa, Revírní báňský úřad]; 10 = Stadttheater [Městské divadlo]; 11 = Bezirksvertretung [Okresní zastupitelstvo]; 12 = Evangelische Kirche [Evangelický kostel]; 13 = Tempel [Synagoga]; 14 = Bürgermeisteramt [Městský úřad]; 15 = Meldeamt, Museum [Ohlašovna, Muzeum]; 16 = Bezirksbehörde [Okresní úřad]; 17 = Post- und Telegraphenam [Poštovní a telegrafní úřad]; 18 = Bezirksgericht [Okresní soud]; 19 = Kreisgericht [Krajský soud]; 20 = Gefangenhause [Věznice]; 21 = Kapuzinerkloster [Klášter kapucínů]; 22 = Familienschule, deutsche [Rodinná škola, německá]; 23 = Armenhaus [Chudobinec]; 24 = Schützenhaus [Střelnice]; 25 = Pestalozzheim [Pestalozzho dům]; 26 = Pfarramt Brück Stadt [Farní úřad Most-město]; 27 = Stadtkirche [Městský kostel], tj. Nanebevzetí Panny Marie; 28 = Deutsche Volksschule Brück Stadt [Německá obecná škola Most-město]; 29 = Bezirkskrankensicherungsanstalt [Okresní zdravotní pojišťovna]; 30 = Minoritenkloster [Klášter minoritů]; 31 = Reiterkasernen, alte [Jezdecká kasárna, stará]; 32 = Piaristenkirche [Kostel piaristů]; 32a = Mutterberatungsstelle, Bürgerschule St. Wenzel [Poradna pro matky, Měšťanská škola u sv. Václava]; 33 = Schulturnhalle [Školní tělocvična]; 34 = Deutsche Bürgerschule Brück Stadt [Německá měšťanská škola Most-město]; 35 = Revierbrudertade [Revírní bratrská pokladna]; 36 = Lazarus-Armenhaus [Chudobinec u sv. Lazara];

37 = Siechenhaus [Chorobinec]; 38 = Öffentliches Bezirkskrankenhaus [Veřejná okresní nemocnice]; 39 = Burg Landeswart [Hrad Zemská stráž, tj. Hněvín]; 40 = Deutsches Realgymn. [Německé reálné gymnázium]; 41 = Evangel. Pfarramt [Evangelický farní úřad]; 42 = Bezirksweisenhaus [Okresní sirotčinec]; 43 = St. Josefshaus [Dům sv. Josefa]; 44 = Saraser Kapelle und altes Kloster [Zahražanská kaple a starý klášter]; 45 = Tschsch. Realgymnasium [České reálné gymnázium]; 46 = Štefanik-Kaserne [Štefaníkova kasárna]; 47 = Krematorium; 48 = Pfarramt St. Wenzel [Farní úřad u sv. Václava]; 49 = I. Prager Krankenversicherungsanstalt [I. Pražská zdravotní pojišťovna]; 50 = Landwirtschaftl. Krankenversicherungsanstalt [Zemědělská zdravotní pojišťovna]; 51 = Hl. Geist Spittel [Špitál u sv. Ducha]; 52 = Wenzelskirche [Kostel sv. Václava]; 53 = Tschsch. Kindergarten [Česká mateřská škola]; 54 = Deutsche gewerbliche Fortbildungsschulen [Německé živnostenské pokračovací školy].

Mapový list č. 23

Mapa č. 35: Plán města Mostu se zakreslením důlních měř, 1935. Autor neznámý. Kolorovaný tisk, výška 790 mm, šířka 1000 mm, měřítko 1 : 1000. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, nezpracováno. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Jedná se o mapu ze třináctidílného souboru, která podrobně zachycuje městskou zástavbu včetně katastrálních čísel, čísel popisných (červeně), názvů ulic, náměstí a významných budov. Vedle těchto informací jsou do ní zakresleny důlní míry, které byly vytyčeny i v samém středu města Mostu, jak je vidět i na publikovaném listu. Důlní míry Minerva zasahovaly až ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie, důlní míra Marie Theresia IX ke II. náměstí (nám. gen. Svobody).

Mapový list č. 24

Mapa č. 36: Plán města Mostu, [1937]. Černobílý tisk, papír podlepený plátnem, výška 2660 mm, šířka 1610 mm, měřítko 1 : 1440. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 26. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 25

Mapa č. 37: Plán města Mostu, [po 1938]. *Übersichtsplan der Stadt Brůx*. Černobílý tisk, výška 745 mm, šířka 450 mm, [měřítko 1 : 7000]. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 28. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 26

Mapa č. 38: Plán tzv. Velkého Mostu, 1941. *Katastralggebiet Brůx u. Umgebung*. Autor ing. Röllig. Černobílý tisk, výška 1205 mm, šířka 910 mm, měřítko 1 : 10 000. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – mapy a plány, ev. j. 31. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Katastrální území města se za války značně rozrostlo, když dle nařízení říšského místodržitele k 1. lednu 1941 zanikly do té doby samostatné obce Kopisty, Rudolice nad Bílinou, Střimice a Souš a jejich území bylo připojeno k Mostu. Vznikl tzv. Velký Most, kam náležely rovněž osady Růžodol, Konobře a Pařidla.

Mapový list č. 27

Mapa č. 39: Majetkové poměry v Mostě, 1953 (1957). *Ekonomicko-urbanistická studie důsledků plánovaného vytěžení uhelného piliře města Mostu*. Státní ústav pro rájónové plánování v Praze, květen 1957. Výška 2050 mm, šířka 1330 mm, měřítko 1 : 1440. Státní okresní archiv Most, Městský národní výbor Most, inv. č. 843, ev. j. 74. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Plán zachycuje druhy vlastnictví nemovitostí ve městě se stavem k roku 1953.

Mapový list č. 28

Mapa č. 40: Projektovaný vývoj dolování v Mostě, po 1955. *Situační plán města Mostu*. Autor neznámý. Barevný tisk, výška 950 mm, šířka 680 mm, měřítko 1 : 5000, výřez. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Mapa pochází ze studie ke generálnímu plánu Severočeské hnědouhelné pánve (generel), která byla vypracována pracovníky Báňských projektů Teplice. Zobrazuje projektovaný průběh dolování dolů Ležáky I (Richard) a Ležáky II (Evžen) včetně přeložek tratí rychlodráhy a železnice. Tyto přeložky se ale podle uvedeného projektu neuskutečnily. U důlních měř jsou vedle jejich názvů uvedena i data propůjčení spolu se zákresem starého dolování hlubin v okolí Mostu, jako např. Minerva, Segen Gottes, Johann a Theresia Tiefbau. Zachyceny jsou i postupy skrývek. Na místě starého města Mostu se dnes nachází jezero Most vzniklé zaplavením zbytkové jámy po stejnojmenném povrchovém dole a vpravo od něj Střimická výsypka.

Mapový list č. 29

Mapa č. 41a: Architektonicko-urbanistický rozbor území starého a nového města Mostu, 1956–1957. *Směrný územní plán města Mostu*. Ing. arch. Jan Pokorný, ing. arch. Karel Necelím. Výška 1200 mm, šířka 830 mm (složeno ze tří částí), měřítko 1 : 5000. Státní okresní archiv Most, Městský národní výbor Most, inv. č. 725, ev. j. 47. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapa č. 41b: Návrh směrného územního plánu města Mostu, 1956–1957. *Směrný územní plán města Mostu*. Ing. arch. Jan Pokorný, ing. arch. Karel Necelím. Výška 1200 mm, šířka 800 mm (složeno ze tří částí), měřítko 1 : 5000. Státní okresní archiv Most, Městský národní výbor Most, inv. č. 725, ev. j. 47. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 30

Mapa č. 42: Směrný územní plán města Mostu, 1960. *Směrný územní plán*. Vedoucí projektant ing. arch. Jaroslav Pokorný, schváleno Radou Severočeského krajského národního výboru v Ústí nad Labem 2. srpna 1960. Výška 1175, šířka 970 mm, měřítko 1 : 5000. Státní okresní archiv Most, Okresní národní výbor Most, sign. 48/60. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Z plánovaného území byly zachovány či realizovány především Koridor inženýrských sítí včetně mimoúrovňového křížení u Souše se silnicí 27/I do Litvínova, vymezení centra města, nemocniční areál, areál dopravních podniků, fotbalový stadion, sportoviště pod střední průmyslovou školou v ul. Ke Koupališti včetně bazénu, centrální park Šibeník, čistírna odpadních vod u Chanova a hlavní trasy vyznačené žlutě, tj. ulice Budovatelů (a Klementa Gottwalda), Moskevská, Průchova, Palachova (Lidových milic) a Sukova. U posledních dvou došlo ke změně oproti plánu, od jejich křižovatky vede ulice Pod Lajsníkem západně od kopce Lajsník, zatímco plán počítal s vyústěním za město východně od kopce a napojení na koridor u Chanova v prostoru, kde je dnes mimoúrovňové křížení silnic 13/I, 15/I a 27/I. Změny proběhly u železničního nádraží, jehož budova byla zamýšlena v prostoru za tratí a v prostoru dnešního autobusového nádraží je zakreslen heliport. Zcela nerealizována pak zůstala souvislá zástavba na východní straně ulice Budovatelů (dnes budova Výzkumného ústavu hnědého uhlí, sportovní hala a park).

Mapový list č. 31

Mapa č. 43: Plán města se zakreslením vodovodu, 1970. *Příprava revize směrného územního plánu*. Vedoucí projektant ing. arch. M. Gajda, září 1970. Výška 1675 mm, šířka 1190 mm, měřítko 1 : 5000. Státní okresní archiv Most, Okresní národní výbor Most, sign. 117770. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 32

Mapa č. 44: Plán zástavby prostoru podél Moskevské ulice, 70. léta 20. století. *Most – centrální zóna – přednádraží*. Autor neznámý, nedat. Výška 1990 mm, šířka 1000 mm, měřítko 1 : 500. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Most, Sběrka map a plánů, oddělení Most. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Plán zobrazuje plánovanou výstavbu v oblasti Moskevské ulice od autobusového nádraží po křižovatku s ulicí Josefa Suka. Křižovatku s ulicí Rudolickou dnes nahradil kruhový objezd, za ním stojí tři čtrnáctipatrové výškové budovy sloužily jako ubytovna pro pracovníky dolů (dnes patří vedení Mostecké společnosti). Pod silnicí vedl podchod k nádraží, později přebudovaný na střešní. V objektech nad zdravotním střediskem, původně určených jako prodejny železářství a kuchyňských potřeb, je dnes restaurace Sportovka s bowlingovými drahami a nad ní prodejna nábytku. Za prodejny stojí šestnáctipatrová budova ředitelství policie ČR, oddělená parčíkem od Lidové školy umění (dnes Základní umělecká škola) a Okresní lidové knihovny (Městská knihovna Most). Za ní se nachází objekt okresního soudu a státního zastupitelství a geodézie (dnes katastrální úřad). Plánovaná výstavba obchodního domu v sousedství Sukovy ulice se neuskutečnila, stejně jako kavárna a vinárna nad obchody. Na protější straně Moskevské ulice směrem od nádraží stojí namísto původně plánovaného objektu služeb Penny Market, nad ním pak restaurace a obchodní centrum Sever.

Mapový list č. 33

Mapa č. 45: Návrh územního plánu města Mostu, 1979. *Územní plán sídelního útvaru Most: koncept*. Autor ing. arch. M. Gajda, červen 1979. Výška 940 mm, šířka 1200 mm, měřítko 1 : 10 000. Státní okresní archiv Most, Městský národní výbor Most, inv. č. 727, ev. j. 48. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 34

Mapa č. 46: Územní plán města Mostu, 2013. *Územní plán statutárního města Mostu*. Územní plán schválený zastupitelstvem města dne 24. 10. 2002, změna č. 9, ke dni 17. 5. 2013. Zhotovitel: O – PROJEKT, pracoviště Teplice, Ing. Antonín Olžbut. Výška 1485 mm, šířka 1260 mm, měřítko 1 : 10 000. © Magistrát města Mostu, 2013.

Mapový list č. 35

Mapa č. 47: Svislý letecký snímek prostoru starého i nového města Mostu, 1938. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 04434, 04436, 04438, 04440, 04442, 04444, 04459, 04461, 04463, 04465, 04467, 04469, 04485, 04487, 04489, 04491, 04493, 04495, 05799, 05801, 05803, 05807, 05809. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška. © MO ČR, 2013.

Mapový list č. 36

Mapa č. 48: Svislý letecký snímek prostoru starého i nového města Mostu, 1953. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 00390, 00392, 00394, 00396, 00398, 02337, 02339, 02341, 02343, 02345, 02370, 02372, 02374, 02376, 02378. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška. © MO ČR, 2013.

Mapový list č. 37

Mapa č. 49: Svislý letecký snímek prostoru starého i nového města Mostu, 1973. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 30481, 30483, 30485, 30487, 30503, 30505, 30507, 30509, 30526, 30528, 30530,

30532, 30548, 30550, 30552, 30554, 30573, 30575, 30577, 30578. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška. © MO ČR, 2013.

Mapový list č. 38

Mapa č. 50: Svislý letecký snímek prostoru starého i nového města Mostu, 1995. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 00447, 00449, 00451, 00803, 00805, 00807, 00832, 00834, 00836. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška. © MO ČR, 2013.

Mapový list č. 39

Mapa č. 51: Svislý letecký snímek prostoru starého i nového města Mostu, 2013. © Georeal, s. r. o., 2014.

Mapový list č. 40

Mapa č. 52a: Krajina s městem Most na digitálním modelu podle I. vojenského mapování z let 1780–1783. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, počítačové zpracování Kateřina Křováková. – Vrstevnice v oblasti Mostu a severovýchodním okolí byly rekonstruovány na základě III. vojenského mapování ve vydání z roku 1938, autor Jan Pacina (v rámci projektu Informační systém Severozápadních Čech pro správu historických mapových podkladů), na modelu jsou proto viditelné malé uhelné jámy mladšího původu. – V prostoru budoucího nového Mostu se nachází otevřená polní krajina, členěná cestami, lemovanými kříži.

Mapa č. 52b: Krajina s městem Most na digitálním modelu podle II. vojenského mapování z let 1846–1847, reambulováno 1873. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, počítačové zpracování Kateřina Křováková. – Vrstevnice v oblasti Mostu a severovýchodním okolí byly rekonstruovány na základě III. vojenského mapování ve vydání z roku 1938, autor Jan Pacina (v rámci projektu Informační systém Severozápadních Čech pro správu historických mapových podkladů), na modelu jsou proto viditelné malé uhelné jámy mladšího původu. – V prostoru budoucího nového Mostu vede otevřenou polní krajinou výrazná komunikace se stromovou alejí, směřující přes Čepirohy a Havraň na Žatec, zakreslena je cihelna a cukrovar.

Mapový list č. 41

Mapa č. 53a: Negativní plán Mostu a okolí s vyznačením půdorysu města a uličních bloků cca k roku 1930 a s přibližným vymezením nového Mostu počátkem 21. století. Vodoteče jsou znázorněny rovněž k roku 1930. Podklad pro zpracování mapy: topografické mapy 1 : 25 000 ze 30. let 20. století, ortofoto 2012. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, počítačové zpracování Jan Pacina.

Mapa č. 53b: Negativní plán Mostu a okolí s vyznačením půdorysu města a uličních bloků počátkem 21. století a s přibližným vymezením starého Mostu k roku 1930. Vodoteče jsou znázorněny k roku 2012. Podklad pro zpracování mapy: ortofoto 2012. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, počítačové zpracování Jan Pacina.

Mapa č. 53c: Digitální model území Mostu a okolí s vyznačením zástavby k roku 1938 a s přibližným vymezením nového Mostu počátkem 21. století. Vodoteče jsou znázorněny k roku 1930. Podklad pro zpracování mapy: topografické mapy 1 : 25 000 ze 30. let 20. století, ortofoto 2012. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, počítačové zpracování Jan Pacina.

Mapa č. 53d: Digitální model území Mostu a okolí s vyznačením zástavby počátkem 21. století a s přibližným vymezením starého Mostu k roku 1938. Vodoteče jsou znázorněny k roku 2012. Podklad pro zpracování mapy: ortofoto 2012. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, počítačové zpracování Jan Pacina.

Mapový list č. 42

Mapa č. 54: Vrchnostenská správa na Mostecku v polovině 19. století (v rozsahu politického okresu Most z roku 1850). Rekonstrukční mapa Aleše Vyskočila, počítačové zpracování Iveta Čtveráková. – Vrchnostenská (patrimoniální) správa představovala tradiční formu správy, která byla v polovině 19. století nahrazena moderním systémem soudních a politických okresů. Význam vrchnostenské správy časem upadal, resp. od tereziánsko-josefínských správních reforem sílil státní dozor nad vrchností. Nakonec z někdejší vrchnostenské správy zbylo jen torzo. V roce 1848 byla vrchnostenská správa zrušena a její agenda přešla na státní úřady. Z panství se staly velkostatky, ryze hospodářské jednotky. Politickou i soudní moc nad obyvatelstvem převzal stát a jeho aparát. Přejed od patrimoniální správy ke správě okresní (státní) znamenal revoluci v územně správním rovině. Přirozená, evoluční správní rozlišitelnost zmizela, pestrou patrimoniální mapu nahradila od roku 1850 jednodušší, centralizovaná síť správních celků. Královské město Most tehdy přestalo být vrchností nad dvěma desítkami obcí (v rámci kopistického statku). Most se stal centrem politického okresu (okresního hejtmantství) v rámci nově koncipovaného Žateckého kraje. Z hlediska soudní správy bylo území politického okresu Most rozděleno na tři soudní okresy se sídly v Mostě, Hoře Svaté Kateřiny a Jirkově. – Pozn.: hranice jednotlivých katastrů vycházejí z výsledků mapování oblasti pro stabilní katastr (1841–1843). Současné hranice katastrů se od zobrazených mohou lišit. U jednotlivých panství, příp. statků je uveden vlastník k roku 1848.

Mapa č. 55: Vývoj územněsprávních hranic na Mostecku od roku 1850 do současnosti. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy, počítačové zpracování Iveta Čtveráková. – Pomocí GIS jsou zachyceny různé hranice správního obvodu Mostu (politický a soudní okres, okres 1949 až 1960, okres 1960 až 2003, ORP Most). – Srov. též mapu okresu Most z roku 1861 (mapový list č. 10, mapa č. 22).

Mapový list č. 43

Mapa č. 56: Vývoj hromadné dopravy na Mostecku od počátku 20. století do současnosti. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy – Miroslava Marady, počítačové zpracování Iveta Čtveráková. – Mapa zachycuje vývoj hromadné dopravy v prostoru, jenž prošel mimořádně rozsáhlými proměnami. Tyto s sebou nesly nejen průběžné požadavky na přizpůsobení se dopravní obslužnosti aktuální situaci, ale i změnu trasy, resp. druhů dopravy. Mapa zachycuje tyto proměny hlavních druhů dopravy. Především železnice (přeložky, nové nádraží v Mostě apod.), ale také městské a příměstské dopravy, kterou v různých fázích představovaly na Mostecku úzkorozchodné tramvaje (od roku 1901 do roku 1960 – srov. obr. č. 45), trolejbusy (od roku 1946 do roku 1957) a od roku 1957 do současnosti pak především tramvajová (rychlo-)dráha Most – Litvínov, unikátní v celém systému MHD v Česku.

Mapový list č. 44

Mapa č. 57: Sídla zaniklá v oblasti Mostecka během 2. poloviny 20. století. Rekonstrukční mapa Zdeňka Kučery, kartografické zpracování Přemysl Štych, Jakub Lysák, Jakub Jaroš. – Ve 20. století zaniklo na území Česka přibližně 2000 sídel různých typů, a to zejména v rozmezí let 1945–1989. Kromě nedosídlení, způsobeného odsunem Němců z pohraničí Česka po 2. světové válce, a příčin vojensko-politických, zanikala sídla především z hospodářských důvodů. Proces zanikání sídel se také výrazně regionálně diferencoval a omezil zejména na příhraniční a špatně dostupné oblasti ve vyšších nadmořských výškách (např. Šumava či hřeben Krušných hor), území nově zřízených vojenských újezdů a oblastí, kde vlivem hospodářské činnosti člověka došlo k významným proměnám krajiny (např. Chomutovsko, Mostecko, ale také výstavba velkých vodních nádrží ve vnitrozemí). Mapa přibližuje důsledky zanikání sídel v oblasti Mostecka. Kromě lokalizace vybraných zaniklých sídel a jejich základních charakteristik (typ, populační velikost) jsou znázorněny i nejvýznamnější údaje o jejich zániku.

Mapový list č. 45

Mapa č. 58a: Změny využití ploch v Mostě a okolí od 1. poloviny 19. století do současnosti. Podíl orné půdy na celkové rozloze v letech 1845, 1896, 1948, 1990, 2000, 2010. Rekonstrukční mapa Ivana Bičička – Lucie Kupkové, počítačové zpracování Lucie Kupkové. – Mostecko je součástí rozsáhlé soustavy podkrušnohorských pánví rozkládajících se od Chomutova k Ústí nad Labem mezi příkrými svahy Krušných hor na severozápadě a na jihovýchodě pak jednotlivými vrcholy a hřebeny Českého středohoří. V dávné minulosti došlo v této pánvi ke kumulaci mohutných vrstev organických sedimentů, z nichž se v průběhu milionů let vytvořila ložiska hnědého uhlí, která poté překryly v jezernaté a bahnitě krajinně další sedimenty. Tato část pánve je odvodňována řekou Bilinou a jejími přítoky jak z Krušných hor, tak z Českého středohoří a postupně se v posledním tisíciletí stala jednou ze zemědělsky nejvíce využívaných oblastí na území dnešního Česka. Právě zemědělství a řemesla na podkrušnohorské linii starých obchodních cest v blízkosti Saska umožnily vznik velkých a bohatých měst – center obchodu, jako jsou Chomutov, Kadaň, Most, Bílina, Duchcov, Teplice, Ústí nad Labem a další. Most a jeho nejbližší okolí bylo příkladem zemědělsky intenzivně využívané oblasti – tradiční funkce se po zahájení těžby hnědého uhlí a navazujícího rozvoje průmyslu nutně dostávají do pozadí. Za období přelomu lze označit 2. polovinu 19. století, kdy rozvoj těžby a zdejšího průmyslu byl urychlen zavedením železnice. Těžba v této části Čech od poloviny 60. let 19. století předstihla těžbu v oblasti kladenské a uhlí se rozváželo po železnici (a částečně po vodě) nejen po Čechách, ale i do sousedního Saska. Rozvoj těžební a průmyslové činnosti měl nutně dopad na krajinu v bližším i vzdálenějším okolí města. V někdejší intenzivně využívané zemědělské krajině se stále více rozšiřovala průmyslová, obytná i dopravní zástavba a formovaly se hlubinné a povrchové doły a velké skládky hlušiny a skrývky. Tato nová funkce území stále sílila, a primární dopad na krajinu byl provázen řadou důsledků sekundárních – např. populační růst a s tím spojený nárůst potřeb spojených s bydlením. Postupně se v tomto území zformovala rozsáhlá, vícejaderná liniová aglomerace představující dodnes jednu z nejhustěji zalidněných krajin v Česku s významnou koncentrací těžebních, výrobních, obytných i dopravních ploch, jimiž je tato krajina v Česku charakteristická a ojedinelá. Další rozšíření těžby, po 2. světové válce reagující na dobové požadavky těžkého průmyslu, vedlo k zániku řady obcí v zázemí Mostu, ustupujících povrchové těžbě hnědého uhlí; jejich obyvatelstvo posílilo populační základnu především Mostu. Likvidace starého Mostu v 70. letech (zdejší „krajina“ byla opakovaně využívána k natáčení filmů s válečnou a detektivní tematikou) a rozvoj nového Mostu na „zelené louce“ představuje další ze specifik této oblasti. Přesuny obyvatelstva byly provázeny i průběžným přisunem obyvatel nových – pracovních sil do zdejšího průmyslu. Ruku v ruce s bouřlivým rozvojem těžby uhlí a průmyslu na Mostecku se měnila role někdejší zemědělské krajiny. Poměrně dlouho, místy až do 50. let 20. století, se ve venkovském okolí města udržovala drobná samozásobitelská funkce některými zemědělskými produkty (ovoce, zelenina, brambory, slepice aj.). Postupně však s narůstající devastací krajiny velkoplošnou povrchovou těžbou, zakládáním velkoplošných výsypek skrývky a velkým spadem nebezpečných látek z ovzduší se zemědělská funkce v exponovaném území těžby vytrácela. Do určité míry sehrály svou roli i lepší výdělků v dolech a průmyslových podnicích a tím o vlastní zásobování ze zbytků zemědělské půdy obyvatelé ztráceli zájem. Socialistické podniky – jednotná zemědělská družstva a státní statky – vyžadovaly velkovýrobní techniku a rozsáhlé parcely pro efektivní hospodaření. Nacházely je spíše až ve větší vzdálenosti od Mostu, především na jižním a jihozápadním okraji okresu Most, kde

kvalita půd měřená úřední cenou byla podstatně vyšší (dle vyhlášky MZe z roku 1992 dosahovala dvojnásobných hodnot cca 5–7 Kč/m² oproti půdám na území Mostu, Komořan a Ervěňovic). Výmluvným ukazatelem postupné devastace původní krajiny Mostecka jsou údaje o zmenšujícím se podílu orné půdy a nárůstu zastavěných a ostatních ploch v letech 1845–2010 (srov. tabulky 1 a 2). (Podkladová data pocházejí z databáze připravené na PíF UK pro celé Česko, kde je zahrnuto osm kategorií ploch pro 8903 srovnatelných územních jednotek / SÚJ – www.lucc.ic.cz.) Podíl orné půdy v zázemí Mostu se v letech 1845 a 1896 příliš neměnil. Orné půdy, jak je zřejmé z tabulky 1, sice mírně ubývalo zástavbou či těžbou uhlí na území Mostu, jinde naopak mezi roky 1845–1896 dokonce mírně přibývala (Louka, Mariánské Radčice aj., srov. kartogramy orné půdy 1–6). V první polovině 20. století (mezi roky 1896 a 1948) ubylo orné půdy především na široce vymezeném území města Most a jeho nejbližšího zázemí (srov. tabulku 1). Další sledovaná perioda 1948 a 1990 je charakterizována na celém území Česka velkým úbytkem orné půdy (cca v rozsahu 18 % stavu z roku 1948). Není tomu jinak ani na území sledovaném. Ve všech analyzovaných územních jednotkách došlo k podstatnému úbytku orné půdy. Po roce 1990 nastává značný pohyb v držbě pozemků z důvodu rozsáhlých restitucí bývalým majitelům a také privatizace pozemků především bývalých státních statků. Trend úbytku orné půdy nadále pokračoval po roce 1990, ovšem již ne tak výrazně jako v období 1948–1990. Tabulky 1 a 2 dokumentují nejen pohyb rozlohy orné půdy a zastavěných ploch, ale i několik dalších skutečností. Je to především velký pohyb ve vymezení katastrálních území, zapříčiněný zásahy společnosti do jejího využívání. Mezi původními katastry došlo opakovaně k výměně části území, a proto zde, stejně jako i jinde na podobně intenzivně využívaných územích Česka, je nutno při hodnocení vývoje taková území spojit, aby se zajistila alespoň hrubá srovnatelnost struktury využití ploch v čase (srovnatelné územní jednotky SÚJ). V případě Mostu (SÚJ – Bylany u Mostu) jde o jednu z největších srovnatelných územních jednotek na území Česka složenou ze 12 původních katastrálních území. Ve druhém případě – srovnatelná územní jednotka Dřínov u Komořan (tabulka 2) – jde o tři spojené katastry v území, které patří k regionům nejvíce postiženým těžbou. U této územní jednotky je dále zřejmý nejen velmi výrazný úbytek orné půdy (cca 1/5 stavu z roku 1845), ale i podobný úbytek v případě zemědělské půdy. Jde o území jen málo zemědělsky využívané. Naopak u všech čtyř ostatních kategorií nezemědělského využití je charakteristický mimořádně vysoký nárůst rozlohy. Zajímavý je také nárůst lesních ploch za sledovaných cca 170 let, částečně uměle vysazených, částečně jde o samovolnou sukcesii – tedy přirozený návrat lesních formací na některé parcely a jejich dodatečné nové zavedení do kategorie lesních ploch. Je třeba podotknout, že ve sledovaném území bezpochyby jsou i lesní celky, které vznikly tímto způsobem (na nevyužitých zemědělských půdách případně i na území výsypek – v kategorii ostatní plochy), které nejsou evidovány jako lesní plochy. Proto skutečný rozsah lesních porostů bude asi vyšší, než udávají tabulky. V poslední době se rekultivacími zvýšil i podíl vodních ploch, obnovují se vinice a sady apod. (srov. mapový list č. 47, mapa č. 60).

Mapa č. 58b: Změny využití ploch v Mostě a okolí od 1. poloviny 19. století do současnosti. Podíl zastavěných a ostatních ploch na celkové rozloze v letech 1845, 1896, 1948, 1990, 2000, 2010. Rekonstrukční mapa Ivana Bičička – Lucie Kupkové, počítačové zpracování Lucie Kupkové. – Srov. komentář k mapě č. 58a.

Mapový list č. 46

Mapa č. 59: Vývoj reliéfu v prostoru starého a nového Mostu v letech 1938–2012. Rekonstrukční mapa Jana Paciny, počítačové zpracování autor. – V první polovině 20. století byl Most obklopen jednotlivě lokalizovanými doły, které obvykle nedosahovaly velkých rozměrů (souviselo to mimo jiné s dobývací technikou). Poválečný průmyslový rozvoj kladl vysoké požadavky na zásobování uhlím. V okolí Mostu proto docházelo ke zvyšování produkce, což vedlo k rozšiřování a slučování stávajících dolů. Vznikaly tak velkolomy, které se přibližovaly městu. Současně rostly výsypky v bezprostředním okolí. Rozhodnutím o likvidaci města Mostu roku 1964 byla uvolněna cesta k masivnímu vyuhlení Mostecké pánve. Výrazně se to projevuje u dolu Vrbenský a na severozápadním okraji města na sever od Špičáku. V prostorách Střimické a Kopistské výsypky docházelo k výraznému navyšování terénu. Po uvolnění prostoru historického města se velkolomy spojovaly a prohlubovaly, těžba se přesunula také pod Hněvín do prostoru budoucího koridoru. Po vyuhlení lomů byl dán prostor rekultivacím (srov. mapový list č. 47, mapa č. 60). V prostoru dolu Vrbenský je zbytková jáma nivelována a vyplněna vodou, na její výsypce vznikl autodrom. Zarovnány jsou také výsypky, kde vznikají pole, louky, letiště, vinice apod. Zbytková jáma po Lomu Ležáky Most je také zarovnána a roku 2008 dochází k zahájení napouštění Mosteckého jezera. V roce 2012 je vidět vyrovnání mnoha povrchů právě díky vodním hladinám. – Rekonstrukční mapy byly vytvořeny v prostředí geografických informačních systémů na základě výškopisu (vrstevnic a výškových bodů) získaného ze starých map. Pro rekonstrukci z roku 1938 byly použity mapy III. vojenského mapování v měřítku 1 : 25 000 z roku 1938 (jedná se vůbec o nejstarší mapy tohoto území, na kterých je výškopis vyjádřen pomocí vrstevnic a je proto vhodný pro rekonstrukci reliéfu – srov. mapový list č. 18, mapa č. 30). Pro rok 1953 byly použity mapové listy Státní mapy v měřítku 1 : 5000 a pro léta 1972 a 1981 pak Státní mapy odvozené v měřítku 1 : 5000. Tyto mapy obsahují vrstevnice o intervalu 1 m a poskytují tak podrobnější výškopisné informace než mapy III. vojenského mapování. Současný tvar georeliéfu byl rekonstruován na základě leteckých snímků.

Mapový list č. 47

Mapa č. 60: Rekultivace v prostoru starého Mostu a jeho okolí, stav k roku 2012. Rekonstrukční mapa Stanislava Štýse, počítačové zpracování autor. – K vývoji a aktuálnímu stavu rekultivací srov. závěrečný oddíl textové části; ke změnám využití ploch srov. mapový list č. 45, mapa č. 58a, 58b; k vývoji reliéfu srov. mapový list č. 46, mapa č. 59.

Mapový list č. 48

Obr. č. 115a–j: Transfer děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie, 1975 (–2012). Foto Stanislav Štýs. Archiv autora. – a: Demontáž věže kostela, 1975. – b: Loď kostela před přesunem, 1975. – c: Loď kostela před přesunem, pohled přes Důl Ležáky, 1975. – d, e: Kostel během přesunu, 1975. – f: Kostel po přesunu, s již dostavěnou věží, 1977. – g: Pohled z téhož místa, 2012. – h, i, j: Využití interiéru kostela, 1975. – Až do 18. století bylo v oblasti takřka výhradně energetickou surovinou dřeva, jehož zásoby v Krušných horách však rychle ubývaly a bylo stále dražší; alternativou se stává uhlí, jako palivo příležitostně dobývané již před staletími. Ve větší míře se uhlí těžilo od 19. století, přičemž před nákladnou a méně efektivní těžbou hlubinnou se preferovala těžba povrchová; k razantnímu nárůstu dochází potom od poloviny 20. století v souvislosti s rozsáhlou výstavbou energeticky náročného průmyslu. Státní orgány proto horníkům každým rokem zvyšovaly plány těžeb uhlí, které bylo v té době dominantní energetickou surovinou. S předpokladem odtěžit uhelný pilíř pod Mostem operoval již Generel Severočeského hnědouhelného revíru v 50. letech 20. století. Počítal s tím i tehdejší územní plán Severočeské hnědouhelné pánve, a proto i těžební plán Dolu Ležáky, který dobýval v těsném sousedství Mostu. Byly zvažovány i jiné varianty, avšak 100 milionů m³ kvalitního uhlí pod Mostem, navíc v malé hloubce, bylo z hledisek tehdejší energetické bilance státu hodnoceno jako nenahraditelných. K rozhodnutí vytěžit uhlí pod historickou částí města oficiálně došlo usnesením předsednictva ÚV KSČ ze dne 2. října 1962. 28. listopadu 1962 byla zřízena koordinační vládní komise. Vláda následně v roce 1964 rozhodla svým usnesením č. 180 o likvidaci starého Mostu. Součástí tohoto usnesení byla i výstavba nové části Mostu, kam byli postupně, v časovém souladu s likvidací staré části města, přesídlováni obyvatelé. Usnesením vlády č. 612 z 18. listopadu 1964 bylo rozhodnuto o tom, že při těžbě uhelných zásob pod historickou částí Mostu bude přesunut a zachován děkanský kostel, a to na základě předchozího umělecko-historického průzkumu, vypracovaného Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody v Praze. V těchto souvislostech stojí za pozornost, že rada Okresního národního výboru v Mostě jeho přesun projednala a schválila s podmínkou, že po znovuootevření kostel nebude sloužit církevním účelům, ale že bude využíván pouze ke kulturním aktivitám. Přestože ostatní kostely v likvidované části Mostu byly od církve odkoupeny těžební organizací, děkanský kostel zůstal ve vlastnictví státu. – Význam záchrany mosteckého děkanského kostela lze lépe docenit v širších souvislostech s těžbou a demolicí nejen desítek okolních obcí a historické části Mostu, ale i na pozadí faktu, že v průběhu těchto událostí byly v poválečném období na Mostecku plánovitě zlikvidovány desítky církevních staveb a památek: jen v Mostě byl v rámci uvolnění území pro těžbu zlikvidován kostel sv. Václava, klášterní kostel Františka Serafinského s klášterem minoritů, pravoslavný kostel a klášter piaristů, kostel Nanebevzetí Panny Marie s klášterem kapucínů a evangelický kostel sv. Anny. Již dříve byl zlikvidován hřbitovní kostel sv. Vavřince, židovská synagoga a klášterní kostel magdalenitek v Zahražanech. – Strategický plán záchrany mosteckého kostela měla vypracovat a jeho realizaci koordinovat komise expertů v čele s akademikem Bechyněm. Od počátku bylo zřejmé, že pro účinné řešení existují pouze dvě alternativy. Kostel zachránit na místě, nebo jej přemístit na území mimo dosah těžby. Vlastní technologie přesunu se rodila postupně. Poté, co byly zamítnuty varianty ponechat kostel na nevytěženém pilíři, event. jej rozebrat a postavit na jiném místě, bylo rozhodnuto o uplatnění varianty přesunu kostela bez demontáže. Ze čtyř míst jeho nové lokalizace byla z časových důvodů reálná pouze alternativa sousedství s historicky cennou stavbou barokního špitálu s kostelem sv. Ducha. Chronologii přípravných prací záchrany mosteckého děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie heslovitou formou shrnuje následující tabulka.

29. 10. 1962	Politické byro ÚV KSČ v souvislosti s rozhodnutím zlikvidovat starý a postavit nový Most uložilo Severočeskému Krajskému národnímu výboru „provedení průzkumu kulturních památek starého Mostu a vypracování návrhů na jejich dokumentaci. ... Zvláštní pozornost bude věnována zejména otázce zachování gotického kostela“.
24. 8. 1964	Ministerstvo školství a kultury ve své zprávě pro schůzi vlády uvádí, že s Předsednictvem vlády projednálo urychlené zařazení zprávy o návrhu záchrany děkanského kostela v Mostě na pořad jednání vlády.
18. 11. 1964	Usnesením vlády ČSSR č. 612/64 bylo rozhodnuto o záchraně kostela.
14. 5. 1965	Na společném poradě Ministerstva školství a Ministerstva paliv bylo rozhodnuto vypracovat technicko-ekonomické studie k záchraně děkanského kostela v Mostě, a to ve variantách přesunu kostela jako celku a jako částečnou demolicí se zachováním podstatných částí; ustavit pracovní skupinu expertů, jejímž předsedou byl akademik Stanislav Bechyně. Od roku 1969 byl předsedou této komise člen korespondent ČSAV Alois Myslivec.

17. 1. 1967	Předsednictvo vlády doporučilo záchranu kostela přesunem (po zhodnocení třinácti variant záchran).
9/1967	Báňské projekty Teplice zpracovaly technicko-ekonomickou studii „Zdůvodnění přemístění děkanského kostela v Mostě“.
3/1968	Báňské projekty Teplice zpracovaly projektový úkol přesunu kostela po tuhých drahách.
5/1968	Dr. Wunsch v komisi expertů seznámil s doporučením francouzského experta Prévosta kostel přesunout po pružné dráze.
16. 11. 1969	Ve vládní komisi expertů byla k realizaci odsouhlasena studie realizovatelnosti zpracovaná Transferou, organizací Ministerstva kultury, speciálně zřízenou pro akci záchranu děkanského kostela.
4. 3. 1970	Vláda svým Usnesením č. 48/70 ze dne 4. března 1970 na základě zhodnocení alternativ způsobů záchran, studií realizovatelnosti a doporučení komise expertů rozhodla o způsobu přesunu kostela.
12. 5. 1970	Vláda svým Usnesením č. 103/70 ze dne 12. května 1970 znovu rozhodla o záchraně a způsobu přesunu kostela do prostoru středověkého špitálu a kostela sv. Ducha a vytvořit tak historickou dominantu nového Mostu.

V roce 1970 byl proveden detailní stavebně historický průzkum, demontáž mobiliáře interiéru včetně hlavního oltáře (vše umístěno do depozitáře v budově mostecké věznice). V roce 1971 byla provedena řada průzkumů vlastního objektu a blízkého okolí. Především průzkum archeologický, stavebně historický, geologický, zjišťování stabilitních podmínek apod. V letech 1972 až 1975 byla rozebrána chatrná kostelní věž a byly prováděny práce v interiéru kostela: zpevnění chrámové klenby torkretovým nástřikem s příměsí epoxidové pryskyřice, vyztužení klenebních žeber, zpevnění nosných sloupů, vyztužení objektu příhradovou konstrukcí, která sevřela celou budovu uvnitř i zevně a umožnila rozložit váhu 9600 tun historického zdiva na 53 transportních vozů. Budova byla „odříznuta“ nad zemí, stěhovala se pouze nadzemní část. Obvod kostela byl zajištěn betonovým věncem, čímž se váha celého objektu zvýšila na 12 000 tun. (Historické podzemí zůstalo na původním místě a bylo těžbou zlikvidováno.) Současně byla vybudována transportní dráha, kterou tvořily železobetonové panely, na které byly poskládány 8 m dlouhé dvojice svařovaných nosníků, ukončené koleje. Tato technika byla z úsporných důvodů dlouhá jen 160 m, a proto musela být po průjezdu kostela demontována a před kostelem opět pokládána. Vlastní přesun se uskutečnil po čtyřech kolejištích. Unikátním způsobem byl řešen přesun oktogonálního prostoru krypty baziliky, vzácné památky upomínající ještě na původní kostel. Její klenba byla vyztužena rubovou železobetonovou skořepinou a zavěšena na hlavní ocelovou konstrukci a takto spolu s celým objektem přemístěna. Kostel byl „naložen“ na soubor transportních vozů o únosnosti 500 Mp, z nichž každý byl ukončen hydraulickým válcem. A protože kostel jel po prohýbající se dráze, každý z těchto vozů byl napojen na systém automaticky regulované nivelace, jenž udržoval transportní rovinu v toleranci ± 1 mm. Tento systém obsahoval asi 5 km vodovážných hadic a 10 km propojovacích kabelů, a byl v té době nejrozsáhlejším, jakého kdy bylo ve světě použito. V kostele tak bylo výškově sledováno celkem 500 míst na historickém zdivu i na zpevňující konstrukci. Vše bylo řízeno počítačem, který za dobu přesunu přijal a vyhodnotil na 9 milionů informací. Trasa přesunu byla dlouhá 841,1 metru. Rychlost přesunu byla rovněž řízena počítačem. Pohyb vpřed byl zajištěn čtyřmi hydraulickými válci, které dle potřeby i brzdily, neboť objekt byl přemísťován po dráze ve sklonu 12,28 ‰. Tato vysoce sofistikovaná technologie byla automaticky řízena z centra tak, že po nadlimitní výškové denivelaci jakékoli části historického zdiva dal počítač impuls příslušnému transportnímu voz, který tak zvyšováním či snižováním hydraulického válce vyrovnával nerovnosti nezpevněného podloží transportní trasy. Přemístěná budova byla na novém místě usazena na novou železobetonovou konstrukci se dvěma podzemními etážemi. Zdvihání a nakládání celého objektu bylo započato 15. září 1975, vlastní přesun byl zahájen 30. září 1975 v 11 hodin a 50 minut. Dráha přesunu byla dlouhá 841,18 m, se sklonem 12,28 ‰ a měla obloukový půdorys. Zpevněný objekt děkanského kostela se po ní pohyboval nepřetržitě rychlostí 1,2 až 3,2 cm za minutu. Na své dnešní místo na bývalém mosteckém Pražském předměstí kostel dorazil 27. října 1975 v 8 hodin 52 minutu.

Hlavní technické údaje přesunu (30. 9. – 27. 10. 1975)	
Výška budovy kostela (bez rozebrané věže)	29,7 m
Šířka budovy kostela	31,5 m
Délka budovy kostela	60 m
Výška kleneb	7,2 m
Hmotnost zdiva vlastního kostela	9600 t
Celková hmotnost přesouvaného objektu	12 000 t
Přesun probíhal po dráze o poloměru 548,5 m, se sklonem 12,3 ‰, na vzdálenost 841,1 m, rychlostí 1,2 až 3,2 cm/min. Použito bylo 53 speciálních transportních vozů o max. únosnosti 500 t. Přesun děkanského kostela v Mostě byl zařazen do Guinnessovy knihy světových rekordů jako transfer nejtěžšího tělesa přepravovaného po kolejích. Dosud nebyl překonán.	

Celková renovace objektu a rekultivace okolí na novém místě trvala řadu let. Byla znovu postavena věž, zrestaurován interiér s regotizační orientací, odstraněna výzdoba z 19. století. V roce 1991 byly zahájeny

práce na reinstalaci barokního oltáře, roku 1992 zrestaurovány původní velké varhany. V roce 1993 došlo k opětovnému vysvěcení kostela litoměřickým biskupem ThDr. Josefem Kouklem. Byla tím naplněna vize předchozího litoměřického biskupa ThDr. Štěpána Trochty, kterou vtělil do svých slov během poslední bohoslužby na Velikonoční pondělí roku 1969 v děkanském kostele: „*Celé generace naplňovaly neděli co neděli po staletí tento chrám, aby se zúčastnily nejsvětější oběti. Lidé zde byli křtěni, zpovídali se, uzavírali manželství, žili zde a přenechávali své místo následujícím generacím. Má tedy prostor chrámu i svoji zvláštní atmosféru. Náboženský odkaz tolika generací je sem jakoby vkořeněn. Dokud chrám bude stát, je naděje, že současnost života najde své pokračování v budoucnosti právě v duchovním odkazu otců*“. Celospolečenský význam děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě – objektu mimořádně kulturní hodnoty – byl potvrzen a umocněn tím, že vláda České republiky schválila 8. února 2010 nařízení, kterým byl s účinností od 1. července 2010 prohlášen za národní kulturní památku. – Srov. též obr. č. 89–91.

Mapový list č. 49

Obr. č. 116a–h: Prostor starého Mostu a jeho okolí na srovnávacích fotografiích, 1960–2011. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora. – a: Pohled na jihovýchodní část historického města, 1972 a 1999. – b: Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie po přesunu, 1978 a 2010 (na snímku z roku 2010 v pozadí zbytkový lom Most a jeho okolní výsypky po rekultivaci). – c: Prostor lomu Ležáky, 1960 a 2010. – d: Rekultivace v těsném sousedství nového Mostu zahrnovaly i obnovu tradičního pěstování révy vinné, 1973 a 2009. – e: Krajinový rámeček nového Mostu, 1992 a 2010. – f: Vrch Hněvín, na jehož úpatí dnes prochází rychlostní komunikace R 13, 1973 a 2011. – g: Prostor Velebudické výsypky, dnes s dostihovým areálem, 1982 a 2008. – h: Prostor Slatinické výsypky; i zde se při rekultivaci uplatnily porosty révy vinné, 1972 a 2008.

Mapový list č. 50

Obr. č. 117a–d: Prostor starého Mostu a jeho okolí na srovnávacích fotografiích, 1965–2012. Foto Stanislav Štýs. Archiv autora. – a: Prostor lomu Most, 1972 a 2012. – b: Prostor lomu Most, 2008 a 2012. – c: Prostor lomu Vrbenský – úsek Matylda, 1965 a 2012. – d: Prostor lomu Benedikt (v jihovýchodní části nového Mostu), 1965 a 2010.

Mapový list č. 51

Obr. č. 118: Pohled na Most, [1592] (bitva u Mostu roku 1421). Autor neznámý. Olejomalba na plátně, výška 2050 mm, šířka 1600 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0584. Foto Pavel Vychodil. – Námětem obrazu je srážka husitů a míšeňských oddílů, již 5. srpna 1421 vyvrcholilo zhruba desetidenní obležení Mostu, vítězstvím Míšeňských ukončené. Votivní obraz Wolfganga Zelendára (Selendera) z Prošovic (klečící donátor identifikovaný erbem je zachycen v popředí; nepřehlédnutelná je fyzická podobnost donátora se Zelendárem na mladším portrétu) je umělecky mimořádně působivý, navíc značné dokumentární hodnoty (jednak panoramatickým vyobrazením města a okolní krajiny, a jednak jako doklad tradice téměř zázračné záchranu města před husity). Obraz byl původně určen pro oltář sv. Anežky (Římské) v mosteckém farním kostele; roku 1808 – jakožto námětově příliš profánní (!) – byl přenesen na radnici. Nejstarší přímá zmínka o něm pochází ze druhé poloviny 17. století, kdy se hovoří o pohřbu v blízkosti oltáře sv. Anežky, na němž je malba s motivem boje Mosteckých s Žižkovými oddíly (šlo o boční oltář napravo od vstupu do kostela). Do kaple sv. Anežky hodlal roku 1587 Wolfgang Zelendár z Prošovic umístit náhrobník svého otce (Wolfgangův otec i sourozenci podlehli morové epidemii v letech 1583/1584); z listiny vyplývá, že mínil odcestovat do Itálie, přičemž svůj majetek odkázal na zbožné účely a částku 50 kop grošů míšeňských vyčlenil na zhotovení obrazu pro oltář v kapli sv. Anežky; vykonavatelem si zvolil Georga Bartolda Pontana z Breitenberka. (Zelendár ve skutečnosti nesměřoval do Říma, ale pouze do Řezna, zde vstoupil do kláštera sv. Emmerama, oddal se studiím teologie a roku 1592 byl vysvěcen na kněze; roku 1598 vedl uvítací řeč, když do Řezna a kláštera zavítal Rudolf II. a patrně i s jeho pomocí se stal roku 1602 opatem kláštera Břevnov-Broumov a posléze generálním vizitátorem benediktinského řádu pro Čechy a Moravu.) Když byl obraz roku 1808 z oltáře odstraněn, ponechán zde rám s latinským nápisem, z něhož mj. vyplývá, že obraz objednal Pontanus z Breitenberka. Z hlediska historické reality je obraz stylizovaný v řadě ohledů – nejen reáliemi, jež (samozřejmě) odpovídají pozdnímu 16. století, ale i lokalizací místa bitvy (kde volba byla poplatná malířovu záměru rozvinout před pozorovatelem panorama města s hradem, táborem obléhatelů i klášterem v Zahražanech), a neměně i tím, že míšeňské oddíly se teprve blíží (ačkoliv bitva je již rozhodnuta a husité se dávají na útek). Na obraze navíc najdeme několik časových rovin – vedle vlastní bitvy jakožto nejmladší z událostí je to vypálení kláštera Zahražany, k němuž došlo již na samém počátku obležení někdy 24. nebo 25. července, a smrt Rampholda von Gorenz (26. července). Dnes jen hypoteticky řešitelná je otázka identity několika osob v popředí obrazu, hledících přímo na diváka (a majících tedy evidentně mimořádný význam) – Ott se domnívá, že může jít o (krypto)portréty Wolfganga otce a dále zprostředkovatele obědávky obrazu, Georga Bartolda Pontana z Breitenberku (pod nohama koně Ott tuší vyobrazeného Jana Husa – což by zjevně mělo velmi silný propagandistický účín vztahující se k samotnému objednavateli). Obraz není datovaný, jeho vazba na Zelendára a současně na Pontana však naznačuje, že vznikl krátce před rokem 1593, kdy Pontanus vydává svůj oslavný spis *Bruxia*, a je dobře myslitelné, že tam zmiňovaná „*pictura percelebris*“ je právě Zelendárův votivní obraz. Autor obrazu není znám, že však šlo o umělce mimořádně nadaného, není pochyb – atribuce téměř autorovi, jenž Pontana

portrétoval (1592) a své dílo signoval jako IOANNES A (tj. snad Ioannes Aquanus = Jan z Cách) a nadto jeho identifikace s proslulým Hansem von Aachen jsou však hypotetické. – OTT, Alois: Das Brüxer Schlachtenbild. In: TÝŽ: Brüxer Erbe aus der Husitenzeit. Windsbach 1955, s. 71–90; nejnověji OTTOVÁ, Michaela: Vybavení chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. Ústí nad Labem 2013, č. kat. 16. – Obraz je nejstarším a bezpochyby jedním z nejmonumentálnějších zachycení Mostu a jeho okolí – „města v krajině“ s dominantním Hněvínem. V tomto smyslu se na svou dobu jedná o dílo mimořádné, jež navíc představuje vítaný pendant k takřka současnému a z hlediska „deskriptivní dokumentace“ věrnému pohledu Willenbergovu (srov. mapový list č. 52, obr. č. 119).

Mapový list č. 52

Obr. č. 119: Most od východu, 1602. J[an] W[illenberg]. Perokresba, výška 189 mm, šířka 614 mm (celek a detail). Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Praha, sign. DT I 30. Foto Pavel Vychodil. – Vyobrazení města a jeho nejbližšího okolí z počátku 17. století bylo patrně nakresleno ze svahu kopce Špičák, tj. z východní strany, zatímco pozdější veduty jsou směřovány ze severovýchodní strany, kdy Zámecká hora (Hněvín) vystupuje symetricky přímo za městem. Pohled ze straně nabízí nejen přehled o zástavbě města a okolí, ale umožnil i zanést pás Krušných hor v pozadí a v popředí kopce Českého středohoří – zmiňovanou Zámeckou horu, Široký vrch a Ressler, tehdy téměř nezalesněné. Mostecký hrad je opatřen popiskou „*všechn s zemí srovnany*“, doplněnou až ve 2. polovině 17. století poté, co byl hrad v letech 1651–1653 na žádost měšťanů zbořen. V rovině hradu je umístěn znak samotného města. Veduta posloužila v 18. století jako předloha pro nástěnnou malbu v ambitu areálu kostela Panny Marie Bolestné v Bohosudově (srov. obr. č. 10). Willenbergova veduta zachycuje vcelku věrně město sevřené hradbami spolu se zástavbou na předměstí a v bližším okolí. Zřetelné je opevnění města, které tvoří dva pásy hradeb. Vnitřní hradba je vyšší a je po obvodu doplněna čtverhrannými věžemi, pouze na jihozápadní straně, směrem k vrchu Hněvín, vystupují válcové věže. Tento pás opevnění byl doplněn nižší parkánovou hradbou se čtvercovými baštami. Vstupy do města chrání brány s věžemi. Na jihu se nachází Pražská brána (č. 3), na severu Špitální, zde uvedená jako Teplická (č. 18), cestu do Chomutova střežila na západě Chomutovská neboli Jezerní brána (č. 16) a bez vlastního názvu je znázorněna brána (č. 6) na jihozápadním konci města za klášterem magdalenitek. Východní strana města je chráněna přirozeným tokem řeky Bíliny, přes kterou vede několik mostů, podél zbývajícího opevnění byl vykopán příkop. Střed města dominuje děkanský kostel (č. 12) s věží dokončenou v roce 1602 (č. 13), tedy právě v době vzniku veduty. Severně od kostela stojí zvonice (č. 14), v této době patrová čtverhranná věž s dvěma půlkruhovými okny na každé straně, o další patro bude zvýšena až při barokní přestavbě roku 1738. Z dalších církevních staveb uvnitř hradeb je pod č. 5 zachycen mladší klášter magdalenitek jako mohutná stavba se sedlovou střechou bez věže a s presbytářem na východní straně. Minoritský klášter s kostelem na II. náměstí je opatřen vysokou štíhlou věží s jehlanovitou střechou (č. 15). Poslední stavbou ve městě zmíněnou v legendě je radnice (č. 17), která má věž zakončenou cibulovou bání. Pozdější jehlanovitá střecha je výsledkem přestavby v letech 1657–1658. U obytné zástavby jsou dobře zřetelné renesanční volutové štíty domů na II. i I. náměstí. Vznikly při přestavbách po požáru roku 1515, kdy byla na kamenných přízemích budována namísto původních dřevěných kamenná patra s novým průčelím. Avšak zachyceny jsou i pozdně gotické štíty. Vedle těchto honosných staveb se ve městě nacházejí i menší, přízemní domy. Tato jednoduchá zástavba se vyskytuje i na předměstích. Na východě a severu od města se za řekou rozprostírá Václavské předměstí, jehož severnímu okraji dominuje kostel sv. Václava (č. 19) s křížovnickou komendou. Kostel má výrazný sanktusník a na severní straně mohutnou hranolovou věž s dřevěným posebitím. Pražské předměstí tvoří zástavba soustředěná na jihu města před Pražskou branou. Číslem 4 je zde vyznačen nový hřbitov vinoucí se od Pražské brány až k jihozápadnímu cípu opevnění. Předměstím procházela cesta na Prahu, podél které jsou uvedeny další stavby. Oválná budova (č. 9) je vápenná huť a západně od ní stělnice (č. 8). Druhá stělnice, zvaná Na Ptáku (č. 7), se nachází u městských příkopů na jihozápadním okraji města. Její označení se v názvu ulice uchovalo až do moderní doby. Vychází ze střeleckých slavností, kdy byla na vysoké tyči zavěšena dřevěná maketa ptáka, který sloužil jako terč. Z bezpečnostních důvodů se tyto veřejné přístupné střelby konaly především v hradebních příkopech. Střelnici tvoří výrazná trámová konstrukce vystupující mezi věžemi městského opevnění. Dál od města se u pražské cesty nachází špitál sv. Ducha (č. 2). Špitální budovy jsou doplněny gotickým kostelíkem se sedlovou střechou, sanktusníkem a polygonálním presbytářem. Nejvzdálenějším objektem od města je starší klášter magdalenitek (č. 1), umístěný na kresbě na východním úpatí Širokého vrchu (č. 11), ač správně by měl být položen blíže k městu do prostoru před soutěskou mezi oběma kopci. Jedná se o poměrně rozsáhlý areál s kostelem se sanktusníkovou věžičkou, budovou konventu a dalšími, pravděpodobně hospodářskými budovami. Autor podává vcelku věrný obraz města nejen s jeho nejvýznamnějšími budovami, ale všímá si i drobných detailů. Zachyceny jsou i takové marginálie jako lávky přes Bílý potok a Bílinu protékající krajinou, vahadlová studna při polní cestě vedoucí ke kopci Špičáku, snopy slámy v ohrazené zahradě na kraji předměstí nebo boží muka při teplické a pražské cestě. Na vedutě nemohly být zachyceny dvě církevní stavby, které se na pozdějších vyobrazeních zpravidla vyskytují, ale které vznikly až po Willenbergově návštěvě města. Na předměstí Václa-

více je to kostel sv. Anny, který v roce 1583 vyhořel a byl obnoven až v letech 1610–1612. Západně od města pak chybí kapucínský klášter, jehož stavba byla zahájena v roce 1616. Legenda: 1 Kloster Saras Jungk. [Zahražanský ženský klášter]; 2 Spital zum Hl. Geist [Špitál sv. Ducha]; 3 Prager thor [Pražská brána]; 4 Der Neue Kirchhoff [Nový hřbitov]; 5 Nonnen Kloster [Klášter jeptišek]; 6 Pforten [Branka]; 7 Vogelstang [Na ptáku]; 8 Schußstadl [Střelnice]; 9 Ka[[]kenstein [Vápenka]; 10 Schloß od. Landswerdt [Hrad neboli Zemská stráž]; 11 Braittenbergk [Široký vrch]; 12 Hauptkirch sampt [Hlavní kostel s]; 13 in dem Newen thurn 1602 [Novou věží 1602]; 14 Glockenhauß [Zvonice]; 15 Kloster am Markt [Klášter na náměstí]; 16 Thor nach Commottaw [Brána do Chomutova]; 17 Rathauß [Radnice]; 18 Thor nach Teplicz [Brána do Teplic]; 19 [Comm]jenda * [Komenda křižovníků].

Mapový list č. 53

Obr. č. 120: Zahražanský klášter magdalenitek, Hněvín a Most, 18. století (dobývání kláštera husity roku 1421). Autor neznámý. Olejomalba na plátně, výška 1110 mm, šířka 1750 mm. Římskokatolická farnost-děkanství Most, „Dobývání zahražanského kláštera husity“, číslo rejstříku ÚSKP 71164/35-1791. © Biskupství litoměřické. Foto Pavel Vychodil. – Husité se objevili před Mostem dne 24. července 1421 a rozložili svůj tábor jižně od města při žatecké cestě nedaleko kláštera magdalenitek. Řádové sestry před husity uprchly, sedm se jich však odvážilo vrátit zpět. Těchto sedm jeptišek bylo husity pobito a klášter zapálen, jak sugestivně vylíčil autor obrazu. Samotná bitva z 5. srpna, při které byli husité poraženi vojskem míšeňského markraběte Bedřicha, je zachycena na olejomalbě z konce 16. století (srov. mapový list č. 51, obr. č. 118). Ačkoliv obraz znázorňuje událost z období středověku, ztvárnění je plně poplatné době svého vzniku a nese se tedy v barokním duchu. Ať už se jedná o zušlechtnou krajinu v okolí Mostu, schematicky zobrazený hrad nad městem, který postrádá především svůj dominantní bergfrit, nebo o výklenkovou kapli zdobenou korintskými sloupky se Zahražanskou madonou, ke které se jeptišky modlí. Době vzniku obrazu je pochopitelně poplatná i podoba vlastního města. Většina hlavních budov získala svůj vzhled až v 16. století při obnově po požáru roku 1515, některé vznikly ještě později. Tak zde vidíme kostel Nanebevzetí Panny Marie v tradičním pozdně gotickém provedení a vedle něj kostel s červenou střechou věže, patřící klášteru minoritů. Nechybí ani renesanční radnice, za kterou se tyčí rozsáhlý komplex domů s červenými střechami. Jedná se o klášter kapucínů, jehož stavba byla zahájena v roce 1616 a rozšíření proběhlo po třicetileté válce. Dvojitý pás hradeb kolem města je doplněn Jezerní branou a baštou na severu města (v pravé části obrazu) a Pražskou branou, což je nepříliš zřetelná štihlá kvádrová věž na opačném konci města. Za ní se rozkládá mohutná stavba zakrytá červenou sedlovou střechou se sanktusníkem – městský klášter magdalenitek, který byl vystavěn během 2. čtvrtiny 15. století právě poté, co došlo k masakru na Zahražanech. Zcela zavádějící (realitě neodpovídající) je ovšem i samotná lokalizace kláštera na rovině v notné vzdálenosti od kopců v pozadí. Klášterní areál se rozkládal na úpatí Zámecké hory (Hněvína) a Širokého vrchu jihozápadně od města v prostoru vymezeném zhruba dnešními ulicemi Opletalovou na jihu, Chmelnou na západě, Vinohradskou na severu a Zahražanskou na východě. Panorama Mostu tak, jak je zachyceno na malbě, však neodpovídá pohledu od jihozápadu, ale spíše od jihu, či dokonce jihovýchodu (srov. mapový list č. 55, obr. č. 123). Takovýto pohled by se pozorovateli naskytl, pokud by hleděl na město asi kilometr východně od zahražanského kláštera, přibližně od prostoru dnešního zimního stadionu u křižovatky ulic Budovatelů a Rudolická. Klášter ležel západně od žatecké cesty a kompozice staveb ve městě by byla zcela jiná, pokud bychom hleděli na Most od návrší na Zahražanech. Tato umělecká licence se drží tradičního schématu zobrazování Mostu z východní strany, při kterém vyniknou všechny významné městské stavby a kopec s hradem nad městem při něm dotváří důstojnou kulisu. Při reálném zobrazení by byla severozápadní část města včetně radnice skrytá za svaahem Zámecké hory.

Mapový list č. 54

Obr. č. 121: Most od severovýchodu, 1770. *Brüx 1770* (v horní části rámu). Autor neuveden. Olejomalba, výška 1260 mm, šířka 1330 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0618. Foto Pavel Vychodil. – Zachycuje obdobný pohled jako o něco mladší veduty Jungmannova (srov. mapový list č. 55, obr. č. 122) a Venutova (srov. mapový list č. 56, obr. č. 124); tamtéž i komentáře.

Mapový list č. 55

Obr. č. 122: Most od severovýchodu, kolem 1800. *Königl. Frey-Stadt Brüx*. A. Jungmann, rytec G. Döbler. Kolorovaná ocelorytina, výška 160 mm, šířka 380 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3331. Foto Pavel Vychodil. – Pohled na město se schematickým opevněním bez zakreslení předměstské zástavby a bez řeky Bíliny, jež tekla podél východních hradeb. Zcela vlevo jezdecká kasárna a věž Pražské brány, vpravo kostel piaristů ještě bez věže, pouze se sanktusníkovou věžičkou, dále minoritský klášterní kostel, za nímž je vidět poutní cesta vedoucí z Mostu ke zrušenému klášteru v Zahražanech. Dominantou uprostřed města je děkanský chrám s barokní zvonici vpravo. Napravo radnice s okolní zástavbou, za níž vyčnívá věž Jezerní brány. Následuje klášterní komplex kapucínů a vpravo za hradbami křižovnická komenda a kostel sv. Václava. Za městem se vypíná Zámecký vrch, na jehož temeni jsou zakresleny zbytky zbořeného hradu. Dřevěný domek na úpatí (vpravo od zvonice) je stará lisovna, kterou využívali místní vinaři při zpracování vína z vinic na svazích Zámeckého vrchu. Budova dala jméno i pozdější ulici – Pressfeld, česky Na lisu (dnešní ulice U města

Chersonu). Z hlediska úhlu pohledu i rozsahu záběru je tato veduta velmi podobná Venutově (srov. mapový list č. 56, obr. č. 124).

Obr. č. 123: Krajina s Mostem od jihu, resp. jihozápadu, počátek 19. století. *Brüx von der Südseite*. B. Kutschera. Kolorovaná mědirytina, výška 200 mm, šířka 265 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 4152. Foto Pavel Vychodil. – Idylický výjev zachycuje Žateckou silnici se Zámeckým vrchem v pozadí. Z města vidíme vyčnívat nad zástavbu především věže. Malá věžička na úpatí patří klášteru kapucínů, o něco vyšší je radniční věž a výrazný děkanský kostel. Věž s červenou střechou patří minoritskému kostelu a okrouhlá věž piaristům. Vedle ní je zachycena Pražská brána. Zcela vpravo mimo město se nachází špitál sv. Ducha. Domky nalevo od Žatecké silnice představují Zahražany.

Mapový list č. 56

Obr. č. 124: Most od severovýchodu, 1810. *Die Königl. Stadt Brüx im Saazer Kreise, aufgenommen 1810, gemahlt von J. Venuto*. Jan Venuto. Kolorovaná perokresba, výška 253 mm, šířka 431 mm (rozměry listu výška 298 mm, šířka 477 mm). Österreichische Nationalbibliothek Wien, inv. č. E27402C. Sken Österreichische Nationalbibliothek Wien. – Legenda: 1. Schlossberg [Zámecký vrch], na jehož vrcholu jsou schematicky vyznačeny hradní ruiny připomínající skalnatý výběžek; 2. Pragerthor [Pražská brána], kterou se vstupovalo do města od jihu, zbořena 1829; 3. Piaristen [piaristé], tj. jejich klášterní kostel Narození Panny Marie; 4. Saras Wahlfahrtort [poutní místo Zahražany], zřetelná alej stromů vedoucí od města k zahražanskému areálu magdalenitek, jejichž klášter zrušil Josef II. roku 1782; 5. Minoriten [minorité], tj. klášterní kostel sv. Františka Serafinského; 6. Stadtkirche [městský kostel], tj. děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie; 7. Glockenthurm [zvonice]; 8. Rathaus [radnice]; 9. Seethor [Jezerní brána], stavba čtvercového půdorysu, z níž je viditelná jen horní část, zbořena 1837; 10. Kapuciner [kapucín], tj. jejich klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie; 11. Kreuzherrn [křižovníci], tj. areál komendy s kostelem sv. Václava. Město je obcházeno hradbami, před nimiž se rozkládají pole; řeka Bílina není zachycena. Venutova veduta se stala východiskem zmenšené verze (srov. mapový list č. 57, obr. č. 125); podobná je i veduta zhruba z roku 1826 (srov. mapový list č. 57, obr. č. 126).

Mapový list č. 57

Obr. č. 125: Most od severovýchodu, po 1810. *Die Königl. Stadt Brüx im Saazer Kreise*. Jan Venuto, rytec Georg Döbler. Kolorovaná rytina, výška 145 mm, šířka 210 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UGM 3330. Foto Pavel Vychodil. – Zjednodušená a také graficky méně kvalitně provedená Venutova veduta z roku 1810 (srov. mapový list č. 56, obr. č. 124; tamtéž i komentář). Srovnání obou vedut stojí za pozornost i z hlediska stylizovaného krajinného rámcu v popředí – zatímco veduta z roku 1810 evokuje pravidelně zoranými poli harmonickou hospodářskou krajinu, na této vedutě vytváří několik terénních vln v popředí a louky se stylizovanou stafáží dojem spíše bukolický.

Obr. č. 126: Most od severovýchodu, cca 1826. Výuční list Franze Erbesse ze Žatce vydaný cechem pekařů v Mostě 19. června 1826. G. Döbler dle rytiny A. Jungmanna. Kolorovaná rytina, výška 160 mm, šířka 383 mm. Státní okresní archiv Most, Cech pekařů v Mostě, inv. č. 4. Sken Martin Myšička. – Z hlediska úhlu pohledu i rozsahu záběru je pohled velmi podobný vedutám Venutovým (srov. mapový list č. 56, obr. č. 124; mapový list č. 57, obr. č. 125).

Mapový list č. 58

Obr. č. 127: Veduta s pohledem na III. náměstí a vrchem Hněvínem v pozadí, 1839 (?). Akvarel podle předlohy F. Hauschilda, výška 153 mm, šířka 235 mm. Státní okresní archiv Most, Sbirka fotografií a grafik, stará sign. XI/H-4. Sken Martin Myšička. – V Soupisu vedut mylně uvedeno II. náměstí s děkanským kostelem (Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Svazek II/3. Státní okresní archiv. Praha 2003, s. 260, č. 743). Jihovýchodní roh III. náměstí (Böhmischer Ring, Gymnaziální náměstí, v období okupace 92er-Platz a Goebels-Platz, později Šmeralovo náměstí) s klášterním piaristickým kostelem Narození Panny Marie, jehož věž je zde nakreslena na pravé, severní straně, ačkoliv stála na straně jižní. Vpravo odděluje ulice U Jeptišek kostel od fronty domů č. p. 254, 255 (zvýšen koncem 19. století o první patro) a 256. Vlevo zachycuje veduta dům č. p. 247, oddělený ulicí U Pražské brány od domů č. p. 251 a 250. Podlouhí těchto domů, stejně jako dalších na náměstí, byla v 19. století zazděna a přeměněna na obchody a dílny. Barokní branka mezi domem č. p. 250 a kostelem, kterou se procházelo na tzv. Laurenzi-Promenade (Promenáda císaře Josefa, Wilsonovy sady, Fučkovy sady), byla stržena v 19. století. Sousední portál kostela zůstal zachován až do jeho demolice. Za městem se vypíná Zámecký vrch (Hněvín), zde hojně porostlý, avšak zcela zalesněn byl až ve 20. století.

Obr. č. 128: Pražská brána v Mostě, před 1829 (kresba kolem 1900). F. Hauschild. Akvarel pod sklem, výška 170 mm, šířka 122 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4197. Foto Pavel Vychodil. – Pražská brána byla zbořena roku 1829; Hauschild ji kreslil podle starší předlohy. – Srov. též obr. č. 12.

Obr. č. 129: Jezerní brána v Mostě, před 1839 (kresba kolem 1900). [F. Hauschild]. Akvarel pod sklem, výška 170 mm, šířka 122 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UKM 4196. Foto Pavel Vychodil. – Jezerní brána byla zbořena roku 1839; Hauschild ji kreslil podle starší předlohy. – Srov. též obr. č. 12.

Mapový list č. 59

Obr. č. 130: Pražský mlýn, 1870 (malba 1920–1925). *Alt-Brüx. Prager Mühle 1870*. H. Loos. Olejomalba na lepence, výška 325 mm,

šířka 490 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0600. Foto Pavel Vychodil. – Původní vodní mlýn byl v nízké budově vlevo, vysoká budova vpravo je parním mlýnem. Byla v něm pekárna a tamější chléb byl označován korunkou, proto se mlýnu také říkalo Korunní. Zanikl v roce 1954.

Obr. č. 131: Kamenný mlýn v Okružní ulici, 1870 (malba 1920–1925). *Alt-Brüx 1870. Stein-Mühle. Ringstr.* H. Loos. Olejomalba na lepence, výška 320 mm, šířka 495 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0603. Foto Pavel Vychodil. – V roce 1889 byl mlýn rekonstruován rodinou S. Spitzze a byla v něm zřízena také pekárna. Nazýval se pak Spitzovým mlýnem.

Obr. č. 132: Jezerní mlýn, 1870 (malba 1920–1925). *Alt-Brüx. See-Mühle 1870*. H. Loos. Olejomalba na lepence, výška 330 mm, šířka 500 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0604. Foto Pavel Vychodil. – Původní vodní mlýn, ke kterému vedl náhon z řeky Bíliny, byl v domku vlevo. V 60. letech 19. století byl přestavěn na parní mlýn a nazýval se také Rehnovým a pak Veitovým mlýnem. Byla v něm rovněž pekárna. V roce 1926 byl přestavěn na obytnou budovu.

Obr. č. 133: Cihelny v prostoru mezi mosteckými nádražními, 1870 (malba 1920–1925). *Alt-Brüx. Ziegeleien 1870*. H. Loos. Akvarel na lepence, výška 435 mm, šířka 290 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0598. Foto Pavel Vychodil. – Počet cihelen v okolí města výrazně vzrostl v poslední čtvrtině 19. století, v období prudkého stavebního rozmachu města. Srov. fotografie zachycující totéž kolem roku 1930 (obr. č. 72).

Mapový list č. 60

Obr. č. 134: Masné krámy v Masné, později Švermové ulici, cca 1870 (malba 1920–1925). *Brüx – Fleischbänke*. H. Loos. Akvarel na lepence, výška 390 mm, šířka 545 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0613. Foto Pavel Vychodil. – V masných krámech (masných lavicích) se porážel dobytek i prodávalo maso. Město spolu s cechy dohlížely nad vahou, mírou a cenou, později i nad zdravotní nezávadností. Tento způsob se v Mostě udržel v Masné ulici, jak ukazují Loosův obrázek, až do poslední třetiny 19. století. Již od roku 1817 měl ale Most za hradbami také svá nová jatka. V době rychlého nárůstu obyvatel byla na Pražském předměstí postavena v roce 1875 nová jatka, která po různých úpravách sloužila až do likvidace města.

Obr. č. 135: Müllerova ruční šachta, 1870 (malba 1920–1925). [Bez popisku]. H. Loos. Akvarel na lepence, výška 295 mm, šířka 435 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0617. Foto Pavel Vychodil. – První registrované doly, situované na jihovýchodní straně Hněvína, byly doly Grahl (založen 1762), Kohlenberg (1770) a St. Paul (1771). Pozděpodobně se zde těžilo ještě počátkem 19. století. Majitelé pozemků měli zpočátku výhradní a pak přednostní právo těžít. Důlní míry a dolová pole se už ovšem také propůjčovaly.

Obr. č. 136: Böttgerova továrna na zemědělské stroje, 1870 (malba 1920–1925). *Fabrik für landw. Maschinen – Hermann Böttger 1870*. H. Loos. Tempera na lepence, výška 185 mm, šířka 250 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0674. Foto Pavel Vychodil. – Srov. foto továrny z doby kolem roku 1975 (obr. č. 95).

Obr. č. 137: Příjezd prvního vlaku do Mostu dne 8. 10. 1870 (malba 1920–1925). *Alt-Brüx. Eröffnungszug der A. T. E. am 8./10. Oktober 1870*. H. Loos. Olejomalba na lepence, výška 315 mm, šířka 580 mm. Oblastní muzeum v Mostě, sign. UOM 0595. Foto Pavel Vychodil. – Vlaková souprava byla tažena lokomotivou s tendrem, pojmenovanou Komotau. Za lokomotivou byl zavazadlový vagon, následovalo devět amerických osobních vagonů, u nichž mělo každé kupé vlastní dveře. Vagony I. třídy byly natřeny žlutě, II. třídy zeleně a III. a IV. třídy hnědě.

Mapový list č. 61

Obr. č. 138: Hněvín a prostor starého (vlevo) a nového Mostu (vpravo), 2013. Foto Petr Toman. © Magistrát města Mostu, 2013.

Obr. č. 139: Most a Mostecké jezero, pohled od jihu, 2013. Foto Petr Toman. © Magistrát města Mostu, 2013.

Mapový list č. 62

Obr. č. 140a–p: Pohlednice města Mostu, cca 1898–1915. Skenovala Eva Hladká. – a: Václavské náměstí a Nádražní ulice z věže kostela sv. Václava, kolem 1910. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchív, nesign. Záběr na město jižním směrem. Od náměstí vede do centra Nádražní ulice, nalevo z náměstí vyběhá Okružní ulice, hlavní cesta na bývalém Václavském předměstí. Prostor mezi parkovou úpravou směřuje k Teplické ulici, která procházela novou čtvrtí na Teplickém předměstí. Za nárožním domem č. p. 332 vystupuje věž kostela sv. Anny, v dál dominuje děkanský kostel a na kopci obnovený hrad. Stavební proměna prostoru srov. obr. č. 17. – b: Německé chlapecké reálné gymnázium v pozadí se Zámeckým vrchem, kolem 1915. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchív, nesign. Pohled od východu od polí za městským hřbitovem na Žateckou ulici (dnešní třídu Čsl. armády) s budovou německého gymnázia č. p. 1360 (dnešní sídlo Oblastního muzea v Mostě). Vlevo je na Zahražanech patrný Okresní sirotčinec Františka Josefa č. p. 1304 (dnes Nemocnice následné péče) otevřený roku 1910. Na úpatí Hněvína je zachycena vilová zástavba v Gorenzově (dnešní Žižkově) ulici. Dům na pohlednici zcela vpravo č. p. 930 náleží k areálu městského pivovaru. – c: Zámecký vrch (Hněvín), kolem 1905. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchív, nesign. Srov. obr. č. 55. – d: Mostecký hrad po dostavbě, kolem 1913. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchív, nesign. Srov. obr. č. 56. – e: I. náměstí se sloupem se sv. Annou, cca 1909. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchív, pf. č. 962/63. Pohled do severního cípu I. náměstí, odkud vedla Nádražní ulice. Zprava je zachycena radnice (č. p. 57/58) a sousedící domy č. p. 59 a 60. Vlevo je zachycena západní fronta domů: hotel Adler (č. p. 83), pozdější policejní ředitelství (č. p. 82), „Burghardův“ hotel

U zlatého lva, (U lva), kde ještě před první světovou válkou vzniklo kino Guth (č. p. 80/81) a obytné domy č. p. 79 a 78 včetně domu č. p. 77, který však již stál v Nádražní ulici. Na náměstí stojí morový sloup sv. Anny Saměťetí z roku 1680, jehož autorem je italský sochař Jan Petr z Toscany. Sloup je dnes umístěn na Prvním náměstí. – f: Hotel Adler na rohu I. náměstí a Balbínovy ulice, kolem 1900. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, A 52a. Průčelí hotelu Adler (č. p. 83) směřovalo na západní stranu I. náměstí a dům byl podélně orientován do Lutherovy (posléze Balbínovy) ulice, kde na něj navazovala budova č. p. 1392, ve které sídlilo kino Union. – g: Trh na II. náměstí, kolem 1912. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Pohlednice zachycuje náměstí od jeho východního okraje během pravidelného týdenního trhu. Náměstí je v západní části zakončeno domem č. p. 21 (stavba s červenou střechou), za kterým se vypíná děkanský kostel. Jižní stranu náměstí vymezoval klášter minoritů (č. p. 228) a pod ním domy č. p. 227, 226 a 225 (poslední již na pohlednici není zachycen). Severní stranu tvořila fronta domů č. p. 174–181 přerušovaná Úzkou ulicí, která vedla na I. náměstí. Za domy č. p. 174 a 175 je v horní části viditelná kupole zvonice. – h: Husovo náměstí s Obchodní školou, kolem 1910. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 17/77. Jižní straně náměstí dominovala budova německé obchodní školy, vystavěná v letech 1904–1906 (srov. obr. č. 50). Střed náměstí měl parkovou výzdobu, kam byl na počátku 20. století přenesen pomník věnovaný padlým v letech 1848, 1859, 1866 a 1878. Válečný pomník byl odhalen 17. září 1899 původně u Jezerního mlýna. Po roce 1945 byl orel odstraněn a z mramorového soklu vznikl pomník obětem hornické stávký roku 1920. Pomník se dnes nachází v parčíku na křižovatce ulic Slovenského národního povstání a Boženy Němcové. – i: Václavské náměstí od kostela sv. Václava, cca 1908. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 17/77. Pohled na jihovýchodní cíp náměstí, kde se nacházely domy č. p. 332 (nároží Václavského náměstí a Nádražní ulice) a č. p. 834 (nižší jednopatrový dům) oddělený úzkým průchodem od č. p. 833. Tyto dva domy byly v majetku dolu Minerva. – j: Teplická ulice se školou, cca 1904. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 17/77. Školní budova č. p. 1020 (vlevo) byla otevřena v roce 1898 jako škola u sv. Václava (Sankt Wenzelschule). V době vzniku pohlednice zde sídlily německé školy obecná chlapecká a obecná dívčí. Po roce 1918 zde měly některé třídy též české školy jako např. Živnostenská pokračovací škola, měšťanská dívčí nebo mateřská škola. Po roce 1945 byly v budově umístěny výhradně české školy – obecná škola chlapecká, obecná škola dívčí, měšťanská škola chlapecká a měšťanská škola dívčí, poslední jmenovaná byla přeložena do budovy tzv. Masarykových škol a zbývající školy se staly předchůdkyněmi pozdější 4. základní devítileté školy. Škola byla v červnu 1970 uzavřena a výuka přesunuta do nového Mostu do Talichovy ulice, přesto bylo několik tříd otevřeno ještě v první polovině školního roku 1970/1971. Poté byla budova definitivně uzavřena a stržena. – k: Ulice Na ptáku (Rooseveltova), v pozadí Zámecký vrch, cca 1898. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 121/71. Ulice Na ptáku na úpatí Hněvína vznikla na místě cesty vedoucí vně starých městských hradeb. Stala se součástí vilové čtvrti, která se rozvíjela od konce 19. století na západním okraji města. Název ulice (něm. Vogelstange) je odvozen od staré stělnice, která ležela u městských příkopů. Při střeleckých slavnostech byla na vysoké tyči (Stange) zavěšena dřevěná maketa ptáka (Vogel), který sloužil jako terč. Pohlednice zabírá střed ulice, kudy procházela Witzhumova ulice (pozdější K výsluní) na Hněvín k městské vodárně. Vlevo od této ulice je zachycena honosná vila č. p. 726 a domy č. p. 314 a 482, napravo se nacházejí řadové domy č. p. 706, 688 a 689. – l: Ulice Na ptáku (Rooseveltova), cca 1913. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, př. č. 17/77. – m: Evangelický kostel sv. Anny na Anenském (Jeronymově) náměstí, kolem 1910. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Pohled na kostel od severu. Srov. komentář k obr. č. 31. – n: Pomník císaře Josefa II. na Promenáde císaře Josefa II., v pozadí Zámecký vrch, cca 1912. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Pomník Josefa II. byl v Mostě vztyčen 16. května 1882 v parku zároveň nazvaném po císaři (po roce 1918 přejmenovaném na Wilsonovy sady a v 50. letech na Fučíkovy sady). Park v jihozápadní části města vznikl v místě bývalého hřbitova, který se rozkládal za městskými hradbami. Pomník byl stržen neznámými vandaly v noci ze 17. na 18. prosince 1918. – o: Nová kasárna na Žatecké cestě (Čsl. armády), pohled ze Zámeckého vrchu, kolem 1910. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Severní pohled na jezdecká kasárna postavená v letech 1906–1908 (srov. obr. č. 60). Areál vymezovaly na severu Červená ulice (dnes Opletalova), na východě Žatecká (Čsl. armády), na jihu Lauterbachova (Partyzánská) a na západě Jakubova (Jugoslávská). V pozadí je mezi poli vidět vesnice Skyřice a na kopci Ressler vystupuje ze zelené štít statku č. p. 580. – p: Důl Richard u Mostu, kolem 1915. Oblastní muzeum v Mostě, fotoarchiv, nesign. Povrchový důl Richard se rozkládal východně od města za železniční trať státních drah (do roku 1892 Pražsko-duchcovská dráha). Ve 2. polovině 20. století byl důl začleněn do velkolomu Ležáky. – Srov. komentář k obr. č. 44.

Chlopeč obálky

Obr. č. 141: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě, 1878. Médirytina, výška 237 mm, šířka 183 mm. Státní okresní archiv Most, Sběrka fotografií a grafik okresu Most, sign. XI/E-1. Sken Martin Myšička. – Pohled na děkanský kostel od II. náměstí. Dům před kostelem (č. p. 21) je oddělen Širokou ulicí (Nejedlého) od fronty domu na náměstí (č. p. 174–176). V horní části náměstí je zachycen sloup sv. Jana Nepomuckého doplněný sochami zemských patronů, který byl v roce 1988 nově instalován u přesunutého děkanského kostela; za kněžištěm kostela se na dvou vysokých soklech nacházejí sochy kajčnicků, od roku 2007 umístěné ve špitále sv. Ducha.

Zadní strana obálky

Obr. č. 142: Firemní hlavičkový papír mosteckého pivovaru, po 1932. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most, stavební dokumentace mosteckého pivovaru, karton č. 466. Sken Martin Myšička. – Pohled od východu na areál pivovaru na křižovatce ulic Žatecká (dnešní Čsl. armády) a Gorenzova (Žižkova) s mosteckým hradem v pozadí. Nový pivovar byl v těchto místech vystavěn v letech 1898–1899 a v následujících desetiletích rozšiřován (srov. obr. č. 52). V popředí je zachycena nárožní restaurace, spolu s přilehlým objektem postavená v letech 1931–1932 jako č. p. 110 na místě bývalých objektů č. p. 110, 459 a 473. Zleva s nimi sousedí správní budova č. p. 437. Za těmito stavbami se rozkládá hlavní objekt pivovaru č. p. 1041. Vilové domy na Žatecké ulici č. p. 995 (zhruba uprostřed) a č. p. 930 (na levém konci areálu) sloužily jako služební byty a zázemí pro zaměstnance (prádelny, sklady apod.). Na Žatecké ulici je navíc znázorněna tramvajová trať s výhybnou vedoucí z města na Čepirožskou výšinu (srov. mapový list č. 43, mapa č. 56) a vily za pivovarským areálem, které se nacházejí v ulicích Na Ptáku a Gorenzova. Informace na vedutě týkající se založení pivovaru v roce 1490 (*gegründet 1490*) nemá historické opodstatnění, neboť v té době si vařili pivo měšťané sami ve svých domech. Letopočty 1490 nebo 1492 se objevují i ve starší literatuře (srov. např. Heimatkunde des Brüxer Schulbezirkes. Brüx 1908, s. 310 nebo Adressbuch des politischen Bezirkes Brüx. Brüx 1890/91, s. 185 aj.) a pravděpodobně odkazují na pořízení varné pánev městem, která však sloužila všem právovárečným měšťanům.

Ausführliches Verzeichnis der Karten, Pläne und Abbildungen für den Band Nr. 26 – Most (Brüx)

Zusammengestellt von Ivan Bičík, Tomáš Burda, Manfred Hellmich, Eva Hladká, Jan Klápště, Eliška Králová, Zdeněk Kučera, Lucie Kupková, Martin Myšička, Jan Pacina, Tomáš Pavlíček, Eva Semotanová, Robert Šimůnek, Stanislav Štýs, Karolína Tichá, Aleš Vyskočil

Umschlag

Abb. Nr. 1: Wappen der Stadt Most zum Jahre 2014. Graphische Bearbeitung Petr Tomas.

Abb. Nr. 2: Brüx vom Osten, 1602. [Johann] W[illenberg]. Federzeichnung, Höhe 189 mm, Breite 614 mm. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Praha, Sign. DT I 30. Foto Pavel Vychodil. Vgl. Kartenblatt Nr. 52, Abb. Nr. 119.

Textblätter

Karte Nr. 1: Landschaftsrahmen von Brüx und Umgebung in der Vorindustrialzeit. Nach: BŘEZÁK, Jaroslav – KLÁPŠTĚ, Jan: Zpráva o rekonstrukční geomorfologické a hydrologické mapě Mostecká. Archaeologia historica 8, 1983, S. 399–404 (archäologischer Inhalt Jan Klápště, graphische Bearbeitung Jaroslav Březák).

Karte Nr. 2: Frühmittelalterliche Besiedlung (6. – Anfang des 13. Jahrhunderts) in der Umgebung des Flusses Bílina (Biela) unter dem Hněvín (Schlossberg) nach archäologischen Belegen (1–10). A – Siedlungsareal am linken Flussufer, Umgebung der Wenzelskirche, die 1238 belegt ist, B – Siedlungsareal in Zahražany (Saras), mit der Kirche 1283 belegt, C – Siedlungsareal auf der Stelle des späteren Stadtpitals des hl. Geistes. Strichpunktiert der Fern Verbindungsweg zwischen Žatec (Saaz) und Bílina (Bilin), punktiert die Verbindung in das böhmische Binnenland und nach Freiberg. Nach: KLÁPŠTĚ, Jan: Paměť krajiny středověkého Mostecká. Most 1994 (archäologischer Inhalt Jan Klápště, graphische Bearbeitung Jaroslav Březák).

Abb. Nr. 3: Siegelstock der Stadt Brüx, um 1400. Státní okresní archiv Most, Archiv města Most – typáře, ev. j. 1. Foto Martin Myšička.

Abb. Nr. 4: Zwei Etappen in der Entwicklung des Brüxer Stadtkerns im 13. Jahrhundert. Schraffiert ausgesetzter Stadtkern zu Beginn der 30er Jahre des 13. Jahrhunderts, grauer Raster die Erweiterung um die Mitte des 13. Jahrhunderts. Gestrichelt der Fern Verbindungsweg zwischen Žatec und Bílina, strichpunktiert die Trasse „Prager Weg“ ins böhmische Binnenland. I, II, III – Plätze (Marktplätze). Archäologischer Inhalt Jan Klápště – Tomáš Velimský, graphische Bearbeitung Jaroslav Březák.

Abb. Nr. 5: Nachträgliche Veränderung des Stadtgrundrisses nordöstlich vom III. Platz, 13. Jahrhundert. Der Bereich des Marktplatzes (n) ist gestrichelt dargestellt. Der ändgültige Verlauf der Straße, die vom Marktplatz führt (a), wurde nachträglich nach dem Eingang der teilweise eingetieften Hütte bestimmt (A). Der ursprüngliche Verlauf der Straße ging wahrscheinlich aus der Marktplatzecke hervor (b). Nach: KLÁPŠTĚ, Jan – RICHTER, Miroslav – VELÍMSKÝ, Tomáš: Hausbau früher Lokationsstädte in Böhmen. In: Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa = Památky archeologické – Supplementum 6, 1996, S. 148–165 (archäologischer Inhalt Tomáš Velimský, graphische Bearbeitung Jaroslav Březák).

Abb. Nr. 6: Drei Etappen mittelalterlicher Veränderungen des Hauses Nr. 226 am II. Platz in Brüx, ca. 1230–1400 (a, b, c). Die Anfänge der Parzellennutzung beim II. Platz in der Zeit vor der Mitte des 13. Jahrhunderts repräsentierte der Überrest einer teilweise eingetieften Hütte, die mit einfacher Holzkonstruktion ausgestattet war (1). Die archäologischen Ausgrabungen haben keine zeitgenössischen Baurelikte ermittelt. Wohl bereits in der Mitte des 13. Jahrhunderts wurden zwei Gebäude aus Stein, mit Mörtel verbunden (2, 3), erbaut, die voneinander ein enger Durchgang trennte. Spätestens zu Beginn des 15. Jahrhunderts wurden die bisher getrennten Bauwerke in eine Einheit zusammengeschlossen. Neben dem Hauptwohnraum kam ein kleiner Raum der schwarzen Küche dazu (4), der zu der Ofenbedienung

bestimmt war. Die Vereinigung des Hauses in eine Einheit erforderte die Absperrung des früheren Durchganges mit einem Spitzgewölbe (5). Nach: KLÁPŠTĚ, Jan – MUK, Jan: Studie o středověkém domě z Mostu (č. p. 226). Památky archeologické 79, 1988, S. 199–240.

Karte Nr. 3: Rekonstruktionsplan der Stadt Brüx, um 1510. *Planskizze von Brüx um 1510*. Alois Ott (in: OTT, Alois: Brüxer Erbe aus der Hussitenzeit. Windsbach 1955, Anlage hinter der S. 102). Scann Robert Šimůnek.

Abb. Nr. 7: Blick auf Brüx, [1592] (die Schlacht bei Brüx im Jahre 1421). Autor unbekannt. Öl auf Leinwand, Höhe 2050 mm, Breite 1600 mm, Ausschnitt. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UOM 0584. Foto Pavel Vychodil. – Reproduktion des ganzen Gemäldes Kartenblatt Nr. 51, Abb. Nr. 118.

Abb. Nr. 8: Brüx auf der Karte strittiger Grundstücksgrenzen, zwischen 1675–1689. Autor unbekannt. Kolorierte Tuschezeichnung, Höhe 500 mm, Breite 375 mm, Ausschnitt. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UGM 3307. Foto Pavel Vychodil. – Reproduktion der Ganzheit Kartenblatt Nr. 2, Karte Nr. 10.

Karte Nr. 4: Bildkarte des Straßennetzes nordöstlich von Brüx, 1739. Handschriftliche Karte, Höhe 330 mm, Breite 420 mm, ohne Maßstab. Národní archiv Praha, Sběrka map a plánů, Sign. A-XVI-9. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 9: Brüx vom Nordosten, um 1750. *Brix*. Friedrich Bernhard Werner. Foto der Originalfederzeichnung, vernichtet im 2. Weltkrieg. Scann Robert Šimůnek.

Abb. Nr. 10: Brüx vom Osten, 18. Jahrhundert. Wandmalerei im Kreuzgang der Schmerzhafte Jungfrau-Maria-Wallfahrtskirche in Bohosudov (Mariaschein). Foto Robert Šimůnek.

Abb. Nr. 11: Blick auf Brüx vom Osten, 18. Jahrhundert. *S[ancti] Vitalis et Vincentius Martyres, quorum Sacra corpora Pontii in Ecclesia [F]ratrum] min[orum] Convent[us] requiescunt et pie venerantur*. Stich, Doppelblatt, Höhe 177 mm, Breite 114 mm. Státní okresní archiv Most, Sběrka starých tisků. Scann Martin Myšička.

Abb. Nr. 12: Brüxer Stadttore, Anfang des 19. Jahrhunderts. Reproduktion von zeitgenössischen Zeichnungen auf einer Ansichtskarte. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, ohne Sign. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 13: Brüx vom Norden (Nordosten), um 1850. *K. Freystadt Brüx Saazer Kreises im Königreich Böhmen. Ansicht von Norden nach Süden*. G. Waldenburg, nach der Zeichnung von A. Jungmann und G. Döbler. Lavierte Tuschezeichnung, Höhe 330 mm, Breite 390 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UGM 3279. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 14: Renaissancerathaus, ca. 50er Jahre des 19. Jahrhunderts. *Das Rathhaus in Brüx*. Karl Würbs, Lithographie Emil Höfer. Höhe 105 mm, Breite 138 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UGM 2688. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 15: Blick auf den I. Platz, 1878. A. K. V. Slowikowski. Lavierte Zeichnung, Höhe 230 mm, Breite 360 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UKM 4199. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 16: Blick auf den II. Platz, 1878. A. K. V. Slowikowski. Lavierte Zeichnung, Höhe 230 mm, Breite 370 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UKM 4200. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 17: Blick auf Brüx vom Turm der Wenzelskirche, 1878. A. K. V. Slowikowski. Lavierte Zeichnung, Höhe 335 mm, Breite 540 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UKM 4208. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 18: Blick auf Brüx vom Schlossberg, 1880. *Königliche Stadt Brüx im Jahre 1880. – Altes Kreisgericht. – Brüxer Schlossberg*. Autor unbekannt (angeführt nur: Lith. Anst. v. Herzum & Comp. Brüx). Lithographie, Höhe des Blattes 277 mm, Breite 218 mm, Ausschnitt. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, A 184. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 19: Brüxer Burg vor dem neugotischen Fertigtbau, [nach 1879]. Fritz Dausch. Lavierte Tuschezeichnung, Höhe 460 mm, Breite 745 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UKM 4209. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 20: Bahnhof der Aussig-Teplitzer Bahn, 1883. John Popp. Öl, Durchschnitt 730 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UOM 0943. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 21: Bahnhof der Aussig-Teplitzer Bahn, um 1890. Foto, Höhe 104 mm, Breite 154 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, A 682b. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 22: Bahnhof der Prag-Duxer Bahn, um 1890. Foto, Höhe 104 mm, Breite 154 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, A 682a. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 23: Neurenaissance-Gerichtsgebäude am I. Platz, um 1890. Foto, Höhe 104 mm, Breite 155 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, A 644d. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 24: Neues Rathausgebäude, um 1890. Foto, Höhe 104 mm, Breite 155 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, A 669c. Scann Eva Hladká.

Karte Nr. 5: Platzierung der wichtigsten Wirtschaftsbetriebe in Brüx, Stand zum Jahre 1890. Rekonstruktionskarte von Manfred Hellmich. Eingetragen in den zeitgenössischen Stadtplan: *Plan der Stadt Brüx 1890*. Herausgegeben von G. A. Ressel, Druck H. Scheler. Höhe 415 mm, Breite 335 mm.

Abb. Nr. 25: Durchbruch in der Stadtmauer zu der heutigen Barvišská-Gasse, 1892 (gemalt 1920–1925). *Durchbruch der Stadtmauer zur Färbergasse 1892*. H. Loos. Öl auf Karton, Höhe 245 mm, Breite 325 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Sign. UOM 0669. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 26: Brüxer Stadtmauer mit Zwinger und trockenem Graben, um 1897. Fotokopie eines Fotos, Höhe 89 mm, Breite 130 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, IK/348. Scann Eva Hladká.

Abb. Nr. 27: Schwemmsandkatastrophe in Brüx, 1895. Foto, Höhe 100 mm, Breite 150 mm. Oblastní muzeum v Mostě, Fotoarchiv, A 609d. Scann Eva Hladká.